

helsinška povelja

Glasilo
Helsinškog
odbora za
ljudska prava
u Srbiji

broj 163-164 • maj - jun 2012 • godina XVII

ZATVARANJE KRUGA

- Korak nazad, pa korak...
- Razdoblje "hladnog rata" na Balkanu
- Nacionalizam kao sudbina
- Rezultat političke lakovernosti

Tranziciona pravda

- Pravo i pravda u raskoraku
- Zločinac bez kajanja
- Teror zapečaćenih optužnica

Sadržaj

Zatvaranje kruga 3

Piše: Sonja Biserko

Postizborna Srbija

Korak nazad, pa korak..... 5

Piše: Vladimir Gligorov

Izbori u Srbiji i region

Razdoblje „hladnog rata“ na Balkanu 6

Piše: Davor Gjenero

Politička kultura u Srbiji

Nacionalizam kao sudbina 9

Piše: Latinka Perović

„Overavanje“ ukupnog stanja 12

Piše: Ivan Torov

Izlet u pamet 14

Piše: Dragan Velikić

Rezultat politike lakovernosti 14

Piše: Nastasja Radović

Beli listići - bela zastava..... 16

Piše: Tamara Kaliterna

Sporni predsednik..... 20

Piše: Vojslava Vignjević

Poraz sekularnog suvereniteta 21

Piše: Srđan Barišić

Tranziciona pravda

Srpski nacionalizam
nekad i sad..... 24

piše: Dragoljub Todorović

“Patriotizam” na delu

Selektor etnički čistog
državnog tima 25

piše: Bojan Tončić

Godišnjica srebreničkog genocida

Pravo i pravda u raskoraku 28

Piše: Irena Antić

Teror zapečaćenih optužnica..... 31

Piše: Bojan Tončić

Zločinac bez kajanja..... 33

Piše: Bojana Oprijan Ilić

Diplomatija i partokratija

Ugled i kako ga izgubiti..... 36

Piše: Slobodanka Ast

Mediji i politika

Sudar simulirane
i opipljive stvarnosti 38

Piše: Nikola Samardžić

Rusija

Blogger-pokret protiv Putina..... 43

Piše: Petar Popović

Književni esej

Ambasadori 45

piše: Bora Ćosić

Jubileji

120-godišnjica Titovog rođenja 46

Piše: Svetozar Oro

O religiji

Anti-teizam među zvezdama 47

Piše: Srđan Jovanović Maldoran

Povelja na licu mesta

Kikinda: Bara, krokodili i poneka suza 51

piše: Gordana Perunović Fijat

Rodna (ne)ravnopravnost

A propo diskriminacija 53

Piše: Nataša Lazović

umesto eseja

Srećan čovek..... 55

Piše: Nenad Daković

Sport i propaganda

A Evropa sve dalje i dalje 56

Piše: Ivan Mrđen

Ogled

Putovanje u srce utopije (6)..... 58

Piše: Zoran Janić

O rečima

Vojvoda..... 61

Piše: Olga Zirojević

Naša pošta

Četnički vojvoda vrhovni komandant 62

Piše: Stipe Sikavica

Rehabilitacija Draže bio bi udarac
antifašizmu 65

Piše: Rade Vukosav

Kiseliš..... 66

Piše: Ankica Dragin

PIŠE: SONJA BISERKO

Zatvaranje kruga

Pobeda naprednjaka i Tomislava Nikolića na majskim izborima ogolila je srbijansku realnost i srpski nacionalizam kao konstantu. Politički inženjering uz pomoć međunarodne zajednice došao je do granice kad više nije davao rezultate. Jasno je da su promene 2000. godine bile kozmetičke i da nisu suštinski zadirale u Miloševićovo nasleđe. Svaki pokušaj bio je brutalno sprečen (ubistvo Zorana Đinđića, rasturanje Demokratske stranke, demonizacija LDP i njegovog lidera). Međunarodna zajednica, ali i najveći deo političke elite u Srbiji nije želeo, niti je bio spreman da dubinski sagleda situaciju u Srbiji. Nacionalizam kao dominantna ideologija, što podrazumeva i pretenzije na region, sprečili su racionalno sagledavanja posledica Miloševićeve politike. Nikolićeva pobeda znači ujedno i povratak i legitimisanje ključnih ljudi Miloševićevog vremena, od politike, kulture, obrazovanja, privrede i dr.

Spoj tzv. levice i krajnje desnice vratio je ponovo Srbiju na sam početak - vreme kad je Milošević homogenizovao sve političke snage Srbije na srpskom nacionalnom programu. Ujedno, obe političke opcije (socijalisti i naprednjaci) tradicionalno su duboko vezani za Rusiju, na čiju se podršku Slobodan Milošević oslanjao od samog dolaska na vlast. Bez te podrške Osmo sednica CK SK Srbije i antibirokratska revolucija ne bi bile moguće. Raspad SSSR sprečio je veći angažman Rusije tokom devedesetih, međutim, iluzija o ruskoj podršci je ostala. Ona je ponovo postala realna dolaskom Vladimira Putina u Kremlj i oživljavanjem ruskih imperijalnih ambicija.

Okolnosti jesu drugačije, međutim, ono što obeshrabruje je opsesija teritorijama i rekompozicijom Balkana, kao konstante politike Beograda. Očekivanja da se međunarodne okolnosti promene u tom pravcu, održavaju tu opsesiju. Očigledno je da

EU, SAD i NATO nisu dovoljno ubedljivi, jer njihovo oklevanje kad je reč o Bosni, pre svega, kao i popustljivost prema Beogradu očigledno ohrabruju njegove aspiracije.

Novi predsednik Tomislav Nikolić je, sa samo nekoliko rečenica uspeo da digne region na noge. Od toga da je „Vukovar srpski grad“, da u „Srebrenici nije izvršen genocid“, da „priznaje Crnu Goru, ali ne i Crnogorce jer su isto štio i Srbi“, do, da „Srbija nikada neće priznati Kosovo“ - rezultiralo je regionalnom solidarnošću da se niko ne pojavi na Nikolićevoj inauguracionoj ceremoniji. Njegova maksima „i Rusija i Evropa“ već dobija pravo značenje u smislu da članstvo u EU više nije prioritet, a članstvo u NATO definitivno i nije opcija za Beograd.

Kadrovska rešenja nove vlade već se mogu nazreti. Vraćaju se na scenu ljudi kojima bi primenom Zakona o lustraciji bilo zabranjeno da se bave javnim poslovima. Njihov povratak predstavljaće svojevrсни udar na administraciju na svim nivoima.

Ivica Dačić otvoreno kaže da je „nacionalista i da mu je dosta eurofanatika“. Sve to može da se tumači i kao puka retorika, ali tu negde je i suština tog bloka.

Nekoliko događaja, poput proslave godišnjice Kosovskog boja, na Vidovdan, na Gazimestanu, proslava 50-godišnjice dodeljivanja Nobelove nagrade Ivi Andriću (izgradnja Andrićgrada u Višegradu u režiji Emira Nemanje Kosturice), Dodikovo odlikovanje Koštunice, govor patrijarha Irineja na Gazimestanu („kao što je Gospod vaskrsao, vaskrsnuće i srpsko Kosovo“), zakletva Žandarmerije koju je napisao njen komandant Bratislav Dikić - sve zajedno, nagoveštava odnos buduće vlade prema Republici Srpskoj, Kosovu, EU i NATO.

Najindikativniji je odnos prema Republici Srpskoj (RS). Očigledno je da se politička energija sada koncentriše na Republiku Srpsku. Vojislav Koštunica je prilikom dobijanja odlikovanja izjavio da se oseća zaslužnim za očuvanje RS, ističući da "napredak Srbije i napredak Srpske predstavljaju naš najveći nacionalni interes, interes srpskog naroda. Nadam se da sam dao svoj doprinos da Republika Srpska bude ono što je danas i posebno ono što može da bude i što će biti sutra".

Tajkuni, koji su takođe vezani za Moskvu, nemaju interes za brže uvođenje tržišta i konkurencije. U tom smislu, članstvo u EU objektivno nije njihov interes. Osim toga, njihove dubinske veze sa Rusijom impliciraju i nekakve dugove prema Moskvi.

Treba imati u vidu i očekivanja tzv. sive zone od nove vlasti: vraćanje Kosova pod suverenitet Srbije do 2015, (što podrazumeva i ujedinjenje Makedonije i Crne Gore sa Srbijom, jer kao male države ne mogu opstati kao samostalne); ravnopravna saradnja sa Rusijom, odnosno istočnom stranom; da je Srbima neophodan vođa i da od Nikolića zavisi kako će se postaviti prema toj potrebi; očekuju favorizovanje državne privrede (sklapanje ugovora sa Rusijom, pre svega u proizvodnji oružja) i, naravno, usporavanje odnosa sa EU. Vojska će imati najveći problem, jer je najdalje otišla u reformama. Nedavna tragična pogibija dvoje kadeta iskorišćena je kao okidač protiv reformi i profesionalne vojske, za zahteve za vraćanje na regularnu vojsku, jer to je jedini način da Srbija ostvari vojnu nadmoć u regionu i da se spreči članstvo u NATO.

Uloga Rusije na poslednjim izborima i oko njih bila je više nego vidljiva. Ruski ambasador u Beogradu Aleksandar Konuzin bio je naglašeno eksponiran u podršci naprednjacima. Pobedu Nikolića je komentarisao sa "konačno je došlo vreme za Rusiju i Srbiju". A kada je o Kosovu reč, njegova poslednja poruka pred odlazak iz Beograda bila je "Kada vi Srbi odlučite kako ćete rešiti pitanje Kosova, budite sigurni da ćemo vas podržati".

Srbija je mala devastirana zemlja sa još manjim kapacitetom da sama napravi rezove. Njena ekonomska i socijalna situacija je poražavajuća i zemlja je na ivici kolapsa. Njena moć se očituje u stalnoj destabilizaciji regiona, ali i same Srbije. Zato je nedostatak političke volje EU da se ozbiljno pozabavi Srbijom doprinela sadašnjoj situaciji. Jer, Srbija je samo ogledalo međunarodne zajednice. Drugim rečima, ključ za dalji razvoj regiona i dalje je izvan njega, odnosno u rukama EU, SAD i NATO.

Posle 20 godina prisustva u regionu, međunarodna zajednica mora čvrsto stati iza svojih principa, mora napraviti reviziju svoje strategije i ozbiljan uvid u situaciju u regionu, markirati glavne opstrukcije i primeniti razvojnu strategiju. Takođe, mora jasno definisati karakter rata na prostoru bivše Jugoslavije, jer to je jedini način da se situacija na Balkanu rasplete na adekvatan način. Izjednačavanje svih ratnih aktera, ne samo da je nepravedno i moralno neprihvatljivo, već i kontraproduktivno. Vreme je da se Srbija pozabavi svojom odgovornošću za kaos na Balkanu. To ujedno zahteva i svojevrstu podršku međunarodne zajednice.

Međunarodni akteri koji su postali ključni faktor rešavanja krize moraju pokazati veću odlučnost u postavljanju okvira koga prate i određene moralne vrednosti bez kojih nema napretka nijednog društva, posebno srbijanskog. Brza integracija Srbije i Zapadnog Balkana u EU je jedino rešenje koje će zaustaviti regresivne trendove u regionu.

Korak nazad, pa korak...

PIŠE: VLADIMIR GLIGOROV

Ključni strateški zaokret opozicionih stranaka je bio da se predstave kao proevropske. Strateški račun je jednostavan - toliko koliko ste vi, to će reći Demokratska stranka pre svih, za približavanje Evropskoj uniji, mi takođe možemo da budemo. I da nas ništa ne košta. Isto važi, praktično i za sva ostala strateška opredelenja. Kako su ona uglavnom deklarativna, nema razloga ne preuzeti ih; recimo, regionalna saradnja, suzbijanje korupcije i organizovano kriminala, socijalna pravda - i naravno, državni i nacionalni interesi. Kako je to sve propaganda, nema razloga te ciljeve prepustiti demokratama, jer se oni i ne trude da ih realizuju. Usled čega je neuspeh zagarantovan, pa tako i razočaranje glasača i konačno gubitak izbora. Alternativna strategija je da se izađe sa alternativom, što može da odbije čak i nezadovoljne glasače.

Dotatna prednost ove strategije je što ne dovodi sopstvene glasače u zabunu. Oni koji zapravo žele politički zaokret ne moraju da se pitaju da li to sada znači da su socijalisti i radikali iz osnova promenili svoju politiku - jer im je jasno da je reč o deklarativnom prilagođavanju. Tako da ovom strategijom ne gubite svoje glasače, a olakšavate nezadovoljnim glasačima vaših protivnika da ne glasaju za svoje stranke. Pa se na izborima načini korak nazad, i to ne baš mali korak, a da se to ili ne vidi ili se oceni samo kao način da se zapravo krene koračati unapred.

Gde se, ustvari, ide? Koliko se na samom početku može oceniti, reč je o povratku na politiku koja je vođena od formiranja vlade 2004. godine do odluke Međunarodnog suda pravde 2010. godine. Deklarativno će se voditi proevropska politika, dok će se stvarno činiti malo kako bi se proces integracije u Evropsku uniju ubrzao. Uz to, potrebno je uzeti u obzir da koalicija koja preuzima vlast ima podršku Rusije i Banja Luke. Takođe, da će se bar na samom početku suočiti uglavnom sa ravnodušnošću i u Briselu i u Vašingtonu. Tamo će se čekati da se vidi šta je tačno politika nove vlade.

Da je tako vidi se iz reakcija na prve izjave novoga predsednika i na političke nedoslednosti budućeg predsednika vlade. Kada je reč o predsedniku Republike, njegove su izjave shvaćene kao iskrenost koja ide uz nedostatak iskustva. Očekuje se da će toga biti manje u budućnosti i da će se uspostaviti kontinuitet u deklarativnosti. Tako da će se nastaviti sa istim nivoom i kvalitetom saradnje, uz sličnu sporost u rešavanju stalno prisutnih problema. Slična pragmatičnost se očekuje i od novog predsednika vlade, sasvim nezavisno od toga kako će se stvarno rešavati nagomilani problemi, pre svega ekonomski, ali i svi drugi.

Pri tome je potrebno imati u vidu da i domaći i međunarodni posmatrači uglavnom polaze od pretpostavke da su realna ograničenja takva da nova vlada, sve i da hoće, ne može da izvrši radikalne promene. Uz to, i u domaćoj javnosti se širi uverenje da između demokrata, neprednjača i socijalista, zapravo i nema neke bitnije razlike. U tome, bar u značajnoj meri, greše i jedni i drugi. Ideja da je napređen korak napred, ali da se put ne može promeniti, pa da će i nove vlasti nastaviti da se ponašaju kao i stare, zapravo nije tačna, a nije u skladu ni sa činjenicama. Vlasti uvek mogu da krenu drugim putem, a to je po svemu što znamo ono što bi nove vlasti i htele - pitanje je jedino da li će to i moći.

To pre svega zavisi od opozicije, a to znači od sposobnosti Demokratske stranke da se organizuje kao stvarna opozicija. Kako sada stoje stvari, to neće ići lako. Postojeće rukovodstvo je zapravo odgovorno za političku strategiju koju su naprednjači i socijalisti mogli veoma lako da imitiraju. Teško je očekivati da će oni moći da povuku jasnu crtu koja razdvaja demokrate od stranaka koje će činiti vladu. Zbog toga je potrebno da rukovodstvo stranke preuzmu ljudi koji ne liče na političare koji vode protivničke stranke. Takve je lako naći u strankama u kojima postoji unutrašnja demokratija, koja se ispoljava i u ideološkim i u političkim razlikama, a pogotovo

Izbori u Srbiji i region

Razdoblje „hladnog rata“ na Balkanu?

PIŠE: DAVOR GJENERO

Specijalno za Povelju iz Zagreba

pomaže ako postoje različite frakcije. Koliko se može zaključiti iz javnih izvora, takve frakcionaške razlike ne postoje u Demokratskoj stranci. A, istaknutiji članovi rukovodstva ne iskazuju sklonost da unesu ozbiljne promene u ideološka i politička opredeljenja stranke.

Zapravo, rizik postoji da će, kao što je bio slučaj više puta u prošlosti, promene u Demokratskoj stranci dovesti do daljeg približavanja politike te stranke onoj koju zagovaraju naprednjaci i socijalisti. Tako da je sasvim moguće da se ponovi greška koja je i omogućila deklarativno izjednačavanje političkih strategija svih stranaka. Veoma je teško videti da će doći do promene u rukovodstvu Demokratske stranke uz koju će ići i promena odnosa prema osnovnim ideološkim i političkim problemima sa kojima se politička javnost suočava već nekoliko decenija. I gde se obično svaki iskorak završava korakom unazad.

Usled toga, nova vlada se neće suočiti sa nekom ozbiljnom opozicijom već na samom početku. Uz to, čak i ako krene da rehabilituje mnoge aspekte politike iz devedesetih godina, moći će da pređe dobar deo puta pre nego što se suoči sa ozbiljnom opozicijom. Ovo zato što je stanje slično onome sa kraja osamdesetih godina prošloga veka, kad je javnost kapitulirala pred retorikom i beskrupuloznošću. Tada je to bilo u jednom stannu euforije, dok je sada reč o rezignaciji, ali efekti bi lako mogli da budu isti.

Ono što se dešavalo tokom poslednjih sedam-osam godina je stvorilo uslove za tu kapitulaciju javnosti. Kao što se obično i opisuje put u ropstvo, mali gubici slobode vode većim gubicima, a potom i promeni režima. Tako da ono što izgleda kao jedan korak nazad, zapravo se pretvori u trajno nazadovanje. Rizik je utoliko veći što se manje primećuje.

Nakon parlamentarnih izbora u Srbiji pokazao se demokratski deficit, kojeg u Srbiji primjećuju tek rijetki, a identičan je onome što ga je u nekim prošlim prilikama pokazivao „demokratski“ dio hrvatske političke arene. Naime, iako je - tada još i formalno Nikolićeva - Srpska napredna stranka (SNS) bila relativni izborni pobjednik, u političkoj se areni u Srbiji smatralo sasvim normalnim da druga stranka po snazi prva dobije priliku formirati parlamentarnu većinu. Takva je situacija postala naročito paradoksalnom nakon Nikolićeve pobjede na predsjedničkim izborima, čime se pokazalo da je koalicijski kapacitet dotadašnjeg vođe naprednjaka u biračkome tijelu nešto, doduše neznatno veći od koalicijskog kapaciteta predsjednika Demokratske stranke.

Ova je situacija nalik na hrvatsko postizborno stanje 2007. godine kad su dio javnosti i neke političke stranke nastojali utjecati na tadašnjeg predsjednika Mesića da mandat za sastavljanje vlade ne dodijeli relativnom izbornom pobjedniku - predsjedniku HDZ Ivi Sanaderu, nego da potakne stvaranje postizborne koalicije suprotnoga predznaka. Koliko god je Sanaderova vlada bila štetna za interese Hrvatske, za nacionalnu je političku kulturu bilo povoljno to što je izbjegnuta situacija da se relativnom pobjedniku uskrati šansa da prvi pokuša formirati Vladu.

Sličan je demokratski deficit iskazao i aktualni predsjednik Slovenije prilikom formiranja nove administracije krajem prošle i početkom ove godine. On je, doduše, skrupulozno ustavnim odredbama, mandat za sastavljanje vlade najprije dodijelio relativnom pobjedniku Zoranu Jankoviču, za kojega je unaprijed bilo jasno da nema šansi okupiti većinu. Međutim, nakon što to Jankoviču nije uspjelo, predsjednik Danilo Türk na svaki je način nastojao izbjeći dodjelu mandata Janezu Janši, za koga se znalo da može sastaviti Vladu, pa je razmišljao i o još jednom krugu u kome bi Jankovič ponovno pokušao sastavljati Vladu i o uvođenju u političku igru „slovenskoga Marija Montija“, koji

bi formirao tehničku vladu. Po demokratsku političku kulturu nepovoljnu situaciju prekinuo je slovenski parlament, koji po Ustavu ima pravo sam izabrati mandatara, ali tek nakon što onaj koga je odabrao predsjednik ne uspije dobiti potvrdu u parlamentu. Da parlament nije „presjekao“, predsjednikova igra mogla je dovesti do raspuštanja tek konstituiranoga parlamenta i ponavljanja cijele izborne procedure.

Demokratski deficit s kojim se suočava parlamentarna politička kultura Srbije nije, dakle, ništa novo u tranzicijskom okruženju – u državama bez dugogodišnje tradicije političkog pluralizma i parlamentarizma. To, međutim, ne znači da takva situacija nije potencijalni izvor blokada u političkom sistemu. Objašnjenja odnosa snaga u suvremenoj političkoj areni u Srbiji suviše se oslanjaju na urotničke teorije i tumačenja procesa što se odvijaju daleko od javnosti, iza zidova zatvorenih partijskih gremija i koterija političke klase, a da se to ne bi odrazilo na legitimitet buduće administracije.

Netko će s pravom reći kako su primjedbe na proceduru sastavljanja administracije nakon parlamentarnih izbora u Srbiji nategnute, jer ih ne postavlja niti sam novoizabrani predsjednik Republike. Tomislavu Nikoliću je, međutim, vjerojatno jasno da preuzimanje svih ključnih izvoda vlasti na državnoj razini u ovom trenutku ne bi za njega bilo povoljno i da bi dovelo do brzog i drastičnog gubitka osobnog i stranačkog rejtinga u javnosti, a da njegova stranka niti nema kapaciteta za preuzimanje „pune odgovornosti za državu“. To što Nikolić niti ne pretendira da njegova, sad već bivša stranka pokuša prva sastavljati vladu, ne znači da legitimitet administracije sastavljene zaobilaženjem relativnog izbornog pobjednika ne bi bio upitan. U uvjetima ekonomske krize, pak, čvrst politički legitimitet ima i svoj „financijski iskaz“, jer omogućuje provođenje reformi i proračunske uštede za koje vlada s upitnim legitimitetom ne može imati snage.

S pozicije regije, bila je priželjkivana pobjeda Boriša Tadića. Jedno od mjesta gdje se Tadiću najsnažnije držalo palčeve bio je Ured hrvatskog predsjednika. Pomalo, sada se čini, naivno, Ivo Josipović svoj je regionalni utjecaj gradio na osovini s predsjednikom Tadićem. Njegov je politički angažman izvan regije, bilo u odnosima prema Briselu, prema SAD ili bilateralno s euroatlantskim partnerima, u njegovom dosadašnjem mandatu bio zanemariv. Kao tipičan „ziheraš“ izbjegao je bilo kakav angažman u rizičnom

periodu pristupanja Hrvatske Europskoj uniji i sve rizike u tom procesu prepustio vladi Jadranke Kosor, ispravno ocjenjujući da bi eventualni neuspjeh za tu vladu i tada većinsku stranku HDZ bio fatalan, a da uspjeh neće donijeti relevantnu kratkoročnu političku korist.

Josipovićeve politika nije predstavljala samo diskontinuitet u odnosu na europsku politiku njegovog prethodnika Stipe Mesića, koji je „bez fige u džepu“ stajao uz vladu i snažno se angažirao podrškom vladi kad je donosila teške odluke, vezane uz pristupanje Europskoj uniji. Osim diskontinuiteta u politici prema EU, Josipović je uspostavio i diskontinuitet u politici prema BiH, a jasnu je Mesićeve politiku bojkotiranja svih političkih aktera koji potiču centrifugalne procese u BiH zamijenio politikom popuštanja prema takvim akterima i tolerancijom prema štetočinskim politikama, kao što su one koje personaliziraju Čović, Dodik...

Josipović je trenutno u ozbiljnijoj zamci nego hrvatska politika općenito, jer za njega nema povoljnog izlaza iz situacije. Neki su analitičari, skloni procjenjivanju politike na osnovi analogija (a znamo da su analogije u politici obično beskorisne i navode na krive zaključke), predviđali kako će se izbornom pobjedom Nikolić temeljito promijeniti i ubuduće nastupati slično Sanaderu nakon izborne pobjede 2003; dakle, da će svoj dotad antieuropski populistički pokret preko noći pokušati pretvoriti u proeuropsku političku stranku, a svoju nacionalističku politiku zamijeniti onom formiranom prema očekivanjima europskih kreatora politike. Pretvaranje Nikolića u šampiona europeizacije, onoga koji bi mogao provesti politike za koje Tadić nije imao snage (analogno tome što je Sanader izručio Gotovinu, kojemu se Račan nije usudio niti spriječiti bijeg, a kamo li ga izručiti), vrlo se brzo pokazalo kao nerealna scenarij.

Iako se činilo da će Srbija ostati u modelu pogodbe između mekog krila demokratskog pokreta i predstavnika staroga režima, pokazalo se da je slabljenje demokratskog pokreta u prethodnom razdoblju bilo tako snažno da podjela moći između dva bloka više nije moguća, te da političku dominaciju preuzimaju snage starog režima.

U ocjeni o jačanju utjecaja predstavnika starog autoritarnog režima u odnosu na pripadnike demokratskog pokreta u Srbiji suglasni su i liberalno-demokratska javnost u Srbiji i ključni hrvatski

policy-planeri. Ipak, strategije su im bitno različite: ugledni predstavnici građanskog društva u Srbiji odlučili su se potaknuti suočavanje stranaka, koje pripadaju demokratskom pokretu, s posljedicama grešaka u politici u proteklom razdoblju, uskraćujući im svoju bjanko potporu na izborima, kakvu su do sada sve vrijeme uživale. Izborna apstinencija glasača, pripadnika liberalno-demokratskoga kruga, „bijeli listići“ i odbacivanje strateškog glasovanja za „manje zlo“ nisu izazvali nepovoljne trendove po demokratski pokret u Srbiji, nego su ih samo učinili prepoznatljivima.

Za razliku od liberalno-demokratske Srbije, koja je uskratila pružanje ruke pogodbenoj opciji mekog krila demokratskog pokreta, u Hrvatskoj su, a vjerojatno i u ostalim zemljama bivše Jugoslavije, velike nade bile polagane u Tadićev pogodbeni koncept. Podrazumijevalo se da je pružanje ruke pogodbenoj administraciji i svojevrсно ignoriranje novog predsjednika, ruka pomoći „utopljeničkoj“ koncepciji pogodbe mekog krila demokratskog pokreta u Srbiji, ali prije svega pokušaj spašavanja regionalne stabilnosti pred utapanjem. Pokazalo se, međutim, da je takva strategija bila promašena, i Zagreb, kao uostalom i Sarajevo, Skopje i Ljubljana, u Beogradu u oficijelnim institucijama zapravo više nemaju sugovornika.

Nažalost, jasno je da Nikolić neće ostati „nezapažen“ na predsjedničkom položaju. Odmah nakon preuzimanja mandata antagonizirao je javnost u Hrvatskoj intervjuom u Frankfurter algemajne cajtungu (Frankfurter Allgemeine Zeitung), danom uglednome Mikaelu Martensu (Michael Martens), jednom od najboljih poznavalaca Balkana među europskim novinarima, u kome nespretno govori o Vukovaru kao srpskom gradu u koji se Hrvati nemaju zašto vraćati. Svima je odmah bilo jasno da su i Martens i FAZ institucije koje ne bi izigrale povjerenje, pa je demanti Nikolićevog stranačkog kabineta bio posve deplasiran i samo je zaošttravalo napetost. Usljedile su povijesno-revizionistička izjava negiranja genocida u Srebrenici i nevjerovatno nespretna „ponuda“ priznavanja Abhazije i Južne Osetije, čime je Nikolić pokazao ne samo to da

ništa ne zna o logici vođenja vanjske politike, nego da nije niti spreman učiti.

Hrvatska je imala iskustva s akterom koji je bio neobrazovan i nije bio spreman učiti, a našao se na predsjedničkom položaju. Kao i Nikolić, bio je bez ikakva građanskog obrazovanja, ali je imao snažnu volju da taj nedostatak nadomjesti lažnom titulom. Hrvatski akter tog tipa zvao se Franjo Tuđman, a svom je imenu je pridodao i doktorski naslov, i titulu pravog člana nacionalne Akademije znanosti i umjetnosti, iako niti dana nije proveo u sveučilišnim klubovima, a nije posve jasno je li uopće položio srednjoškolsku maturu.

Hrvatski je nesvršeni đak Trgovačke akademije u međunarodnoj areni redao promašene izjave, slične onima s kojima je u nju ušao Nikolić. Izvjesno je da Nikolić neće moći Srbiji učiniti onoliko štete, koliko je Tuđman učinio Hrvatskoj, jer u političkoj areni neće naći „svog Miloševića“ i jer njegova vlast, barem na početku mandata, neće biti neograničena. Neće imati realnu protutežu u političkoj areni, ali hoće u građanskom društvu i medijima, barem neko vrijeme.

Pametnije od Hrvatske i nekih drugih država na postjugoslavenskom prostoru, Crna Gora uspješno je spriječila da Nikolić već prvim nastupom prenese napetosti na njen prostor, a predsjednik Filip Vujanović, jedini gost na Nikolićevoj inauguraciji, osigurao je kakav-takav prostor za dijalog s nosiocem predstavničke vlasti i kreatorom vanjske politike Srbije.

Pokazalo se da je bilo nerealno očekivati kako bi one političke opcije od kojih je liberalno-demokratska Srbija „digla ruke“ mogle ostati garantom očuvanja regionalnog dijaloga. Sada je odgovornost podijeljena, potruditi se moraju i nova vlast u Beogradu, ali i administracije u regiji. Pitanja koja treba rješavati, na primjer, novi granični režim koji će nastupiti nakon hrvatskog pristupanja EU iduće godine, takva su da nema prostora za odlaganje dijaloga. Nastupi li na Balkanu novo razdoblje „hladnog rata“, bez komunikacije susjeda s Beogradom, ekonomske i društvene štete takva stanja trpjet će sve države.

Politička kultura u Srbiji

Nacionalizam kao sudbina

PIŠE: LATINKA PEROVIĆ

Zahvaljujem vam što ste došli, i na vaš odziv uzvraćiću iskrenošću: na izvestan način, ja sam i inicijator ovog predavanja. Naime, kada su me iz vojvođanskog Preokreta, čiju sam Deklaraciju potpisala, upitali da li bih se pridružila nekoj od njihovih inicijativa u izornoj kampanji, ja sam bez dvoumljenja dala predlog da održim predavanje *Politička kultura u Srbiji*. Ali, pre nego što obrazložim razloge za svoj predlog, želim da izrazim zadovoljstvo što predavanje držim pod krovom najvišeg predstavničkog organa Autonomne Pokrajine Vojvodine.

Jedan od razloga za svoj predlog nalazim u uverenju da svi ne možemo na isti način služiti javnom dobru. Različita su nam ne samo iskustva nego i uvidi i u prošlost i u sadašnjost. Ovom razlogu dodajem još jedan: u razdobljima koja karakterišu promene ideologije, sistema vrednosti i režima, pojedinac se oseća izgubljenim. Teško mu je da razazna šta se po istorijskoj inerciji ponavlja a šta joj se, spontano ili organizovano suprotstavlja: šta je, dakle, staro a šta novo.

Jedan od najučćenijih ljudi u Srbiji prve polovine XX veka, zapadnjak i liberal, pravnik Živojin Perić, pisao je posle Prvog svetskog rata koga je video kao slom Evrope: „Ne postoje samo groblja umrlih ljudi već postoje i groblja umrlih ideja. Kako su tek prostrana groblja ne samo ideja nego i čitavih sistema“. Međutim, istorijsko umiranje ideja dugo traje: one doživljavaju različite metamorfoze i dok se ne svedu na svoju suštinu, prolaze kroz više ciklusa. Dešifrovanje tog procesa nije posao jedne nauke, kako se obično misli istorijske, već više nauka. Bez nje gove spoznaje i razumevanja društvo ne može imati svest o svojim realnim mogućnostima. Jer, demokratija nije cilj već sredstvo da društvo dođe do racionalnih rešenja koja za pretpostavke imaju: usaglašenost ambicija i mogućnosti, uzimanje u obzir Drugog i predviđanje sopstvenog razvoja u svetsko-istorijskoj perspektivi.

Sušтина demokratije u Srbiji u poslednjih četvrt veka ogleda se u devizi: svako ima pravo na svoje mišljenje. To je, kako je govorio Jovan Cvijić posle

balkanskih ratova, elementarna, prirodna demokratija. Naročito ako vlastito mišljenje zadire u to isto pravo svakog Drugog: etnički, verski, politički, polno, seksualno. Postoji hijerarhija mišljenja. Upravo su na njenom nivelisanju u ime jednog cilja, socijalnog ili nacionalnog i nastale moderne totalitarne ideologije i sistemi. Bez uvažavanja različitosti mišljenja koje je u prirodi stvari, ali i hijerarhije mišljenja koja svoj izraz nalazi u institucionalnoj razdvojenosti moderne države i društva – dolazi do sveopšte krize poverenja i fatalističkog uverenja da izbor ne postoji. A, izbor je uvek postojao i postoji. Niko zato ne može da kaže da je nedužan za efekte izbora. Jer, svaki izbor je preuzimanje odgovornosti, kao što je odbijanje svih realno mogućih izbora, bez ponude vlastitog, zapravo odbijanje odgovornosti. Volim da citiram ruskog mislioca, rodonačelnika narodnjačkog socijalizma, Aleksandra Hercena: „Istorija kao ni priroda nikad ne stavlja sve na jednu kartu“. Na koju, ili na koje karte je „igrala“ istorija novovekovne Srbije?

Tražeci odgovor na ovo pitanje, grupa srpskih istoričara i istoričarki već godinama proučava političku kulturu novovekovne Srbije. To znači: vodeće ideje, odnosno kulturno-civilizacijski krug u kome su one nastale – jer ih devetnaestovekovna Srbija – seljačka, siromašna, nepismena, bez tradicija – nije mogla inicirati: ona ih je preuzela i to već kao „pre-rađene“ u Rusiji. Odnosno, nosioce tih ideja u Srbiji, organizacije koje su oni stvorili, ciljeve koje su postavili i sredstva kojima su se služili. I naročito: recepciju tih ideja, njihovu socijalnu rezonancu i njihovo trajanje. Naš pristup političkoj kulturi u Srbiji ima tri karakteristike.

Kao prvo, u istoričarima, etnologima, geografima, psihologima i karakterologima koji su se bavili proučavanjem srpskog nacionalnog karaktera i mentaliteta – mi vidimo svoje nezaobilazne prethodnike.

Zatim, mi razlikujemo dominantan od alternativnog obrasca političke kulture. Interpretacija dominantnog kao jedinog, učinila je političku kulturu

monističkom. Međutim, dublja proučavanja pokazuju da je politička kultura u Srbiji već od polovine XIX veka, u najmanju ruku, binarna: uz dominantni obrazac postoji i alternativni. U konfuziji koja je danas stvarna, ili koja se ciljano stvara podjednako se ne vide ili neće da se vide rezultati proučavanja ranog srpskog socijalizma koji je odredio istoriju srpske levice, to jest - radikalizma i socijalizma. Kao ni rezultati proučavanja srpskog liberalizma, socijalne demokratije i federalizma. Sa tim radovima je srpska istoriografija bliža stvarnoj prošlosti.

Najzad, kako su Srbiju XIX i XX veka videli stranci: putopisci, etnolozi, istoričari, diplomati, novinari. Oni su značajan izvor i zbog toga što pokazuju da u viđenju novovekovne Srbije između autora sa Istoka i Zapada ima više dodirnih tačaka nego razlika.

Ključne ideje u političkoj kulturi novovekovne Srbije su, dakle, identifikovane. Ali, pre nego što ih kratko opišem, želim da skrenem vašu pažnju na tri stvari: na socijalnu, kulturnu i civilizacijsku osnovu na kojoj se temelji politička kultura u Srbiji; na njene idejne utemeljivače i središnu tačku prema kojoj oni artikulišu svoje ideje.

Istoričar i pravni teoretičar Slobodan Jovanović je, za devetnaestovekovnu Srbiju govorio: „zemlja jednostavna sa zadacima prostim“, „zemlja nova“. Drugim rečima, zemlja bez tradicija: dinastičkih, stranačkih, klasnih: „Jedina tradicija koja je postojala, čvrsta i stamena“, kaže on, „to je nacionalizam. On je taj koji daje nadahnuća za velike podvige i vladaocima i strankama i narodnoj masi“.

Ova jedina tradicija je, po prirodi stvari totalitarna. Ona isključuje unutrašnje podele: pre svega socijalne, a po tom i političke. Sa stanovišta ove tradicije - institucije, mehanizmi i procedure moderne države i društva predstavljaju sredstva koja razaraju unutrašnje jedinstvo, otvarajući na taj način, kako se govorilo, bokove spoljnjem neprijatelju. Cilju koji je proizlazio iz ove tradicije odgovaralo je i sredstvo. „Mi smo“, govorio je Slobodan Jovanović, „mlad i sirov narod, koji tek počinje sticati političko iskustvo i koji u nedostatku veštine rešava stvari silom“. Kako u spoljnoj tako i u unutrašnjoj politici. I u svom testamentarnom ogledu *Jedan prilog za proučavanje srpskog nacionalnog karaktera*, važnom kao intelektualnom i moralnom bilansu ne samo jednog istoričara nego i jednog učenog srpskog nacionaliste, raskorak između ambicija i mogućnosti i silu umesto sporazuma i kompromisa, naročito u Kraljevini Jugoslaviji, Slobodan Jovanović ističe kao one

karakteristike srpskog nacionalnog karaktera, odnosno političke kulture, koje su ga vodile tragičnim ishodima u XIX i XX veku. Objašnjenje je nalazio u nedostatku kulturnog obrasca, odnosno u polu-intelektualcu koji je, srastao sa vlašću i partijama, dominirao u javnom životu.

U Srbiji na početku XX veka, sa 85,9 odsto seljaka, sa samo dve varoši sa 10.000-50.000 stanovnika i 79,7 odsto nepismenog stanovništva starijeg od šest godina, izdvajao se samo tanak sloj školovanih. Oni su bili glavni rezervoar činovničkog staleža ali i rasadnik ideja. Većina stranih autora o novovekovnoj Srbiji nalazila je da se inteligencija ne razlikuje od naroda i da, umesto da ga vodi, ona se prilagođava njegovim instinktima, učvršćujući zaostalost kao identitet. Ali već od polovine XIX veka, a naročito posle sticanja nezavisnosti 1878. godine, dolazi do podele u srpskoj inteligenciji. U središtu te podele je pitanje - čemu dati prednost: oslobođenju i ujedinjenju srpskog naroda ili razvoju nezavisne države po uzoru na zapadnoevropske države. Te dve strane različito su imenovane: Istok - Zapad, kolektivizam - individualizam, svesrpski - sbijanski program. Nikola Pašić, jedan od ključnih aktera novovekovne istorije Srbije, precizno je opisao subjekte i suštinu te podele. Po njemu - „Prost narod može se kazati bio je nezadovoljan rezultatom (Berlinskog kongresa - L.P.). Inteligencija pak podelila se je u dva tabora“. Jednu struju, jednu stranu u žestokom sporu, čije su poprište bile Narodna skupština i štampa, činili su liberali i naprednjaci. Na osnovu toga što su i jedni i drugi bili „poklonici... zapadnoevropskih ustanova“, Pašić ih je svrstao u jedan tabor. Razlikovao ih je samo po tome što su liberali bili „obazriviji i sporiji u prenošenju zapadnih ustanova na srpsko zemljište“, dok su naprednjaci „hteli s mesta da Srbiju pretvore u kakvu zapadnu državicu“. Drugu struju ili, kako Pašić kaže, drugi tabor, činili su socijalisti, potonji radikali. Oni su zagovornici *narodne države* kao antiteze i *apsolutističkoj i liberalnoj* državi. Narodna država je izraz kolektivnog interesa, prava i volje; otelotvorenje naroda kao celine i u socijalnom i u etničkom smislu. Ona je organizovana na principu *narodne samouprave* i njen integrišući

činilac je *narodna partija*. Osvojiti vlast i pomoću nje kao poluge u svojim rukama stvoriti državu, koja će organizovati proizvodnju i vršiti raspodelu u korist slabijih, koji čine većinu naroda, i dovršiti njegovo ujedinjenje i oslobođenje – to je središnja koncepcija socijalista – radikala, koja ima sve karakteristike ideologije.

U trenutku kada se pomenuto pitanje izoštrava bili su već postavljeni osnovi učenja neponavljanja puta koji su u svom razvitku prošli zapadnoevropski narodi, koje je, zapravo, bilo srpska replika ideja ruskog revolucionarnog narodnjaštva. U nastojanju da izbegnu proletarizaciju naroda rani srpski socijalisti otkrivali su novo u starom, oslanjali se na one patrijarhalne ustanove koje su srpskom narodu omogućile da opstane pod Turcima. Po njima su principi tih ustanova, uz oslonac na socijalizam, imali da budu ona čvrsta osnova koja bi srpskom narodu omogućila da iz susreta sa zapadnoevropskom civilizacijom, sa kapitalizmom i liberalizmom, sa građanskim društvom, izade ekonomski i kulturno razvijeniji, a da ostane koreno svoj. U njihovoj ideji srpske civilizacije sadržana je takođe jedna varijanta nacionalizma. Tu matricu baštinili su i radikali i komunisti.

Na temelju narodnjačkog socijalizma nastala je ideologija radikalizma čiju okosnicu čine ideje narodne partije, narodne države i narodne samouprave. Ona prolazi kroz dve faze: fazu rušenja institucija a zatim njihovog osvajanja bez ostatka. Unutrašnji razvoj države podređen je nacionalnom oslobođenju i ujedinjenju. Nikola Pašić, koji je na čelu Narodne radikalne stranke bio od njenog stvaranja do svoje smrti, gotovo pola veka, ovako je formulisao svoje političko veruju: „Nacionalna sloboda celog srpskog naroda bila je za mene veći i jači ideal, no što je bila sloboda Srba u Kraljevini“. Koncentracija na *narodnu* državu svih Srba predstavlja srž političke kulture. Ona podrazumeva jedinstvo naroda, socijalno i političko, koje oličava Narodna radikalna stranka. Sve druge stranke su ne samo njene neprijatelji već i neprijatelji naroda. Nad njima je vršeno i političko i fizičko nasilje. Snažan nacionalizam i militarizam, naročito od osamdesetih godina XIX veka, nailazili su na otpor samo kod malobrojnih

socijaldemokratskih i liberalnih poslanika u parlamentu. Unutrašnji razvoj zemlje bio je podređen spoljnim ciljevima. Prve sinhronne reforme (privreda, prosveta, zdravstvo, prva železnica, reforma vojske) koje je posle sticanja nezavisnosti sprovođila vlada Napredne stranke, koju su vodili prvi intelektualci u Srbiji u modrnom smislu te reči, bile su zaustavljene bunom. Kada je posle donošenja Ustava od 1888, i smene na prestolu došla na vlast, Narodna radikalna stranka je, osim svoje masovne baze u seljaštvu, „poradikalila“ i sve institucije, stvorivši od Srbije partijsku državu. Prihvatala je iz pragmatičnih razloga modernizaciju, ali bez modernosti. To jest: rezultate nauke i tehnike zapadne civilizacije, ali ne i njenu filozofiju, njen sistem vrednosti izveden iz ekonomske i političke slobode pojedinca.

Alternativni obrazac političke kulture u Srbiji je u nauci različito nazivan: liberalni prema narodnjačkom, *populističkom* u svim varijantama koje su obeležile istoriju novovekovne Srbije (socijalističku, radikalnu, komunističku); individualistički prema kolektivističkom; srbijanski prema svesrpskom. Alternativni obrazac u političkoj kulturi Srbije istorijski je najopravdanije nazvati liberalnim. Naravno, liberalizam kao doktrina modernog evropskog društva u Srbiji, kao ni na Balkanu – nema istoriju. Ali, posmatran u realnom istorijskom kontekstu kao izraz težnji ka ekonomskoj i političkoj slobodi, vladavini prava, uvažavanju političke i kulturne različitosti – njegov trag je prepoznatljiv u svim razdobljima novovekovne istorije, uključujući i jugoslovensko razdoblje, kao ona druga karta na koju je istorija Srbije „igrala“. Uvek je bio i danas je, kad stojimo na ruševinama dugotrajne simbioze državnog socijalizma i nacionalizma, hrabra i odgovorna alternativa. Spreмна da, uz pomoć Evrope, menja matricu dominantnog političkog obrasca koji se u ratovima devedesetih godina prošloga veka sveo na svoju suštinu, istrošio se i ušao u degeneraciju. Zato je i važno iz svog istorijskog pamćenja izvući krhku, ali neprekinutu liberalnu tradiciju o slobodi pojedinca, vladavini prava, solidarnosti ljudi i naroda. Realna prošlost je pluralnija nego što izgleda u svojoj ideologizovanoj interpretaciji čiji je cilj, u krajnjoj konsekvenci, da uveri da izbor ne treba ni tražiti, jer je sve već odavno stavljeno „na jednu kartu“, to jest: da je nacionalizam sudbina Srbije.

Predavanje na tribini vojvodanskog Preokreta, u Novom Sadu, 24. aprila 2012. godine

„Overavanje“ ukupnog stanja

PIŠE: IVAN TOROV

Ovogodišnji majski parlamentarni i predsednički ostaće upamćeni bar po tome što je njihov ishod, nema sumnje, udario pečat, bolje reći, overio sveukupno stanje u Srbiji, koje gotovo bez zadržke procenjuje kao krajnje zabrinjavajuće, čak alarmantno. Dobijeni rezultat, uglavnom realno odražava veličinu i dubinu krize, koja već više od jedne decenije, a najizrazitije poslednjih nekoliko godina, drma srpsko društvo, bez jasnog nagoveštaja nekakvog izlaza. Ujedno, stvorena je jedna, reklo bi se, paradoksalna, gotovo psihodelična situacija u kojoj se ništa pouzdano ne može tvrditi ni predvideti, osim što je ustoličena dodatna konfuzija, koja će, sasvim sigurno, u postojećem rasporedu političkih snaga i (ne)moći, još dugo biti glavno obeležje daljeg stalnog obnavljanja dileme kuda, zapravo, Srbija ide. Da li je prevagom političkih partija iz devedesetih (Nikolićevih genetski modifikovanih radikala, Dačićevih osveženih nacional-socijalista i Koštunićinih nacionalista) i porazom korpusa tzv. proevropskih stranaka, pre svega, Tadićevih demokrata, Srbija još dublje zagazila u živo blato, ili će se konačno shvatiti da je razdoblje od 5. oktobra 2000. godine do sada prokockano vreme, koje je jednima, pobornicima istinskog demokratskog reformatorstva, samo uvećalo količinu dilema, iluzija, zabluda i razočarenja, a drugima, uslovno rečeno, nekad poraženim snagama miloševićevskog kova, poslužilo kao neočekivani dar s neba za sadašnji slavodobitni povratak na scenu.

Iako Demokratska stranka i njen lider Boris Tadić nastoje da svoj izborni poraz relativizuju, tačnije, sopstvenu odgovornost za neuspeh, naročito gubitkom predsedničkih izbora, prevale na sve druge nalazeći svakojake razloge, od „uticaja svet-ske krize“, do apstinencije njihovog biračkog tela zbog kampanje „belih listića“ i „nerazumevanja

dela intelektualne elite“, činjenice su nemilosrdne. Borisu Tadiću nije uspelo da izdejstvuje treći predsednički mandat (a njegova DS dovoljno mandata da bi se osećala komotnijom u stvaranju parlamentarne većine), čime je radikalno suzio prostor da mu ono što nije uradio dok je bio neprikosnoven faktor sveukupnog odlučivanja, sada, u bitno nepovoljnijim okolnostima, u ambijentu naraslih ambicija nepouzdatih, nazovi, proevropskih stranaka, naprednjaska i socijalista, pođe za rukom. Pokušaj da se poraz opravda svaljivanjem krivice na grupu kritički nastrojenih intelektualaca, koja je, navodno, presudno uticala na preveliku apstinenciju birača, time i na izbor Tomislava Nikolića za šefa države i njegove SNS kao pojedinačno najjače stranke, zapravo je nastavak manira ponašanja koji je u priličnoj meri i isprovocirao gubitak izbora. Uprkos tome što se, makar i ovim povodom, koji više deluje virtuelno nego stvarno, u Srbiji konačno pokrenula kakva-takva javna debata o mestu i ulozi intelektualaca, što bi - kad bi bilo volje i pameti - moglo poslužiti i kao uvertira za uspostavljanje modela da se ubuduće o svakom važnijem društvenom pitanju otvara širi društveni dijalog.

Kudikamo važnije od neproduktivnog traganja za krivcem, jeste pitanje koliko je Demokratska stranka sa svojim liderom spremna da se ozbiljno i trezveno suoči sa sopstvenim zabludama, odnosno izostankom sluha za realne probleme Srbije, ekonomsku i socijalnu katastrofu i veliku dozu nezadovoljstva i ogorčenja najvećeg dela stanovništva. Demokratska stranka je, posle Đinđića, zai-grala na drugu kartu. Umesto kontakta sa ljudima na terenu, počela je operaciju ulepšavanja slike o samoj sebi, sopstvenoj nepogrešivosti i neprikosnovenosti, polako ali sigurno pretvarala se u interesnu grupu koja je svoj rejting, naročito posle

drugog izbora Borisa Tadića za predsednika države i uspeha na parlamentarnim izborima 2008, gradila ne na uspostavljanju komunikacije sa građanima, već ustoličenjem svojevrstnog monopola u kreiranju i vođenju sveukupne politike. To se vremenom pretvaralo u sve opipljiviju autokratiju nastojanjem da se uspostavi apsolutna kontrola nad svim državnim i društvenim institucijama. Srbija je u šefu države dobila i premijera, i ministra svega i svačega, institucije su postajale puki dekor, „reformisanim“ pravosuđem je jedan haos zamenjen modelom „demokratskog“ potčinjavanja izvršnoj vlasti, društveni dijalog je sveden na nastupe šefa države, raznim marketinško-reklamnim trikovima većina medija je dovedena do prosjačkog štapa i na toj osnovi uspostavljena njihova (finansijska) zavisnost od struktura vlasti, tek osnovane nezavisne institucije su već na startu gurnute na marginu. Umesto tri nezavisne, imali smo jednu izvršnu vlast, u predsednikovom kabinetu, čiji je prevashodni cilj bio stvaranje ambijenta za takoreći potpunu kontrolu jedne političke garniture, koja je vremenom prerastala u političku klasu kojoj su lični, kolektivni i partijski interesi bili važniji od sve alarmantnijeg srljanja Srbije u duboku ekonomsku, socijalnu i moralnu krizu. Efekti nekih pozitivnih iskoraka (vizna liberalizacija, dobitanje kandidature, okončanje saradnje sa Haškim tribunalom) gubili su se pred spoznajom da je svaki korak napred na međunarodnom planu praćen sa više koraka unazad na domaćem terenu. Stvaran je utisak kao da je vladajućoj oligarhiji apsolutno svejedno što se i ono malo preostale ekonomije i dalje razara, narod gura u socijalnu agoniju, nezaposlenost i besparica postaju glavna obeležja stvarnosti, što su savezi političke elite sa tajkunima i monopoli i privilegije ovih potonjih ostali netaknuti, što se budućim generacijama ostavlja u amanet teret

enormnog zaduživanja, sistemska korupcija ostaje van domašaja...

Ishod majskih izbora je, po mnogim procenama, najupečatljiviji pokazatelj još jednog, reklo bi se, strateškog promašaja Tadićeve vlasti: stavljena je, čini se definitivno, tačka na sve težnje, želje i ambicije 5. oktobra. Po logici „kako seješ tako i žanješ“, svojevremenom kohabitacijom sa vladom Vojislava Koštunice, potom kumovanjem donošenju jednog, po mnogo čemu retrogradnog Ustava, na kraju, tzv. istorijskim pomirenjem DS i SPS, definitivno su pokopane nade da se ideologije i glavni akteri dvodecenijskog posrtanja Srbije pod Slobodanom Miloševićem više neće ni u kom obliku ponoviti. Ta neutoljiva žeđ DS i Borisa Tadića da se vlada i po cenu prilagođavanja i ugađanja i ekstremno desničarskim i nacionalističkim opcijama i ideologijama na srpskoj političkoj pozornici, uticala je da se lustracija, kao, uzgred, najbenigniji oblik raskida sa prošlošći i ljudima koji su činili zlo i nepravdu, odloži u arhivu. Time se vremenom stvarao širok manevarski prostor za povratak na političku, pa i vladajuću scenu, najopskurnijih likova iz razdoblja Miloševićeve vladavine. Istorijsko pomirenje, zapravo, tek pokazuje svoje istorijske posledice: dok je proevropski i demokratski blok partija slabio, onaj drugi jačao. Sve što je bilo loše pripisivano je petooktobarskim pobednicima. Druga strana se, opet, prestrojavala i prividnim, manje-više kozmetičkim prepravkama i retoričkim akrobacijama, ubacivala u prazan prostor koji su demokrate, pre svih, ostavljale za sobom. U istoj meri se menjalo i raspoloženje u biračkom telu, pa su naprednjaci za jako kratko vreme postali najjača politička stranka, a socijalisti, prevedeni Dačićem, nezaobilazni faktor, od koga je do skora mnogo toga, a posle najnovijih izbora gotovo sve zavisilo.

I, eto, apsurdna: umesto da budu lustrirani, likovi poput Nikolića, Vučića, Dačića, Mrkonjića i kompanije, će možda lustrirati Tadića, Jovanovića i druge koji sebe smatraju nastavljacima petooktobarske „revolucije“.

Rezultat politike lakovernosti

PIŠE: NASTASJA RADOVIĆ

Demokratska stranka (DS) je jedna od retkih partija koja se eksplicite izjasnila da nije nova, već „obnovljena“ Demokratska stranka iz 1919, ona Ljube Davidovića i Milana Grola. To se može naći u svim zvaničnim dokumentima DS, a često se ističe kao „brend“ ove partije. Tako njeni obnavljači i sledbenici svojom baštinom smatraju, kako programske vrednosti iz međuratnog delovanja DS, tako i, kako se kaže, činjenice da je to jedina partija iz predratne Jugoslavije koja se 1945, suprotstavila Titu. Današnje demokrate tvrde da je njihova partija „institucija srpskog društva“, a ne tek jedan od političkih aktera.

SKRIVENE „STRASTI“

U Srbiji, gde je malo šta „tradicionalno“ u značenju „dobre prakse“ nikako ne bi bilo loše da čak

i samo jedna partija zadrži prepoznatljivost u nečemu. Nekad jugoslovenska, a od „obnavljanja“ u februaru 1990, već samo srpska, DS je partija u kojoj se sve vreme nalazi više manjih ako ne partija, onda grupacija različitih interesa, pa i „ideoloških“ opredeljenja. Ipak, u poslednjim godinama delovanja ove partije koja je postala najveća u svojoj novijoj istoriji i od 2008, stigla do gotovo sveobuhvatne vlasti ako ne i moći, sve manje je unutrašnja stranačka dinamika vidljiva, iako nije neprepoznatljiva. To je bilo jasno na poslednjem stranačkom kongresu u decembru 2010, pažljivo ispaniranom i dirigovanom, čak i u trenutku kad se pokvario prethodno hvaljeni elektronski brojač glasova. Izgledalo je da ništa nije prepuštano slučaju, čak ni ovakve „nezgode“. Tako da je i sad, nakon što je Boris Tadić izgubio

IZLET U PAMET

Izbori u Srbiji pokazali su da nije sve tako crno. Svetla je činjenica da posle dve decenije radikali nisu prešli cenzus. I tako, za razliku od nekih evropskih država, Srbija neće imati desnicu u parlamentu. Istina, u srpskoj levici postoji sasvim dovoljno desnice

PIŠE: DRAGAN VELIKIĆ

Ove sezone u Srbiji se nosi belo.

Skoro pet posto nevažećih listića na izborima u Beogradu. Kada bi se registrovali kao politička stranka, imali bi šanse da uđu u gradski parlament, da lansiraju odsutnost kao prisutnost. Jer, ako su dosledni, onda bi njihove klupe ostale prazne. Možda bi jednom stigli i do republičkog parlamenta. Srbijom bi vladale prazne klupe.

Stanje stvari na terenu je, ipak, malo drugačije. Na svim izborima u Srbiji u poslednje dve decenije bilo je dva posto nevažećih listića, tako da glasnogovornici bele, *kju kluks klan* opcije, nisu postigli više od dva posto, što i nije baš neki uspeh.

Bez obzira kako će se umrežiti buduća vlast u Srbiji, građani koji su se opredelili za bele listiće – što je njihovo pravo – indirektno su pomogli da ojačaju

oni koje su navodno hteli da kazne. Dakle, glasali su neglasanjem. I time nisu kaznili prethodnu vlast, koja će se i posle ovih izbora uspostaviti, već su direktno sprečili da koalicija Preokret, predvođena LDP, pređe cenzus u Beogradu, a samim tim osvoji još koji procenat na nivou republike.

Među belim listićima najviše je onih kojima je zapravo Preokret najbliža politička opcija (u većini su to bivši simpatizeri LDP i nezavisni intelektualci). Razlozi njihovog „odmetništva“ su brojni, jer je skala ljudskih slabosti široka, od blage surevnjivosti do patološke mržnje. Adrenalin je najjači unutar iste krvne grupe. Ipak, svi oni sa sve tim širokim repertoarom ljudskih slabosti staju pod jedan imenitelj: beogradska čaršija. Tačnije, taj mitski *krug dvojke*, u kojem se nalaze manufakture za proizvodnju javnog mijenja, hteo bi da uvek on daje intonaciju. Tako je to još od Titovih vremena. A znamo koliko je Titov režim brinuo o svojim otpadnicima i protivnicima, i sem retkih izuzetaka, umesto u zatvore smeštao ih je u stambene jedinice zavidnih kvadratura. Davao im sinekure i apanaže. Tu, u srcu Beograda, gde škripi tramvaj na liniji dva, najviše je onih koji se ne mire sa pozicijom drugog, koji sebe doživljavaju kao sivu eminenciju. Usled dugog

predsedničke izbore, nemoguće zamisliti da dođe do nekog „proboja“ na čelu DS. Sem ukoliko on sam ne odluči da kopira Tomislava Nikolića. Sintagma o „preuzimanju odgovornosti“ kojom se često koristio baveći se ne samo vođenjem partije i predsednikovanjem Srbijom, već i drugim državnim poslovima, a tako jasno izražena u predizbornoj kampanji, skupo ga je koštala. Tadić, jednostavno, nije uspeo da prikaže da su njegovi i stranački neuspesi proizvedeni nekom eksternom voljom ili delovanjem „mangupa“ u redovima DS. Ni u stranačkoj i koalicionoj kampanji nisu se mogli videti dometi drugih političkih ličnosti, on je u svakom smislu bio u centru pažnje, personifikovao je „ideju“. Pošto ni tada nije partijske, skupštinske i vladine aktivnosti odvojio od sebe, bar zarad igre na „dva koloseka“, postao je

i simbol njihove neuspešnosti, iako je u prethodnim godinama bio najpopularniji političar u Srbiji.

TADIĆEVA ŠANSA

Tako se sada u samoj DS stvaraju uslovi da se preispita odgovornost za loše osmišljenu kampanju koja je više išla na živce biračima nego što je političke konkurente činila manje poželjnim. Ovaj neverovatno loš marketing, spolja nije lako razumeti, posebno kada se zna da je DS za taj posao imala kako ljude „pri ruci“ tako i novca da angažuje nekog novog i inventivnijeg ko se ne bi odao zovu osvetoljubivog samoreklamerstva. Daleko je važnije ali i teže preispitivanje odgovornosti za politiku koja je vodjena od 2008, a koju je i za zemlju i za inostranstvo, simbolizovao Tadić.

disidentskog staža navikli su se na opciju *protiv*. Uostalom, to je najkomotnija opcija. Ne zahteva kompromise, a jača harizmu. Naročito sujetu. Po pravilu to je opcija koja obezbeđuje brojne sledbenike, jer ne postavlja pitanje vlastite odgovornosti za postojeće stanje stvari. Favorizuje pogled u druge, nikad u sebe.

I tako, u zabranu *kruga dvojke* preživeli su Tita. Onda je došao Milošević. U rušenje te - za Srbiju i šire - pogubne vladavine postojao je konsenzus. Znao se šta se neće. Ono što se hoće, doći će na dnevni red kasnije. Zatim je stigao 5. oktobar 2000. Kratak period Đinđića. Tek kada je ubijen, krenuli su za njim. Đinđićeva sahrana pokazala je koliko je za života imao belih listića. Da je imao samo deo podrške onih koji su mu došli na sahranu, neuporedivo lakše bi ostvarivao svoju vizionarsku politiku. Realnost traži mnogo truda i znoja, i prirodno je da su joj potrebni vredni mravi nego bezbrižni cvrčci. Tolerancija ne podrazumeva odsustvo stava, već svest o prioritetima. Dođe trenutak kad se sa reči mora preći na dela. A za tu rabotu potreban je *izvođač radova*. To je trenutak kad se doživotni pretplatnici disidentstva priklanjaju opciji izbegavanja odgovornosti. U tome imaju široku podršku svih onih koji bi da u zavetrini

sačekaju sledeće korake *izvođača radova*. Da on bez njih pređe opasniji deo puta. U međuvremenu, opcija belih listića pruža im iluziju da delaju ne delajući. Tako se to radi u *krugu dvojke*.

Naravno, izbori u Srbiji pokazali su da nije sve tako crno. Svetla je činjenica da posle dve decenije radikalni nisu prešli cenzus. I tako, za razliku od nekih evropskih država, Srbija neće imati desnicu u parlamentu. Istina, u srpskoj levisci postoji sasvim dovoljno desnice. Međutim, bez radikala u parlamentu lakše se resetuje zdrav razum.

Ove sezone u Srbiji nije *in* samo bela boja, već i Krleža. Posle jesenjeg „Plenuma Krleža“, ovog proleća u Beogradu se održava i festival o Krleži pod nazivom „San o drugoj obali“. U okviru festivala izvedena je pozorišna predstava Krležinog putopisa *Izlet u Rusiju* u režiji Jovana Ćirilova. I ne samo to. Nedavno je objavljeno novo izdanje Krležinog romana *Na rubu pameti*.

Iako na srpskoj političkoj sceni ima mnogo pristalica opcije *Na rubu Rusije*, za građane Srbije poželjnija je *Izlet u pamet*.

Tekst uz saglasnost autora, prenet sa portala www.maribor2012.info i objavljenog u magazinu STATUS

Najverovatnije, međutim, od toga neće biti ništa. Ljut više na druge nego na sebe, u izbornoj noći kada je priznavao poraz, Tadić je odsečno odbio mogućnost da bude premijer. Sad to podjednako pasionirano prihvata. Ne izgleda baš, da se to žestoko spinuje, da je to zbog velikog pritiska najbližih saradnika i drugih ljudi koji su za vlasti demokrata razvili i svoje privatne interese u simbiozi sa državnim „institucijama“.

Za Tadića očigledno neće biti vremena za preispitivanje, bar ne javno. Od svega, on je obećao stranačku i funkcionersku čistku. Sad je i to klizav teren, jer je već mnogo jasnije da će novu vladu Srbije, sa Tadićem ili bez njega, napraviti Ivica Dačić. Ta veza sa Dačićem, napravljena 2008, u nuždi sastavljanja skupštinske većine proevropske koalicije koja je bila jača nego sadašnja, prihvaćena je od većine demokrata kao „nužno zlo“. S vremenom, ona više nije

izgledala tako. Tadić je sve više zavisio od Dačića koji se vešto prihvatio poslova ministra policije, skupljajući za sebe posebne političke poene.

Ako je sastavljanje skupštinske većine 2008, prihvaćeno sa malo gundanja, potezi koji su usledili revoltirali su jedan deo stranke. Izjave o „dva bola“, za Miloševićem i Đinđićem koje su „dokumentovane“ aktom o pomirenju dve partije, za mnoge u DS, a naročito za staro članstvo iz devedesetih i bliske Đinđićeve saradnike i sledbenike, bile su previše.

PIPANJE U MRAKU TRANZICIJE

Ipak ne izgleda da ta podela koja je produbila onu staru, delimično ideološku, nastalu u samom osnivačkom timu, odnosi prevagu u stranci. Iako se tako ne deklariše pa čak i odbija takvu mogućnost, jedan od njenih javnih predvodnika je bivši premijer Zoran Živković. On je, setimo se, na stranačkim

BELI LISTIĆI - BELA ZASTAVA

PIŠE: TAMARA KALITERNA

Prema poslednjim podacima Republičke izborne komisije, na predsedničkim izborima 6. maja je bilo 174.660, a 20. maja 98.664 nevažećih listića. U proseku, 4,47 odsto. Na izborima 2008, bilo je 88.148 nevažećih listića, odnosno oko 4,2 odsto. Na izborima 1990, prvi put nakon uvođenja višestranačkog sistema u Srbiji bilo je 4,1 odsto nevažećih listića. Na izborima 20. decembra 1992, rekordnih 5,9 odsto glasača je ubacilo nevažeći listić.

Između dva ovogodišnja izborna kruga 76.000 birača više nije želelo da budu saučesnici, kao u prvom krugu, već se opredelilo. Toliko ljudi nije htelo da prepušti stihiji da odlučuje o njima i njima bliskima koji još nemaju pravo glasa. Oni koji sebe ne vide u taboru glasača Tomislava Nikolića su neglasanjem u drugom krugu predsedničkih izbora predstavljali pasivne glasače Nikolića. Nije im se ispunila utopijska želja „Tadić da ode, a Nikolić da ne dođe“. Konstatovali su posledicu - nemamo za koga da glasamo. Nisu se pitali o uzrocima - zašto nemamo za koga da glasamo.

U 32 države sveta je glasanje obavezno. „Nijedan od nabrojanih“, ili „blanko glas“ je priznat mehanizam izjašnjavanja u Nevadi, jednoj od 51 američke, što države što distrikta, Ukrajini, Španiji, Francuskoj, Kolumbiji, a u Rusiji je ukinut 2006. Samo u nekim

monarhijama zakon smatra nedostojnim da suveren glasa na izborima.

Motivi onih koji ubacuju blanko listić su različiti - nezadovoljni su samim izborima, izbornim sistemom, indiferentni su. Paradoksalno, izjašnjavanje belim listićima može da bude i znak da glasač želi status quo, a ne da protestuje.

Političko sazvežđe u izbornoj Srbiji 2012, je takvo da je kampanja za „bele listiće“ za koji su čuli uglavnom politički pismeni, ishodovala uskrснуće jednom sahranjene vlasti. Bio je to odgovor besnih, a ne razumnih. Glasači „belim listićima“ pokazali su se kao osvetnici, a ne kao reformatori. Boris Tadić nije kažnjen, što su želeli vlasnici nevažećih listića. Kažnjeni su oni koji sebe ubrajaju u bolju Srbiju. Mazohizam „belih listića“ je prerastao u autodestrukciju. „Beli listići“ u kombinaciji sa apstinentima, uglavnom ljudima Borisa Tadića ili ljudima sa kojima je Tadić kohabirao su doveli Tomislava Nikolića do funkcije predsednika Srbije. To podstiče odlazak iz Srbije. Odlazak ljudi iz malih nacija, mirovnjaka, evropejaca. Nepobitno su apstinenti, nešto manje „beli listići“ doveli za predsednika Srbije osobu koja je od 1991, odgovorna za etničko čišćenje. I ubistva. Zašto bi 2012, bilo drugačije? Tadiću nisu oprošteni gresi od 2004, a Nikoliću je sve od 1990, zaboravljeno. Produkt „visoke moralnosti belih listića“ je etničko čišćenje belim, gotovo sterilnim sredstvima.

izborima 2004, bio i Tadićev protivkandidat. Nakon što je Tadić izgubio izbore od Nikolića, Živković je na neki način, kroz veoma oštre javne nastupe i kritike, isprednjačio u ovoj unutarstranačkoj opoziciji. Sem okosnice koja se tiče „prava“ na Đinđićevo nasleđe tj. uspešnosti u realizaciji njegovog nepisanog političkog testamenta, na kojoj se nekada više insistiralo a sad se tek retko pominje, ova dvojica su javno zagovarala i različite koncepcije privrednog razvoja. Živković je liberal koji je prihvatao i neoliberalne pristupe, snažne na zapadnoj političkoj sceni u vreme Đinđićeve i njegove vlasti, dok je Tadić pomerio stranačku i državnu politiku ulavo, ali uglavnom deklarativno, ustvari ne odustajući od ranijih pristupa. Paradoksalno je da je u vreme Đinđićeve vlade bila jača i bolje odmerena socijalna komponenta u odnosu na deklarisanu oštro liberalnu strategiju „brze privatizacije“, nego za vreme

kasnijih vlada, uključujući i ovu kojom je formalno rukovodio Mirko Cvetković. Tadićevo upravljanje obeleženo je potragom za „kvadraturom kruga“, nejasnom strategijom koja je krštena kao socijaldemokratska i nizom konfuznih, uglavnom iznuđenih poteza koji su pervertirali rešavanje socijalnih problema građana u neverovatan porast broja „budžetlija“, uglavnom partijskih kadrova, članova i pristalica. Definitivnom deklarisanju DS kroz Tadićev mandat kao socijaldemokratske partije, pa onda i punopravne članice Socijalističke internacionale (što i Đinđić ne bi odbio), on nije odoleo svom porodičnom prijatelju i političkom učitelju i prvom predsedniku DS koji se povukao pred Đinđićevim ofanzivnim nastupom, Dragoljubu Mićunoviću.

Iako je Tadić godinama svrstavan u tzv. nacionalnu struju DS, pominjanu kao unutrašnja

Primetno je da se u kampanju „belih listića“, nisu uključili predstavnici „nesrpske manjine“ u Srbiji.

Onog dana kad se novi predsednik zakleo da će čuvati zemlju, poslanici, da će brinuti o ljudima, a svi se uzdati u „srpski rod“, Evropska komisija je objavila da su građani Srbije na petom mestu po broju tražilaca azila u Evropskoj uniji. Blizu 14.000 građana Srbije tražilo je azil u nekoj od zemalja EU. Brojniji su samo Avganistanci, Rusi, Pakistanci i Iračani.

U kampanji za „bele listiće“, nipodaštavanju jednog građanskog prava u Srbiji prednjačile su žene. Žene su mukotrпно tek 1893. godine, 101 godinu nakon muškaraca, na Novom Zelandu, britanskoj koloniji izvojevale pravo glasa.

„Beli listići“, iako pravno nevažeći, utiču na izlaznost i smanjuju šanse malih stranaka da se približe vlasti. Imaoci „belih listića“ pokazali su nedostatak empatije sa slabijima, manjinama. Kažnjavali su stranke iz „kruga dvojke“, a mogli su iskazati građansku neposlušnost i tako što će zaokružiti listu Albanaca iz Preševske doline, u kojoj je u vreme izborne tišine 2012, osmoro ljudi uhapšeno za navodni zločin iz 2001, a za koji su davno amnestirani. Oslobođeni su bez objašnjenja deset dana nakon završetka izbora. Mogli su „beli listići“ dati glas solidarnosti i za Crnogorsku partiju, Mađare, stranku Slovača...

Oni koji su zagovarali „bele listiće“ do sada nisu javno zažalili što su doveli na vlast one koje inicijalno nisu želeli da dovedu i što ovaj eksperiment in vivo može

potrajati i pet godina. Ništa nisu ponudili, tražili su da sistem sam sebe zameni posle njihove kritike. „Beli listići“ su moralno nulta kategorija. Nisu etični. Vrednosna su uravnilovka. U diskreciji, pod zaštitom države protiv koje su, iza paravana anonimno diskredituju listić, bez hrabrosti da javno kažu – ja sam protiv X. Y. zbog toga i toga, a pristalica sam A. B. jer... Manjak građanske hrabrosti je prva pratilja „belog listića“. Motivi onih koji ubacuju „bele listiće“ su veoma heterogeni. Mogu biti osveta Nikoliću što nije još dok je bio radikal omogućio biraču da bespravno postavi kiosk sa pljeskavicama u Zemunu i kazna Tadiću što je prerano, odnosno prekasno uhapsio Ratka Mladića. Ili što ga je uopšte uhapsio.

I na kraju, ne zna se, jer se ne registruje koliko je belih, praznih, među nevažećim listićima koje su ubacili neuki. Ne zna se ni koje je političke naklonosti birač sa nevažećim listićem pa svako može da svojata da su baš on i njegovi odlučili izbore. I u tome je akcija „belih listića“ besmislena. Pokret „belih listića“ imao je najviše pristalica u nevladinom sektoru, koji je u društvenoj podeli rada zadužen za aktivizam, od koga su aktivisti 6. i 20. maja digli ruke.

U SAD se na nevažećim listićima uglavnom upisuju imena likova iz američkih crtača, najčešće Miki Maus, Paja Patak i Duško Dugouško, a u Evropi Paja Patak. Japanska maca Kiti sa crvenom mašnom je na trećem mestu među onome čime su se naruživali glasački listići u Srbiji. Na „belom listiću“ u Srbiji najviše je dopisivan Ivan Ivanović, voditelj emisije na TV Prva protiv

opoziciju Zoranu Đinđiću i zavisnom, kako se tvrdilo, od pokroviteljstva Dobrice Ćosića, čini se da je stvorena nova „nacionalna“ struja, na osnovama spoljnopolitičkih poteza i stila ministra Vuka Jeremića kojima je, svakako, veliku podršku dugo vremena davao sam Tadić, Jeremićev pokrovitelj. Na poslednjim stranačkim izborima, u decembru 2010, videlo se da sam Jeremić, već uveliko „otklonjen“ od Tadića, ima veliku podršku u partiji. Nakon kvarenja elektronskog prebrojavanja glasova, ustanovljeno je da ta podrška ipak nije dovoljna za potpredsedničko mesto. Da li je i iznenadna kandidatura Srbije sa Jeremićem za mesto predsednika Generalne skupštine UN koja je napravila izvesnu zbrku u Evropi, još jedno pribežište Jeremićevih suparnika, a možda i samog Tadića koji je ovim neuobičajenim potezom, „spojio lepo i korisno“? Tek, teško da će ova visoka funkcija umanjiti uticaj Jeremića u partiji i u jednom značajnom delu biračkog tela, izvan DS. Da

ne pominjemo da je reč o jednogodišnjem odsustvu sa mogućnošću stvaranja novih veza i učvršćivanju onih stvorenih tokom Jeremićeve „diplomacije na steroidima“. Uostalom, to mu je i omogućilo pobjedu nad letonskim kandidatom koji je imao podršku većine zemalja zapadnog sveta.

Sve u svemu, prilično je jasno da ono što je Tadiću omogućilo da 2004, dobije većinsku podršku u partiji u kojoj je tada bio i Čedomir Jovanović, njegovo držanje po strani kada je reč o centrima odlučivanja, ali i odsustvo oštrijeg nacionalističkog tona i makar formalna bliskost vrhu stranke (kao njenog potpredsednika od 2000), u bliskoj budućnosti se, ukoliko izgubi vlast u državi, može pokazati kao faktor ubrzanog gubljenja i stranačkog liderskog uticaja. Konceptualno „ni ovde ni tamo“, politički, sa jedne strane vezan za partnerstvo sa socijalistima, a sa druge, za usku grupu partijskih funkcionera i ličnih prijatelja, uz ozbiljno nezadovoljstvo lokalno uticajnih

koje protestuju Demokratska zajednica Hrvata, jer „pogrđnim rečima govori o Katoličkoj crkvi i poziva Al Kaidu da pričekava da Hrvatska uđe u Evropsku uniju pa onda u nju postavi atomsku bombu“, Organizacija gluvih Beograda, jer se ismeva znakovnom jeziku, koji peva u na koncertu grupe „Galija“ sa Ivicom Dačićem. Sa 37 godina još studira Pravni fakultet i vatreni je navijač „Crvene zvezde“, u muzeju voštanih figura se fotografisao sa Napoleonom i Hitlerom, „ne voli kada gejevi šetaju“, odmara se u Ruonu (Ruan, opaska T. K.) u Normandiji, na tv priča „masne“ viceve, simulira oralni seks i otkriva veličinu jednog telesnog organa.

Po učestalosti drugi na spisku dopisivanih je Toni Montano (Velibor Miljković), roker, član Udruženja „Sava“ koje je uz Mirka Jovića, Vojislava Šešelja i Vuka Draškovića preraslo u Srpsku narodnu obnovu. Zatim je bio osnivač Rokenrol partije, pa Stranke srpskog jedinstva čiji je prvi predsednik bio Željko Ražnatović - Arkan. Montano se fotografisao u uniformi Arkanove garde, pretio ljudima Arkanom, napisao muziku i tekst za himnu fudbalskog kluba „Obilić“ u vlasništvu Arkana, a posle u posedu njegove udovice osuđene za finansijske mučke u istom klubu. Kao član SPS naplaćivao je pevanje 1000 maraka, a u vreme NATO kampanje pevao je mostovima za ulje, margarin, viršle, brašno, sardine. Viden je na promociji Koalicije SPS-JUL-Slobodan Milošević 2000. Četvrti na listi učestalosti među nevažećim listićima je Ekrem Jevrić, turbofolk pevač i učesnik serijala „Farma“. Peta je zapovedna psovka „sikter“. Tako je završio poziv biračima da crtaju „čiča Glišu“ i onesposobe svoj glas.

„Beli listići“ su se uprljali kad su, opsednuti čistim rukama, uzdigli Nikolića prljavih ruku. Istog 4. juna, tri dana nakon što je Nikolić i zvanično postao predsednik Srbije, zbog njegovog negiranja genocida u Srebrenici pobunili su se čelnik NATO Anders fog Rasmusen, zvaničnik Parlamentarne skupštine Saveza Evrope Pietro Marčenaro, visoka predstavnik EU za spoljnu politiku i bezbednost Ketrin Ešton, Pia Arenhilde Hansen, portparolka Evropske komisije, predstavnik sveta u BiH Valentin Incko, analitičari Asošijeted presa i BBC, a još ranije Bakir Izetbegović iz Predsjedništva BiH.

Drama „Prljave ruke“ (Les Mains sales) Žana Pola Sartra dešava se u fiktivnoj državi Iliriji krajem Drugog svetskog rata. Ilirija je na istoku Evrope, saveznica nacističke Nemačke, sovjetski blok se sprema da je anektira. Ubijen je njen istaknuti političar. Sartr ne definiše da li je motiv ubice, čoveka koji je uprljao ruke ljubomora ili nešto politički uzvišenije. Premijera ove drame u Beogradu bila je 1966. Deset godina pre nego u Francuskoj.

Godine 2012, Pariz se pokazao boljim od Beograda. Na majskim izborima u Francuskoj u prvom krugu izjednačeni su bili Nikolas Sarkozy sa desnog centra i levičar Fransoa Oland, a rekordnih 18 odsto birača se opredelilo za trećeplasiranu, kandidatkinju fašističkog Nacionalnog fronta Marin le Pen. Oni koji su u drugom krugu glasali za Olanda nisu bili njegovi fanovi, već oni koji su se uplašili da će desnica pobediti.

demokrata i uspehe Bojana Pajtića i Dragana Đilasa, Tadić bi sa vrha mogao da ode brže nego što to sada izgleda. A, to bi svakako izazvalo dalji pad uticaja njegove partije u biračkom telu, ma ko ga nasledio na njenom vrhu. Jer, upravo je za mandata Tadića kao predsednika ova stranka postala zaista velika i zaista uticajna, kapitalizujući Tadićevo politiku do 2008, kad se založio za EU mimo volje Vojislava Koštunice, što je DS u vešto napravljenoj koaliciji donelo blizu 40 odsto glasova. Tajna je verovatno, kako u Tadićevoj „kompromisnoj“ politici tako i u uspešnom prebacivanju potpune odgovornosti na koaliciju oko Vojislava Koštunice.

ZASLUGE I ZASLUŽNICI

Iako nije ponovio uspeh u Vojvodini iz 2008, Bojan Pajtić je ponovo „dobio“ Vojvodinu i time, u osnovi, izvršio svoj partijaski zadatak. To se može reći i za Dragana Đilasa koji je daleko iza sebe ostavio čak i zamalo pobednika na ranijim izborima, Aleksandra Vučića i SNS. Kao što se Pajtić pokazao prihvatljivim u mnogonacionalnoj Vojvodini, tako je i Đilas prihvaćen u Beogradu koji je za poslednje dve decenije doživeo značajne migracije što je išlo na ruku radikalima. U očekivanju podele glavnog kolača vlasti u vladi nakon dva poraza DS (jer, bez obzira na koalicioni kapacitet koalicija oko DS je druga na parlamentarnim izborima), u vrhu DS vlada sloga u vezi sa Tadićevom kandidaturom za premijera. Shvata se da bi svaki stranački lom odmogao čitavom Tadićevom timu, ali i partiji. A sem toga i Dačić je bar u početku, tvrdio da je Tadić za njega prihvatljiv i kao partner u budućnosti. Okolnosti saradnje sa socijalistima nisu više tako sigurne, ali je pitanje koliko to ima veze sa samim Tadićem.

Bojan Pajtić je na izborima 2008, imao zaista fantastičan rezultat, ali ga to nije kvalifikovalo za mandatara. Mirko Cvetković je bio kompromisno rešenje koje je, ispostavilo se, olakšalo veliki uticaj Tadića na vladu i posebno na premijera i ministre iz DS. Koliko ovo nenagrađivanje zasluga može da traje, a već je pokazalo svoje mane, možda će pre pokazati Dragan Đilas, čovek koji je tek nakon Đinđićeve smrti ušao u DS i stranačku politiku uopšte (navodno i na Tadićev nagovor) i već „napravio rezultat“.

DS je pod Tadićem po prvi put postala velika partija, sa najvećim komadom vlasti posle 2008, ali i vezana sumnjivim koalicionim dogovorima u vladi i parlamentu. U njoj bi moglo biti raznih „diferencijacija“, manje-više važnih i sudbonosnih po stranku i državu. Od osnovne podele na stranačku vlast i stranačku opoziciju, preko građansko vs. nacionalne, socijaldemokratsko-liberalno-konzervativne, đinđićevsko-tadićevske, intelektualne - vs. Privredničke, do ovih specifičnijih koje smo pominjali. Jedno malo jezgro svakako predstavljaju i ljudi koji su bili u Đinđićevoj vladi, a od kojih su samo neki vraćeni u politički život. Zanimljivo je da krupnih kadrova nekadašnjeg Građanskog saveza Srbije (GSS) nema nigde ni u prvim ni u drugim redovima DS, sem donekle Gorana Ješića koji je ostao u javnosti kao predsednik jedne napredne opštine. I oni koji su dobili doministarske ili savetničke položaje, danas su sve manje politički vidljivi.

Najzanimljivije bi, ipak, bilo izmeriti koliko današnjeg članstva DS žali za odlaskom Čedomira Jovanovića koji, iako spreman na kompromise sa sadašnjim demokratama, ipak ima svoju parlamentarnu partiju. Budući velika stranka sa realnim iako ne i formalnim frakcijama, sa Jovanovićevom frakcijom ne bi bila ugrožena, a možda ne bi Dačiću već 2008, „preko hleba dala i pogače“. A, to je upravo ono što tada demokrate nisu smele da dozvole Tadiću.

Ako sada odu sa vlasti, ne naprave dogovor oko vlade i odu u opoziciju, u DS bi se videlo, ne samo da sem Zorana Živkovića ima i drugih kritičara stranačke politike sa značajnom „bazom“, već da će se sa rušenjem Tadićeve pozicije, urušiti i ona stranačka gromada i doći do novog cepanja. Sa druge strane, ni formiranje vlade po diktatu Dačić-Dinkić, neće osnažiti demokrate. DS je sama širom otvorila vrata „političarima prošlosti“, nadajući se valjda da će se u njima zaglaviti. Ne zaboravimo da su i SPO, a onda i SRS, nekad bile najveće srpske partije. Nema ovde stabilnosti velikih „državotvornih“ stranaka kao u Britaniji, Francuskoj, Nemačkoj ili SAD, mada ni tamo više nije ništa tako jednostavno. Ali se bar do sada znalo gde te stranke i zašto traže svoje birače. I šta birači nalaze u njima.

Sporni predsednik

PIŠE: VOJISLAVA VIGNJEVIĆ

Premda je po Ustavu, premijerska funkcija jača od predsedničke, jer predsednik ima mala ovlašćenja i uglavnom ceremonijalnu ulogu predstavljanja zemlje u svetu, Srbija je izborom Tomislava Nikolića za čelnog čoveka skrenula udesno. Nikolić se, naime, nikada nije distancirao od ratne politike devedesetih, kojoj je sam dao nemali doprinos. Ovaj doskorašnji verni saborac haškog optuženika Vojislava Šešelja i četnički vojvoda, po tome je najviše sporan, i njegov izbor je se velikim podozrenjem dočekao proevropski deo Srbije. Nikolić je upravo i kad je reč o Evropi i evro-integracijama sporan. Od skora se priklanja evropskoj opciji, ali verbalno, u parlamentu ni on ni njegova stranka nisu glasali ni za jedan evropski zakon! Ne tako davno javno je izjavljivao da Srbija može bez Evrope, da joj Evropa ne treba. Istovremeno, neguje tesne odnose sa Rusijom. Kad je izabran za predsednika, prva posetu učinio je Moskvi, gde je prisustvovao kongresu Jedinственe Rusije, kojom prilikom ga je primio predsednik Putin. Ostaće upamćena i njegova izjava u parlamentu da Srbija treba da postane ruska gubernija?! A, Putinu je tokom nedavne posete rekao, da je Rusija glavni saveznik Srbije na Balkanu. Kad su i gde, ove njegove preferirane spoljnopolitičke simpatije verifikovane, Nikolića očito ne brine ali sigurno brine ovdašnje ljude građanske provincijencije.

Izbor Nikolića izazvao je zazor prema Srbiji i u regionu. I to ne bez razloga. Sve što se gradilo od 2000, na produbljanju saradnje i dobrosusedstva sad se dovodi u pitanje, jer je njegov odnos prema susedima u najmanju ruku problematičan. Nikolićev odnos prema Bosni i Hercegovini je više nego sporan, jer se u dokumentima Srpske napredne stranke Republika Srpska ne tretira kao sastavni deo BiH. Preciznije, u drugoj, od deset tačaka programskih principa njegove partije eksplicitno se navodi da političko približavanje i ekonomsko jedinstvo sa Republikom Srpskom predstavlja realnu politiku koja će u budućosti mirnim putem i poštovanjem volje naroda, stvoriti uslove za formiranje zajedničke ili jedinstvene države srpskog naroda i svih ostalih građana koji žive na teritoriji Republike Srpske i Srbije. Ovome valja dodati još jednu činjenicu: Nikolić i njegovi poslanici u parlamentu nisu glasali za Deklaraciju o Srebrenici,

što samo za sebe govori i o njegovom odnosu prema ovom stravičnom masakru i genocidu koji Nikolić očito ne priznaje.

Što se pak tiče Hrvatske, i ona ima uverljive razloge da ne veruje Nikoliću i njegovom navodno prijateljskom stavu prema toj susednoj državi. Između dva izborna kruga dao je upozoravajuću izjavu nemačkom dnevniku Frankfurter algemajne cajtung da je Vukovar bio srpski grad i da Hrvati nemaju za šta da se vraćaju tamo, što više nego rečito ilustruje njegov odnos prema Hrvatskoj. Premda je Nikolićeva stranka demantovala izjavu, nemački novinar je pružio audio-dokaz o njenoj verodostojnosti. Hrvatski čelnici su na nju oštro reagovali. Tako je predsednik Ivo Josipović rekao da „svako ko želi da učestvuje u zajedničkom projektu evropeizacije regije, ko želi da ima prijatelje i partnere u Evropi, mora jednom zauvek da napusti ideje četnišva, ideje ekspanzije, ideje o tome kako teritorije i granice nisu definisane”.

Kad je reč o Crnoj Gori, Nikolić smatra da je to nezavisna država, a da između Srba i Crnogoraca nema razlike. Stara nacionalistička floskula koja u prevodu znači da su Crnogorci ustvari, Srbi. S Kosovom će, verovatno, ići najteže. Nikolić je tvrdi zagovornik teze da je ta država u sastavu Srbije. Čak je poručio da će tražiti od Brisela uslove u vezi sa Kosovom koji se postavljaju. Ovo će sigurno dodatno iskomplikovati, ako ne i zamrznuti, dalji tok pregovora Beograda i Prištine.

Još u nečemu je Nikolić sporan, po diplomi (sad nepostojećeg) privatnog fakulteta za menadžment koji je ekspresno navodno završio, a čime se bavio deo ovdašnje štampe. Uoči prošlih predsedničkih izbora je izjavio da studira prava na kragujevačkom fakultetu, a sad je na to zaboravio. Ovaj podatak bi, da je reč o pravnoj i uređenoj državi s jakim, kritičkim javnim mnjenjem, bio dovoljan razlog da mu se ospori kandidatura, a kamoli da postane predsednik države.

I za kraj u još nečem. Nikolić je, polazući zakletvu u parlamentu, poručio da želi promenjenu Srbiju. Aludirajući na tu izjavu, poznati sociolog Ratko Božović je primetio da građani žele promenjenog Nikolića. Kako će se on i u kom pravcu, konačno da li će se uopšte menjati, ostaje da se vidi. Jedno je, međutim, sigurno, i susedi i Evropa će meriti njegove poteze i izjave i o tome prosuđivati. Biće pod lupom, ako ne građana Srbije, ili bar njenog većeg dela, onda onih kojima navodno sam Nikolić teži, EU.

Poraz sekularnog suvereniteta

PIĆE: SRĐAN BARIŠIĆ

Nekoliko dana nakon što je izabran za predsjednika Republike, Tomislav Nikolić sastao se sa poglavarom Srpske pravoslavne crkve sa ciljem da dobi blagoslov i savet o tome šta činiti u teškim vremenima: „Vremena su teška, savet nije na odmet, savet je uvek potreban, posebno savet od mudrih ljudi. Nadam se da će i oni koji odlučuju o tome kako će biti sastavljena Vlada Srbije ići po savet kod ljudi mudrijih od sebe”.¹

Da stvar bude još interesantnija, nekoliko dana ranije patrijarha Irineja je posetio i bivšeg predsednika Republike, tada predsednika u ostavci, aktuelnog predsednika Demokratske stranke. Prema rečima vladike bačkog Irineja, portparola Srpske pravoslavne crkve, reč je o „strogo privatnoj poseti”, iako se ona zbilja tokom zasedanja Sabora Srpske pravoslavne crkve: „Crkva, a pogotovo njeni episkopi nisu zatvoreni za susrete i za dijalog sa svima. Mi nismo partijskog karaktera jer bi to čak bilo i neka vrsta svetogrđa”.² Napominjući da je čuo, ali da nije video da je lider Demokratske stranke posetio patrijarha i da to nije bila tema Sabora, vladika Irinej je ukazao na to da episkope vezuje dugogodišnja veza i saradnja sa dojučerašnjim predsednikom i da će ih i ubuduće ta saradnja vezivati, jer će Boris Tadić i dalje „imati značajnu ulogu u životu zemlje.”

Pomenuta neformalna inauguracija poglavara Srpske pravoslavne crkve na poziciju (neformalnog, ali prioritetnog) savetnika predsednika Republike, predstavlja jedan u nizu dokaza da je sekularni karakter Republike mrtvo slovo na papiru. Nastavkom „demokratske konsolidacije”, nakon decenijske „blokirane transformacije”, većinska verska zajednica u Republici dobijala je sve veći društveni značaj i manevarski prostor koji prevazilazi granice „građanske arene”³: prvo su otvorena vrata laičkih obrazovnih

institucija, zatim su podignute rampe vojničkih kansarni, ubrzo su episkopi dobili mogućnost da „sudeluju” u procedurama zakonodavne vlasti, postali su stalni članovi određenih agencija izvršne vlasti ... a uloga u stvaranju novog vrednosnog okvira možda je već dovoljno primetna na državnim simbolima Republike (grb i himna).

Dobar deo pomenutih procesa odvijali su se upravo za vreme mandata bivšeg predsednika Republike, a on je svojim nastupima davao potpuni legitimitet tim procesima: „Ako i crkva nije deo države, imajući u vidu kretanje u vremenu u kojem jesmo, crkva je sasvim sigurno deo društva, i treba da se pita o mnogim, veoma važnim pitanjima života pojedinca i života tog istog društva. Takav stav podržavam, izneo sam ga sasvim iskreno i otvoreno danas na ovom sastanku.”⁴

Svojim delima, bivši poredsednik je umeo da ode još dalje: prilikom „istorijske” posete Sandžaku, u novembru 2010. godine, u društvu sa novopostavljenim raško-prizrenskim vladikom Teodosijem, bivši predsednik je posetio Petrovu crkvu, a zatim radove na izgradnji zaobilaznice oko Novog Pazara. Tokom njegovog boravka u Sandžaku nije upriličena poseta niti jednoj jedinjoj džamiji ili bilo kojoj instituciji Islamske zajednice, kao ni susret sa bilo kojim predstavnikom većinskog muslimanskog stanovništva.⁵ Ako već predsednička funkcija izražava državno jedinstvo Republike Srbije,⁶ te ako je bilo reči o „istorijskoj” poseti jednoj od najnerazvijenijih oblasti, zašto više od 60 odsto stanovništva posećene regije nije

neophodne uslove konsolidovane demokratije. Odgovarajući stepen autonomije i nezavisnosti građanskog (prva arena) i političkog (druga arena) društva, ali i njihova funkcionalna komplementarnost, postiže se vladavinom prava (treća arena). Zajedno predstavljaju tri preduslova konsolidovane demokratije. (Linc H. i Stepan A. (1998), *Demokratska tranzicija i konsolidacija*, Beograd: Filip Višnjić, str. 20-30).

1 „Nikolić išao po savet i blagoslov od patrijarha”, *Vesti online*, 4. jun 2012.

2 „Episkop Irinej: Tadić kod patrijarha privatno, na Saboru nije bilo skandala”, *Blic*, 23. maj 2012.

3 Izraz „građanska arena” odnosi se na jednu od pet interaktivnih arena čije postojanje i međusobno pozitivno uticanje, osim postojanja delotvorne države, prema Lincu i Stepanu, predstavljaju

4 Reč je o sastanku predsednika Republike sa predstavnicima hrišćanskih tradicionalnih verskih zajednica u Vladičanskom dvoru u Novom Sadu na kome su razmatrani zahtevi verskih zajednica za povratak imovine, o verskoj službi u vojsci, kao i o teškoćama sa kojima se verske zajednice susreću. „Tadić: Crkva da se pita”, *B92*, 11. mart 2005.

5 Prema podacima sa popisa stanovništva iz 2002. godine, na koje se u velikoj meri oslanjaju analize državnih organa, naročito Ministarstva vera, u Sandžaku se 60,57 odsto stanovništva deklariralo kao muslimani. U samom Novom Pazaru, udeo muslimanskog stanovništva je još veći i iznosi 78,3 odsto.

6 Ustav Republike Srbije, član 111; Zakon o predsedniku Republike, član 1.

bilo dostojno elementarne protokolarne pažnje „šefa države“, pa makar u (kvazi)demokratske propagandne svrhe.

Slično pitanje, ili više pitanja, možemo postaviti i u vezi, na početku pomenutog, odlaska novoizabranog predsednika Tomislava Nikolića kod patrijarha Irineja po blagoslov i savet: da li će predsednik Republike, kao predsednik svih građana otići po savet i kod duhovnih lidera drugih (bar tradicionalnih) verskih zajednica?

Nije li konsultovanje samo sa duhovnim autoritetom 85 odsto deklariranih građana, na neki način ignorisanje i diskriminisanje 15 odsto deklarativno nepravoslavnih građana Republike? Nije li 15 odsto građana Republike bar jednako važno kao i 15 odsto teritorije Republike (Kosovo i Metohija čini tačnije 12,3 odsto ukupne površine) za koju su se zdušno borili i još uvek se bore i odlazeći i dolazeći predsednik?

Može se postaviti i pitanje, da li je reč o populističkom ponašanju državnih funkcionera koji slabost sopstvenog legitimiteta i suvereniteta pokušavaju da nadomeste pouzdanijim konzervativnim formama, ili je reč o pravom nacionalizmu koji poprima obrise doktrine „krvi i tla“?

Kada već pominjemo legitimitet, interesantno je napomenuti da je na ponovljeno glasanje za predsednika Republike (drugi krug predsedničkih izbora), 20. maja 2012. godine, izašlo 46,3 odsto upisanih birača (ni polovina), a za bolje plasiranog kandidata Tomislava Nikolića glasalo je 49,5 odsto od broja birača koji su glasali, odnosno 22,9 odsto upisanih birača (ni četvrtina). Naravno, drugi, odnosno prvi kandidat Boris Tadić osvojio je manje glasova (47,3 odsto, odnosno 21,9 odsto).¹ Ispostavilo se da je dojučerašnjem predsedniku nedostajao nešto manji broj glasova od broja nevažećih listića (ukupno 98.664 nevažećih glasova, odnosno 3,15 odsto).

Na pomenuti dan glasanja, patrijarh Irinej pozvao je sve građane Srbije da izađu na birališta i glasaju, uz poruku da ko na izborima izbegava da da svoj glas kasnije nema pravo da kritikuje.² Uzimajući u obzir da se poglavar Srpske pravoslavne crkve građanima obratio u onom kolokvijalnom, pa možda i etičkom smislu, neophodno je napome-

nuti da izlazak na biralište i glasanje na izborima u formalno-pravnom smislu nije dužnost i obaveza građana Republike Srbije, već je pravo da se učestvuje u biračkom procesu, ali i pravo da se građani suzdrže od glasanja. Sa druge strane, ispunjavanje dužnosti plaćanja poreza svakako je dovoljan uslov da svaki građanin ima pravo da kritikuje vlast, bez obzira da li je iskoristio svoje pravo glasa ili ne.

Relativnost mobilizatorskog potencijala autoriteta poglavara Srpske pravoslavne crkve demonstrirana je i prilikom referenduma o novom Ustavu Republike Srbije, kad je patrijarh Pavle televizijskim obraćanjem pozvao građane da (glasanjem) ispune svoju „najsvetiju dužnost“, pa čak i sam izašao da glasa. Ako se uzme u obzir da do raspisivanja pomenutog referenduma patrijarh Pavle nikada nije učestvovao na izborima za svetovnu vlast, odnosno nije koristio svoje građansko pravo, snaga poruke ličnim primerom i angažovanjem bila je nedvosmislena. Međutim, bez obzira na činjenicu da je referendum trajao dva dana, tačnije 28. i 29. oktobra 2006. godine, na birališta je, prema izveštaju Republičke izborne komisije, izašlo ukupno 54,9 odsto upisanih birača. Ako se uzme u obzir da su, uz patrijarhov javni poziv i lični primer, sve političke stranke, osim Liberalno demokratske partije, pozvale svoje glasače da glasaju na referendumu za novi Ustav, odnosno da je postojao široki politički konsenzus, razlika između broja deklariranih pravoslavnih vernika (85 odsto ukupnog broja stanovnika) i broja izašlih na referendum je još upadljivija. Osim pomenutog, osporavana je regularnost referenduma, odnosno postojale su osnovane sumnje u eventualno lažiranje neverovatno povećane izlaznosti građana u poslednjim satima glasanja.

Ako pogledamo još više unazad, postoji i primer otvorenog apela patrijarha Pavla da Srbi ne izlaze na izbore na Kosovu i Metohiji, koji je 3. oktobra 2004. godine formalno upućen predsedniku Borisu Tadiću i premijeru Vojislavu Koštunici. Otvorenim pismom patrijarh je „za ime Boga“ apelovao na političke funkcionere da ne pozivaju srpski narod na Kosovu i Metohiji da izađe na izbore za organe tamošnje vlasti, ali se apelu nije odazvao, kako predsednik Boris Tadić, tako i deo „verujućeg“ naroda koji je glasao za jednu od nekoliko srpskih stranaka i grupa građana.

Nekoliko godina, odnosno već decenija, unazad, ako je suditi po rezultatima istraživanja javnog mnjenja, Srpska pravoslavna crkva neumoljivo

1 Konačni rezultati ponovljenog glasanja za izbor predsednika Republike Srbije obelodanjeni su na 200. sednici Republičke izborne komisije, 24. maj 2012.

2 "Patrijarh: Ko ne glasa, ne može da kritikuje", Novi magazin, 20. maj 2012.

opstaje na prvom mestu liste institucija u koje građani Republike imaju najviše poverenja, ali ipak je evidentno da mobilizatorski kapital najvišeg autoriteta većinske verske zajednice nije proporcionalan, kako deklarativnom poverenju, tako i dominantnoj formi (etno-konfesionalne) identifikacije iskazane na popisu stanovništva. Postoje brojne determinante pomenute disproporcije, ali svakako se mogu izdvojiti bar dve: 1) predominacija nezadovoljenja bazičnih motivacionih nivoa građana, socio-ekonomskih u odnosu na identitetske; 2) brojni hronični problemi unutar Srpske pravoslavne crkve: neusaglašenosti na različitim nivoima (pro/anti ekumenizam, pro/anti demokratizacija, pro/anti integracije ...) netransparentnost rada Sabora i Sinoda, finansijske malverzacije (Episkopija raško-prizrenska), diskutabilni sudski procesi (slučaj Pahomije), sektaštvo (slučaj Artemije), bahatost (materijalistička) lokalnih duhovnih autoriteta (kako parohijskih sveštenika, tako i episkopa) ...

Rezultati popisa i istraživanja javnog mnjenja ukazuju na snažnu (etno)konfesionalnu identifikaciju koja predstavlja priznavanje i pristajanje uz konkretnu veroispovest bez obzira na ličnu (ne)religioznost. Neophodno je napomenuti da se na popisu ne ispituje religioznost, već konfesionalna vezanost, te zato ne bi trebalo da iznenađuje ogroman raskorak između statistike i stvarnosti, odnosno (masovnog) izjašnjavanja o pripadnosti određenoj veroispovesti i (opadajuće) verske prakse. Dominacija emotivne u odnosu na kognitivnu, pa i konativnu, komponentu vezanosti za religiju sudbine³ jasno se iskazuje u velikoj disproporciji između (deklarativne) identifikacije i (realne) religioznosti, koja na žalost nije dovoljno istražena.

Ukoliko uzmemo u obzir premisu da se šanse za revitalizaciju religije umnožavaju u onoj meri u kojoj svetovni odgovori promašuju, može se postaviti pitanje, nije li osnova sve većeg društvenog značaja verskih nazora upravo u slobosti svetovne vlasti, a ne u snazi duhovne *per se*? Ili da preformulišemo pitanje: nije li snaga institucionalnog autoriteta većinske crkve rezultat slabosti suvereniteta države mnogo više no što je realna moć i uticaj same verske zajednice? Ovde bi se trebalo podsetiti da se revitalizacija

3 Reč je o religiji i konfesiji „dedova i očeva“: „Religija sudbine jeste činjenica da se ljudi rađaju u datoj religiji i konfesiji; one su njihova sudbina nisu ih izabrali kao što ne biraju biološke roditelje“ (Đorđević, Dragoljub (2005): „Religije i veroispovesti nacionalnih manjina u Srbiji“, *Sociologija*, Vol. XLVII, Br. 3, str. 195).

religije odvijala prvenstveno kroz procese politizacije religije, pa čak i religizacije politike.

Konsultovanje novoizabranog predsednika Republike sa „mudrijim od sebe“ i dobijanje blagoslova za donošenje odluka u teškim vremenima, predstavlja puko populističko nadomeštanje nedostajućeg demokratskog i progresivnog legitimiteta i formalni poraz sekularnog suvereniteta Republike. Prosto se nameće direktna asocijacija na izjavu nekadašnjeg republičkog ministra za kapitalne investicije Velimira Ilića, a zanimljivo je, aktuelnog koalicionog partnera Srpske napredne stranke, koju je osnovao i na čijem čelu je do izbora predsednika bio Tomislav Nikolić, koja je glasila: „Posle patrijarha se ne govori i njegove odluke se ne komentarišu i tu ne treba imati puno dileme“.⁴

Kako bivši, tako i novoizabrani predsednik Republike, mogli su se ugledati na još jednog njima veoma bliskog predsednika koji je takođe, krajem februara 2012. godine, posetio patrijarha da bi sa njim razgovarao, „kako o važnom pitanju vezanom za Crkvu tako i o ukupnim nacionalnim i državnim pitanjima našeg naroda“. Milorad Dodik, predsednik Republike Srpske, tokom „savetovanja“ sa patrijarhom izjavio je sledeće: „Mislimo da je neophodno dalje jačati ulogu i značaj Crkve u društvu kroz jačanje obrazovnih programa u osnovnim i srednjim školama.“ Pomenuti predsednik je u patrijaršijskom dvoru bio dočekan izuzetno prestižnim komentarima duhovnog autoriteta: velika je radost i čast primiti Milorada Dodika „koga podržavamo i prema kome gajimo veliku ljubav i poštovanje, jer on radi sve što je u interesu našeg srpskog naroda, Srbije i Republike Srpske i time pokazuje primer svima nama kakav stav treba da imamo kada su naši zajednički ciljevi i želje u pitanju.“⁵

Međunarodna legitimizacija simfonijskog koncepta koji definitivno postaje praksa u odnosima zvanično sekularne države i većinske crkve u Republici usledila je čestitkom patrijarha moskovskog i cele Rusije Kirila koju je uputio novoizabranom predsedniku, a u kojoj se navodi da je prošlost, sadašnjost i budućnost srpskog naroda neodvojiva od pravoslavlja koje vekovima određuje kulturni i duhovni identitet i predstavlja osnovu za formiranje državnosti.⁶

4 *Vreme*, 7. oktobar 2004.

5 „Predsednik RS Milorad Dodik kod Patrijarha Srpskog“, *Pravoslavlje*, broj 1080.

6 „Patrijarh Kiril čestitao Nikoliću“, *B92*, 27. maj 2012. KOR.

Srpski nacionalizam nekad i sad

PIŠE: DRAGOLJUB TODORVIĆ

Prošlo je četvrt veka otkako je Milošević zaštitio Srbe na Kosovu od narodne milicije, a za dva meseca navršice se 25 godina od Osme sednice CK SKS kada je Milošević uzeo svu vlast u Srbiji. Tih četvrt veka biće zapamćeno po najvećem oružanom sukobu u Evropi posle Drugog svetskog rata u kome je poginulo više od 200.000 ljudi, izvršen genocid, raspala se Jugoslavija, NATO prvi put u svojoj istoriji bombardovao je jednu evropsku zemlju.

Pre 25 godina Srbija, sve njene strukture i institucije: vlast i opozicija, intelektualci i crkva, gotovo ceo narod, mladi i stari, elektronski i pisani mediji, kompletan, nekad slobodarski Beogradski univerzitet upadaju u nacionalističku euforiju. Katastrofalni rezultati te euforije dobro su i široko poznati i nisu tema ovog teksta.

Predmet naše analize je poređenje srpskog nacionalizma od pre četvrt veka, tokom devedesetih godina i sadašnjeg. Glavna karakteristika trenutnog političkog stanja u Srbiji posle izbora, je veliki koalicioni potencijal svih političkih stranaka. Jednostavno, ovde i sada svako može sa svakim. Među strankama gotovo da nema razlike o relevantnim pitanjima. Konsenzus je postignut na nacionalizmu, mržnji prema Zapadu i narodima protiv kojih je Srbija ratovala devedesetih, jačanju Republike Srpske i rešenju kosovskog pitanja u skladu sa Ustavom Republike Srbije. Tom konsenzusu stranaka u potpunosti su se pridružili svi faktori srpskog društva kao i u poslednjoj deceniji XX veka. U takvom stanju stvari apsolutno je nebitno ko će poneti i koju državnu i političku funkciju. Politička situacija u Srbiji posmatrana u kontekstu nacionalizma sada je teža nego devedesetih godina. Pre svega zbog toga što su tada neke opozicione stranke bili protiv Miloševića, bar u nekim segmentima njegovog ekstremizma. Osim toga u vreme ratova koje je vodio Milošević, u Beogradu je postojao mali ali uticajan krug intelektualaca koju su delovali protiv nacionalizma, rata, ubijanja, a za ljudska prava, smenu Miloševića, pomirenje među narodima bivše Jugoslavije i saradnju sa Zapadom.

Sada je taj krug znatno sužen. Došlo je do raslojavanja u intelektualnom i alternativnom pokretu. Mnogi su se pasivizirali, mnogi uključili u borbu za vlast ili zauzeli pozicije bliske vlasti.

Aktuelna politika Beograda dovela je do potpunog zastoja aktivnosti vezanih za srpsko suočavanje sa prošlošću, pomirenje u regionu, saradnju sa EU, rešavanje pitanja Kosova. Srpski nacionalizam se drastično ispoljava u svim oblastima života. Navešćemo nekoliko primera iz kojih se vidi da je srpski nacionalizam jasno uočljiv, i moglo bi se reći, vrlo raznovrstan, ekstenzivan i transparentan.

1. Posle svakog rata najvažnije pitanje koje prioritetno treba rešiti jeste pitanje reparacije. Reparacija je termin koji podrazumeva naknadu materijalne i nematerijalne štete žrtvama ratnih sukoba, a u širem smislu tumačena reparacija pretpostavlja i restituciju i rehabilitaciju. Koliki je značaj reparacije ukazuje i izreka poznata među pravnicima, koja glasi "Bez reparacija nema pravde". Toj sentenci treba dodati da bez reparacija nema suočavanja sa prošlošću, nema pomirenja, niti prevazilaženja problema koji su doveli do rata. Ovih dana u dnevnom listu 'Danas' pojavio se izvanredan tekst "Diskriminisane žrtve". Autor teksta je Sandra Orlović, pravница iz Fonda za humanitarno pravo, koja se već sedam godina bavi institutom reparacije. Na tu temu objavila je više tekstova u Danasu, Forumu za tranzicionu pravdu, "Pešćaniku", priredila nekoliko brošura i organizovala međunarodni multidisciplinarni skup o reparacijama. U stalnom je kontaktu sa nesrpskim žrtvama (i porodicama ubijenih) srpske vojske i policije i njihovim advokatima. Priprema pisane dokaze i druge materijale za suđenja koja lično prati. Sve u svemu, autorica Orlović je jedna od najboljih poznavalaca problematike reparacije u regionu. U tekstu se vrlo koncizno, a istovremeno jasno, precizno i sveobuhvatno, pravno fundirano i kompetentno tretira pojava diskriminacije prema nesrpskim žrtvama srpske vojske i policije u ratu na prostoru bivše Jugoslavije. Reč je o nacionalizmu u državnim

i sudskim organima Srbije, gde se to najmanje očekuje. Reč je o posebnom i perfidnom nacionalizmu, gde službe Ministarstva pravde i sudovi raznim stavovima viših sudskih instanci i specifičnim tumačenjem inače jasnih zakononskih propisa, odbijaju zahteve nesrpskih žrtava ili ih usvajaju sa ponižavajuće malim iznosima. To je naročito primetno kad se uporede iznosi koji su dosuđeni srpskim žrtvama državnog terora Miloševićeve države i oni usvojeni ili odbijeni nesrpskim žrtvama srpske vojske i policije. Takođe, postoji velika razlika u zakonskom regulisanju prava zatočenika sa Golog otoka od pre 65 godina i sadašnjih žrtava. Tekst "Diskriminisanje žrtve" vrlo delikatno ukazuje na ovu razliku kad su u pitanju srpske i nesrpske žrtve, istovremeno

podržavajući sva zakonska rešenja koja srpskim žrtvama omogućavaju dobijanje reparacija.

Ovaj oblik nacionalizma je izuzetno opasan zato što ga sprovode državne institucije čiji je posao da utvrđuju i donose pravdu.

Navešćemo samo tri slučaja (od više desetina) u kojima su žrtve Albanci i Bošnjaci, a čije porodice pred srpskim sudovima nisu mogli da ostvare reparaciju. To su ubistva i ranjavanja žena i dece u Podujevu i ubistva, takođe žena i dece u Suvoj Reci, oba u martu 1999. godine i otmice putnika Bošnjaka iz Sjeverina, u oktobru 1992. godine koji su nakon vandalskog mučenja praktično linčovani na obali Drine u Višegradu. Odbijanjem reparacije, žrtve se ponovo "ubijaju" i to iz istih

"Patriotizam" na delu

SELEKTOR ETNIČKI ČISTOG DRŽAVNOG TIMA

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

Do mirnodopskog etničkog čišćenja došlo je u državnoj fudbalskoj reprezentaciji: selektor Siniša Mihajlović vratio je sa priprema u Švajcarskoj Bošnjaka Adema Ljajića, igrača Fiorentine, zbog toga što uoči utakmice sa Španijom nije pevao državnu himnu. Ljajić je rekao da nije pevao "iz ličnih razloga", a Fudbalski savez Srbije podržao je odluku selektora, budući da je reč o kršenju Sporazuma o ponašanju koji su potpisali svi kandidati za reprezentaciju, među njima i Adem Ljajić.

U više navrata selektor i reprezentativac koji je u raznim selekcijama igrao za Srbiju od svoje desete godine ponovili su svoje stavove izrečene i u međusobnom objašnjavanju: Mihajlović, kako "postoje stvari preko kojih ne može i neće da pređe", a Ljajić da mu je žao, da poštuje sve i voli Srbiju. "Ipak, ako ne poštujem samog sebe, ne može niko posle da me poštuje", rekao je mladi fudbaler.

I tu smo tek na početku drame u kojoj su, po brojnosti i glasnosti dominirali šovinisti, razgoropadili se primitivci, kolokvijalno nazvani patriotama, a Ljajićev

je čin u nekim od najstrašnijih reakcija ocenjivan kao vređanje države i saigrača. Tako je, na primer, broj negativnih ocena, odnosno čitalaca Večernjih novosti koji osuđuju Ljajića, dva dana nakon događaja bio veći od hiljadu, dok je iza fudbalera stalo tek nešto više od 50 komentatora. Među kritički intoniranim komentarima najviše je bilo onih u kojima se podržava čvrsta ruka selektora Mihajlovića i pruža mu se neograničena podrška. Najdalje su otišli komentatori koji su konstatovali "ne treba nam Turčin", osporavajući fudbaleru koji uspešno igra u jednoj od najboljih evropskih liga čak i sportske vrednosti, odnosno favorizujući Srbe.

Mihajlović se u više navrata pozvao na Sporazum o ponašanju reprezentativaca koji je potpisao svaki kandidat za državnu selekciju, u kome je kao jedna od obaveza fudbalera navedeno - da peva himnu. Sporazumom je selektor "ozakonio" etničko čišćenje i na taj se akt koji nije dostupan javnosti pozivaju koljači u rukavicama, "legalisti" među Ljajićevim kritičarima. Na drugoj strani ostali su malobrojni razumni

nacionalističkih razloga zbog kojih su i prvi put fizički ubijeni.

U tekstu koji smo analizirali piše:

"Sudovi i sudije gotovo unisono čine sve da onemogućie žrtve najtežih kršenja ljudskih prava koje su počinite srpske snage da ostvare bar nekakvu satisfakciju za ono što su preživeli".

2. Mladog fudbalera Adema Ljajića, selektor Siniša Mihajlović, udaljio je iz fudbalske reprezentacije Srbije zbog toga što na jednoj utakmici nije pevao srpsku himnu "Bože pravde". Adem Ljajić je Bošnjak, živi u Firenci i igra za italijanski tim Fiorentinu, ima 20 godina. Od 2005. godine srpska himna je "Bože pravde" i u njoj se veliča Bog, srpska vera, srpski brod, srpski rod, srpsko vedro čelo, srpsko selo, srpsko polje, srpska njiva, srpski grad, srpski dom, srpske zemlje (ne zna se koje su to zemlje, nisu valjda one koje se prostiru do linije Karlobag - Ogulin - Virovitica). Prisiljavati nekog ko nije Srbin da peva himnu sa takvim rečima čisti je i nepatvoreni nacionalizam i otvoreno narušavanje njegovog ličnog, nacionalnog i ljudskog identiteta i integriteta.

Primeru radi, fudbaleri Nemačke koji igraju na Evropskom prvenstvu a nisu Nemci, Ozil, Kedira, Boateng i Podolski ne pevaju nemačku himnu. Kapiten reprezentacije Švedske Zlatan Ibrahimović, ne peva Švedsku himnu. Mnogo fudbalera velikih evropskih klubova Reala iz Madrida, Bajerna iz Minhena, Mančester sitija i drugih, igra za razne reprezentacije: Španiju, Portugaliju, Nemačku, Holandiju, Francusku, Italiju. To im ne smeta da se bore, igraju i izgaraju jedni protiv drugih za svaki gol i svaki bod. To je sport, to je fudbal, igra, mladost, vrhunski profesionalizam, tako da tu nacionalizam kao možda najniži ljudski poriv, najnedostojnija osobina čoveka i najmizernije ljudsko osećanje nema šanse i nema šta da traži. Na žalost u Srbiji i u sportu i još uvek nacionalizam je najvažniji.

3. Zagrebački pozorišni reditelj Oliver Frlić (1974), režira predstave tzv. političkog teatra širom bivše Jugoslavije i to u Ljubljani, Rijeci, Zagrebu, Zenici, Beogradu, Subotici, na Dubrovačkim letnjim igrama. U jednom intervjuu Frlić kaže otprilike, da ako u nekoj sredini postoji konsenzus po bilo kom pitanju, on voli da u predstavi taj konsenzus ruši,

ljudi koji su ukazivali na činjenicu da se u himni pominje samo srpski narod, a to je, uprkos činjenici da Ljajić nije hteo da detaljno obrazloži svoju motivaciju, nesumnjivi razlog za njegovo inkriminisano ćutanje.

"Iz mračnoga sinu groba/srpske slave novi sjaj/nastalo je novo doba/Novu sreću, Bože daj!/Otadžbinu srpsku brani/pet vekovne borbe plod/Bože spasi, Bože brani/moli ti se srpski rod", neki su od arhaičnih stihova u kojima se ne pronalaze pripadnici drugih nacija. Možda veći deo većinskog stanovništva i podilaze žmarci na uglazbljeni sjaj slave iz groba, kao, uostalom, i na mnoge tiražne melodije i stihove mnogo opskurnijeg sadržaja, ali to ne može sakriti činjenicu da je svečana pesma ove višenacionalne države u kojoj žive i ateisti, blago rečeno neprimerena bilo kakvom kolektivno svečanom trenutku.

Usledile su i očekivane reakcije političara, sve stranke sa bošnjačkim predznakom osudile su potez selektora, a iz mora takvih reakcija znakovito je odudarala "pouka" Rasima Ljajića, ministra u odlazećoj vladi: "Sigurno je da je napravio grešku, ali umesto da mu se pomogne da iz nje izađe, pokrenuta je histerija da se uništi jedna sportska karijera. Jasno je da mora da poštuje pravila koja je potpisao i državu u kojoj živi".

Nakon ovog profesionalno/plaćenog uvažavanja većinske države, koju za svekolike kukavice

predstavlja i fudbalski selektor, došlo je i pismo javnosti oca mladog fudbalera koji je, očinski zabrinuto, slagao da njegov sin nije pevao zbog toga što nije znao reči svečane pesme Srbije. "Pitao sam ga: 'Sine, je l' znaš da je pevaš?', na šta je on odgovorio da je problem što ne zna reči. Rekao sam mu: 'Ako ne znaš reči, pokušaj da se nekako izvučeš iz ove situacije, dok ne naučiš. Sagni glavu da se ne vidi da li pevaš'. Rezultat svega ovoga vam je poznat", kazao je otac Sahmir Ljajić. Uz izvinjenje srbijanskoj javnosti u sinovljevo ime. Ljajić nogometaš, međutim, nije pominjao ovakav navodni razlog, a njegov otac se otkrio rekavši i to da je sinu ranije savetovao da, kad igrači drže tri prsta na srcu, drži celu šaku. Uzalud je otac podsetio na to da je njegov sin "odbio ponude mnogih reprezentacija i patriotizam je time sigurno pokazao". Selektor je presudio da ne može da pređe "preko nepevanja".

Najdalje je, "rasvetljavajući" slučaj, otišla Politika, a njen sagovornik, univerzitetski profesor, kriminolog Milan Škulić, sa приметnim žaljenjem je konstatovao da Ljajićević ćutanjem "nije učinjeno krivično delo povrede ugleda Srbije iz člana 173. Krivičnog zakonika, koji kaže: 'Ko javno izloži poruzi Srbiju, njenu zastavu, grb ili himnu, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri meseca'".

razbija i demistifikuje. Taj svoj rediteljski kredo primenio je u predstavi "Zoran Đinđić", čija je premijera bila polovinom maja ove godine u pozorištu Ateleja 212. U predstavi "Zoran Đinđić" izuzetno otvoreno i radikalno ruši srpski nacionalistički konsenzus koji prerasta u svojevrsan mit o tome da su Srbi žrtve zavere Zapada, islama, Vatikana, Nemačke; da Srbi nisu vršili zločine da su to činili u njihovo ime pripadnici raznih pljačkaških i kriminalnih bandi; da nisu odgovorni za zločine JNA i Miloševićeve tajne policije. Frlić u predstavi ističe odgovornost srpskog naroda za ratove devedesetih, jer su na mitinzima i izborima podržavali Miloševićevu ratnu politiku. U predstavi se za sve zločine i odluke ratnih vlada i vojnih i policijskih komandi kao i za delovanje nacionalistički orijentisanih intelektualaca koristi refren "zbog vas smo ..." koji glumci upućuju publici koja je sve vreme predstavu pratila u osvetljenoj sali. U predstavi je vrlo ubedljivo istaknuta negativna i nacionalistička uloga u srpskoj politici, crkve i bivšeg predsednika Vojislava Koštunice.

Interesantno je da prozvani u predstavi nisu javno reagovali, ali iz mraka, iz tmuše, iz sive zone,

tobož neutralno vodi se podzemna kampanja protiv predstave Ateleja 212 i njegovog upravnika. Prvo je veliki broj glumaca iz stalnog ansambla pozorišta odbio da igra u predstavi, zatim su ti isti glumci na dan pretpremijere predali i potpisali peticiju da se smeni upravnik Ateleja 212 Kokan Mladenović u kojoj se kao glavni argument ističe da je bahat, bez navođenja ijednog primera njegove bahatosti. Pojedini potpisnici peticije preko medija govore negativno i moglo bi se reći ogorčeno protiv predstave. Glumac Branislav Lečić ovogodišnji predsednik žirija Sterijinog pozorja (koji inače, osim glumačke ima i političku karijeru) takođe javno napada predstavu. Na Sterijinom pozorju predstava Ateleja 212 "Otac na službenom putu" (koju je režirao Oliver Frlić) nije dobila nijednu nagradu, iako je prethodno na festivalima širom bivše Jugoslavije dobila 24 nagrade i od kritičara proglašena za najbolju predstavu sezone na beogradskim scenama. Nije uopšte dodeljena nagrada za najbolje glumačko ostvarenje, a po opštem mišljenju Đuza Stoilković je u predstavi

"Tek kada bi neki igrač tokom emitovanja nacionalne himne seo, legao, počeo da trči, ili pravio neke neprimerene gestove, onda bi se to moglo označiti kao vređanje nacionalnog simbola i takvo ponašanje moglo bi biti okvalifikovano kao krivično delo. Fudbaler Ljajić, time što je odbio da peva himnu, nije direktno povredio nacionalni simbol, ali se možda ogrešio o timski duh ekipe, a to već nije pravno pitanje", rekao je Škulić.

Konstatovao je i da "nije uobičajeno ugovorom ili sporazumom obavezivati igrače da pevaju himnu, ali sa pravne tačke gledišta - onaj ko se ugovorom obavezao da nešto učini treba toga i da se pridržava, pa je logičan raskid ugovora odnosno isključenje iz nacionalnog tima".

Slučaj Ljajić, dakle, iz više razloga ostaje za nezaborav, baš kao i neki delovi patriotske biografije selektora, iz kojih, valjda, crpi sadašnje "sporazumske" ideje: "Milošević (Slobodan, prim. aut.) je ostavio super utisak na mene, bar u ona tri kontakta koliko smo imali. On je bio predsednik moje države i zbog toga sam ga branio, kao što bih i svakog drugog predsednika. Mislim da je Milošević imao jedino moj dres, od svih nogometaša. Vidim da se u Hagu dobro drži, da ih zajebava". (Kurir, 2005). Sve najbolje mislio je Mihajlović, misli verovatno i danas, o još jednom

zlikovcu: "Arkana sam dobro poznavao, družili smo se, bio je moj sportski prijatelj. Ne ulazim u to šta je bilo u ratu, prije i poslije. On mi je pomogao, pošto je moja majka Viktorija Hrvatica. Spasio je i jednog mog ujaka da ga ne ubiju. O njemu mogu da kažem sve najbolje." Sa takvim sportskim prijateljem i političarem kome se divi, lako se poseže za etničkim čišćenjem. I zavređuju simpatije dokazanih i potencijalnih čistača kojih je Srbija, nažalost, puna. Valjda će dobiti još koju priliku za slično himnično izživljavanje, recimo, ako selektor pozove fudbalera holandskog Ajaksa, Beograđanina Miralema Sulejmanija (1988), jednog od najboljih evropskih veznih igrača, za čiji je angažman slavni klub platio 16,25 miliona eura. Logično bi bilo očekivati pritisak na ovog Goranca da nauči sve o mračnome grobu i sjaju srpske slave, kao i intonaciju, ili bar da sa teškom sekiracijom otvara usta. I pokazati kako se brane boje fudbalske reprezentacije države čiji predsednik (Boris Tadić u predizbornoj kampanji) moli predsednika UEFA da ne najuri iz takmičenja pre zadužene klubove.

U toku je potraga za dijagnozom, a od nje neće biti nikakve koristi. Baš kao ni od toga što su zaludni sportski novinari i u pristojnijim državama počeli da zagledaju svoje fudbalere dok se sviraju himne.

Godišnjica srebreničkog genocida

Pravo i pravda u raskoraku

PIŠE: IRENA ANTIĆ

Specijalno za Povelju iz Sarajeva

“Otac na službenom putu” ostvario životnu ulogu u karijeri dužoj od 50 godina.

Posle Pozorja, veći broj beogradski glumaca peticijom podržava zahtev kolega iz Ateljea 212, bez navođenja bilo kakvog argumenta za smenu. Izložene koincidencije su takve da nesumnjivo ukazuju na to da je reč o smišljenoj i dobro organizovanoj podzemnoj kampanji protiv predstave “Zoran Đinđić”, Ateljea 212 i upravnika.

4. Veliki hrvatski, jugoslovenski, svetski, a moglo bi se reći, i beogradski pisac, Miroslav Krleža 30 godina posle smrti bio je meta napada mladog pisca Vladimira Kecmanovića koji se iz Sarajeva preselio u Beograd i odmah se stavio pod okrilje „oca nacije“, Dobrice Ćosića formirao prilično militantu grupu mladih pisaca “Proza na putu” i počeo da dobija nagrade. Napao je Kulturni centar Beograda zbog organizovanja Festivala jednog pisca koji je bio posvećen Krleži. Naveo je argument da je Krleža stranac, da u Zagrebu nikada ne bi održali festival nekog srpskog pisca, kao i da Krleža nije voleo poeziju Miloša Crnjanskog i slično.

Kecmanović je ušao u polemiku sa više pisaca o temi - Krleža u Beogradu. Najbolje i najargumentovanije mu je odgovorio Marjan Čakarević. U polemikom žaru Kecmanović je pao toliko nisko da je Krleži i njegovom festivalu u Beogradu predstavio gostovanje minorne spisateljice iz Zagreba. Na kraju, sam Kecmanović završava polemiku proglašavajući sebe pobednikom zbog toga što je imao najbolje i najuverljivije argumente. To je Kecmanovićeva samoobmana. Protiv Krleže, njegovog blistavog uma, raskošnog talenta i enciklopedijskog znanja; protiv njegove erudicije, poezije, eseja, novela, drama, romana - nema argumenta. Postoje samo nacionalističke floskule iz šinjela Kecmanovićevog mentora koji očajnički pokušava da zatvori Beograd da produži njegovu klaustrofobiju i izolaciju. Smetaju Frlijić, Mustafić, Janžić, Krleža, smeta otvoreni i slobodni Beograd jer u njemu nema mesta za nacionalističke mediokritete

Nizali su se bijeli nišani nevinih žrtava srebreničkog genocida u Potočarima dokle god se pružao uplakani pogled Srebreničanke Zinete Mulić, dok se kroz jecaj prisjećala 11. jula 1995. godine i najbolnijih trenutaka za nju, njenu porodicu i za još oko 40.000 Bošnjaka ostavljenih na milost i nemilost Mladićevim hordama, nakon zauzimanja „zaštićene enklave UN“-Srebrenice. U genocidu su joj ubijeni sin, otac, muž i više od 20 članova šire familije. Njihovi posmrtni ostaci pronađeni su u nekoliko masovnih grobnica. Ukopani su u Potočarima; u podrinskoj dolini tišine, tuge i sjećanja.

„Familiju cijelu, komšiluk, sve sam izgubila... Zajedno rasli, zajedno radili, zajedno ih pobili, zajedno ih vratili u Potočare da ih pokopaju...“

Zineta je u julu 1995, iz Potočara deportovana sa jednogodišnjom kćerkom i sinovima, koji su tada imali 14 i 17 godina. Na korak do slobodne teritorije, srpski vojnici starijeg sina Esada izveli su iz autobusa u mjestu Tišća sa još grupom mladića:

„I gladan mi je i žedan otišao... Sve su muškarce izdvojili tu, postrojili i puške u njih uperili. Ja sam plakala, plakala i zapomagala. Odatle su ih odveli u logor Sušica. Tu su ih mučili, a onda odveli u selo Jarovlje. Znam gdje je to selo. Tu mi je majka rođena. Tu su mi dijete ubili. Moj otac je ukopan, a nema ni trećinu kostiju. Muž i otac su nađeni u masovnim grobnicama u Kamenici“.

Ako se tako smije reći, sretna je Zineta danas, jer ima gdje doći i proučiti fatihu svojim najdražim. Ipak, kaže, bol je i poslije dženaze ostala ista:

„ Ta slika mi nikad neće ispred očiju otići, kad su mi sina odvojili... kako je ostao tu u Tišći, kako je propatio, a znao je da mu nema više života. Znao je da će ih pobiti“.

Priča nam sve ovo Zineta, dok pogledom mutnim od suza guri bijele nišane u Potočarima.

Skreće pogled nedaleko odatle, prema fabrici akumulatora i mjestu na kojem im je u julu 1995, obećavan siguran prelazak na slobodnu teritoriju,

a onda ih dočekala neizvjesnost i izdaja, i njenim licem prelazi sjenka straha, koja je, čini mi se, zauvijek ostala tu negdje skrivena u njoj. Sa svojom djecom, Zineta je bila u masi onih, koji su žedni, gladni, izbezumljeni od straha, naivno vjerovali da će im vojnici UN pružiti neku zaštitu. Sjeća se nekoliko dana i noći provedenih pod vedrim nebom u Potočarima, na nišanu pušćanih cijevi, uz krike, plač i pucnjavu, koja ih je podsjećala da je smrt za petama. Sjeća se uplašanih dječijih pogleda, majki koje su, kao i ona, strepile za sudbinu sinova koji su u to vrijeme bili ni dječaci, ni mladići i dolaška Ratka Mladića tu, među narod, 12. jula, kad je pred tv kamerama obećavao da će žene i djeca biti bezbjedno prevezeni na „muslimansku teritoriju“. Tog istog dana, Mladić je u Srebrenici poručio i to da je „napokon došao trenutak za osvetu Turcima na ovim prostorima“. U tom krvavom osvetničkom pohodu za samo nekoliko dana ubijeno je oko 10.000 ljudi.

Danas više nema na stotine dječaka i mladića kojima je general Mladić tada u Potočarima garantovao život. Otrgnuti su od života, majčinskog zagrljaja i danas leže u potočarskom mezarju ili bačeni u još skrivenim masovnim grobnicama, svjedočeći o jednom krvavom vremenu i mržnji, koja ih je pokosila. Njihove majke i sestre kao sjenke prolaze ovim svijetom. I odavno su poželjele da ih nema. Poslije toliko godina i ugašene nade da će se njihovi najdraži odnekud ipak pojaviti, za ovaj svijet čvrsto ih veže samo jedna misao - ako njih ne bude, ko će njihove sinove i braću pokopati jednom kad zato dođe vrijeme, jednom kad im jave da su ih pronašli...

Uz obilježavanje 17-godišnjice srebreničkog genocida, preživjeli Podrinjci na posljednji put ispraćaju više od 500 ubijenih. Među njima i trojicu braće Hasić, koji su imali 21, 23 i 25 godina, kao i dvojicu sinova Ramize Hasanović. Nihad je imao 16 godina. Munib tek zakoračio u punoljetstvo.

Uz 17-godišnjicu sve su češći orkestrirani, glasni povici da se u Srebrenici nije dogodio genocid i to ove ljude iznova vrijeđa.

Jer, kako bi se drugačije, nego genocid, mogao nazvati zločin u kojem su ubijene cijele porodice, u kojem su, kao i Srebrenica, cijeli gradovi potpuno etnički očišćenje? Da, bio je to genocid, jer u tim mjestima, moglo bi se reći, danas ima vrlo malo ili gotovo nikako Bošnjaka-povratnika. U ta mjesta, u tabutima, vraćaju se samo mrtvi. Etničko čišćenje ostavilo je trajne posljedice.

Kako drugačije, nego genocid nazvati činjenicu da svakog proljeća i ljeta u Prijedoru, Zvorniku, Vlasenici, Višegradu, Bratuncu, Srebrenici i drugim mjestima, ispraćamo desetine žena, djece i muškaraca ubijenih samo zato što su Bošnjaci ili Hrvati; kako drugačije nego genocid nazvati to što porodice ubijenih u tabutima u zemlju spuštaju tek poneku pronađenu kost svojih najbližih?

Kako drugačije, nego posljednjom i najopasnijom fazom, fazom negiranja genocida nazvati to što bivše komšije, prijatelji, radne kolege, oni koji su te ljude 1992. godine izdali protjerali i ubijali, danas šute o tome, gdje su posmrtni ostaci ubijenih i to što okreću glavu i od preživjelih, i od zločina i od prošlosti.

Uz 17-godišnjicu, preživjeli Podrinjci ističu da je pravda sve sporija. Jer, najodgovorniji za oko 10.000 ubijenih ljudi, za toliko uništenih porodica, Ratko Mladić još nije kažnjen za svoja zlodjela. Suđenje koje je počelo u maju ove godine, već na samom početku pokazalo je nespremnost i nedopustive propuste tužiteljstva, koji ostavljaju dovoljno prostora da se Mladić i dalje ismijava i međunarodnoj pravdi i žrtvama.

A, na stranice optužnice protiv bivšeg komandanta Glavnog štaba Vojske Republike Srpske (VRS), višegodišnjeg haškog bjegunca, stale su najteže optužbe za najmonstruoznije zločine, potkrijepljene neoborivim dokazima o genocidu, zločinima protiv čovječnosti, kršenju zakona i običaja ratovanja, etničkom čišćenju i teroru nad civilnim stanovništvom. Haška presuda Ratku Mladiću, između ostalog, trebala bi potvrditi da je Srebrenica u julu 1995. godine bila veliko, krvavo finale zločinačke genocidne politike, koja je itekako bila na djelu i tokom proljeća i ljeta 1992. godine u više opština istočne Bosne i Krajine.

Ratku Mladiću, kao što se već sudi i Radovanu Karadžiću, suditi će se za teror nad civilnim stanovništvom Sarajeva, za neselektivna granatiranja i snajperska djelovanja, tokom kojih je ubijeno više od 11.500 ljudi. Suditi će mu se za uzimanje pripadnika UN za taoce. Optužbe za genocid tokom 1992. i 1995. godine podijeljene su u dvije tačke.

Suđenje Ratku Mladiću počelo je 20 godina nakon što je on imenovan na funkciju komandanta VRS i jednog od vođa udruženog zločinačka poduhvata-etničkog čišćenja nesrpskog stanovništva, koje je realizirano silom. U uvodnom izlaganju tužitelj Dermut Grum kazao je da će van razumne sumnje

dokazati „prste Ratka Mladića umiješane u svakom od zločina“. Tužitelj je naglasio da je obim zločina u pojedinim opštinama bio manji u odnosu na Srebrenicu, iako se u nekoliko njih podigao na nivo genocida, ali je genocidna namjera bila ista. U uvodnoj riječi istaknuto je da je srpsko rukovodstvo dalo zadatak Mladiću „da ureže granice Krajišnikove karte u bosansku zemlju“. Tužitelj Grum predočio je sudskom vijeću šest strateških ciljeva srpskog rukovodstva, predstavljenih na sjednici Narodne skupštine tadašnje Srpske Republike, održane 12. maja 1992. godine, kada je Mladić imenovan za komandanta i kada mu je povjerena realizacija tih ciljeva, koji su bili osnov za najveći broj vojnih operacija. Mladić ni tada, kao ni tokom izvršenja zločina nije imao moralnih dilema. Po onom što je tada izjavio, bilo je jasno da zacrtane ciljeve želi uspješno i provesti:

„Ljudi i narodi nisu piljci, niti ključevi u džepu, pa ćemo ih premjestiti tamo-amo. To je lako reći, ali teško ostvariti!

Mladić je tada prihvatio realizaciju udruženog zločinačkog poduhvata, koji je imao dvije ključne težnje: teritorijalnu i nacionalnu:

- teritorijalno razdvajanje srpskog naroda u odnosu na Bošnjake i Hrvate;
- uspostava koridora između Semberije i Krajine;
- uspostavljanje koridora u dolini Drine, kojim bi ta rijeka prestala biti granica između dviju zemalja i postala kičma jedne - velikosrpske države;
- uspostava granice duž rijeka Une i Neretve;
- podjela Sarajeva;
- izlazak srpske države na more.

U uvodnoj riječi tužiteljstva istaknuto je i to da je do imenovanja Ratka Mladića na poziciju komandanta Glavnog štaba VRS, bivša JNA već okupirala i od nesrpskog stanovništva očistila dobar dio teritorije BiH. Sa njegovim dolaskom, te pozicije su učvršćene, a nove osvajane još žešćim napadima i brutalnijim zločinima. Tužitelj Grum u uvodnoj riječi, također je kazao da je JNA nastavila plaćati oficirski kadar i tokom rata, a prilikom povlačenja, u BiH novoformiranoj, odnosno transformisanoj vojsci RS, ostavila je oružje i ljudstvo.

Svaki ugašeni život tokom agresije, genocida i četverogodišnjeg rata u BiH i tuga onih, koji su zbog tih života zaplakali, priča su za sebe. Sve njih zauvijek obilježile su zločinačke namjere vojske pod komandom Ratka Mladića. Bratunčanka Bida

Ramić jedna je od hiljada podrinjskih majki i supruga, koju je tragedija obilježila nekoliko puta. U maju 1992. godine, kad su lokalne srpske formacije i pripadnici bivše JNA zapalili bratunčanska sela, stanovništvo mahom pobili i protjerali, sve kuće opljačkali i spalili, ostala je bez dvojice sinova, koji su imali 9 i 11 godina. Nastradala je tada i njena 19-godišnja sestrična, koja je u više navrata silovana, a potom ubijena. Bidini sinovi, sa još oko 60 civila zatvoreni su u nekoliko kuća, mučeni, ubijeni, a potom zapaljeni u selu Suha. Njihove posmrtno ostatke do danas nije našla.

„Nikada svoju djecu nisam učila da mrze, već da pomognu i vole ljude. Družili su se i išli u školu sa djecom naših komšija, koji su ih ubili, a danas neće da kažu gdje su njihove kosti. Bili su najbolji učenici u svojim razredima, a sada su samo moje najbolnije uspomene. Sve, sve sam izgubila. I to što živim, voljela bih da me nema. Da me Bog s njima uzeo sebi. Nemam više snage ni da živim, ni da se sjećam i o tome pričam“.

Bidin jedini oslonac nakon tragičnog gubitka djece, bio je njen suprug. Nakon etničkog čišćenja Bratunca i susjednih mjesta, sve bošnjačko stanovništvo slilo se u Srebrenicu. Tu je i Bida sa svojim mužem provela teške ratne godine, sve do ulaska Mladićevih jedinica u taj grad. Muž je otišao šumom. Nikad nije stigao na slobodnu teritoriju. Ove godine, Bida će u mezarju u Potočarima ukopati njegove posmrtno ostatke pronađene u jednoj od više od 500 grobnica, u kojima su pronalazeni posmrtni ostaci Podrinjaca ubijenih u genocidu u Srebrenici.

Za genocid u Srebrenici Haški tribunal osudio je komandanta Drinjskog korpusa VRS, Radislava Krstića. Vujadin Popović i Ljubiša Beara u Tribunalu su prvostepeno osuđeni na doživotne zatvorske kazne zbog genocida u Srebrenici, a Drago Nikolić na 35 godina zatvora. Ljubomir Borovčanin je oslobođen krivice za genocid, ali je zbog zločina

protiv čovječnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja osuđen na 17 godina zatvora. Zbog zločina protiv čovječnosti i kršenja zakona i običaja ratovanja, Radivoje Miletić je osuđen na 19 godina zatvora, a Milan Gvero na pet godina. Vinko Pandurević je osuđen na 13 godina zatvora, ali je oslobođen optužbe za genocid. Žalbeno vijeće Haškog tribunala smanjilo je kaznu zatvora pukovniku Vojske Republike Srpske Vidoju Blagojeviću sa 18 na 15 godina, a potvrdilo presudu kojom je major VRS, Dragan Jokić osuđen na devet godina zatvora.

Blagojević je u januaru 2005, osuđen na 18 godina zatvora zbog saučesništva u genocidu, ubistva i progona na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi. Vijeće je djelimično uvažilo žalbu Blagojevića i poništilo

mu kaznu za saučesništvo u genocidu.

Jokić je osuđen na devet godina zatvora za pomaganje i podržavanje istrebljenja, progone na političkoj, rasnoj i vjerskoj osnovi i ubistva. Dragan Obrenović i Momir Nikolić, također su osuđeni za zločine u Srebrenici, ali ne i za genocid. Haški tribunal, nakon priznanja krivice, za zločin strijeljanja oko 1000 zarobljenih Bošnjaka na farmi Branjevo, na pet godina zatvora 1996. godine osudio je pripadnika 10. Diverzantskog odreda VRS, Dražena Erdemovića. Prije nekoliko dana u Sudu BiH izrečena je najviša kazna u istoriji tog suda. Četvorica pripadnika zloglasnog 10. Diverzantskog odreda osuđena su, također za zločin strijeljanja zarobljenih civila na farmi Branjevo, ali je taj zločin okvalificiran u presudi kao zločin protiv čovječnosti, a ne kao genocid, za šta je pripadnik tog odreda teretila optužnica. Stanko Kojić osuđen je na 43, Franc Kos i Zoran Goronja na po 40, a Vlastimir Golijan na 19 godina zatvora. I Tužilaštvo i odbrana najavili su žalbu na ovu prvostepenu presudu. Tužilaštvo, jer smatra da su oni trebali da budu osuđeni za genocid ili, u najmanju ruku, za pomaganje u genocidu, a odbrana će se žaliti na visinu izrečenih kazni.

TEROR ZAPEČAČENIH OPTUŽNICA

PIŠE: BOJAN TONČIĆ

Kad neko pogazi temeljna ljudska, u slučaju koji sledi (Srbija, maj 2012) i manjinska prava, brutalnim lišavanjem slobode petorice pripadnika manjinskog naroda, u zoru prvog dana predizborne tišine, ne može biti reči ni o kakvoj grešci, već jedino o bahatosti za kakvom poseže mali broj nedemokratskih režima. Zbog toga što takvi postupci obesmišljavaju brojna nastojanja režima da se ušminka prava slika stanja u državi. Predizborno hapšenje petorice Albanaca u opštini Bujanovac na jugu Srbije imalo je nekoliko specifičnosti koje ga izdvajaju od drugih, uobičajenih represivnih mera: uhapšeni su optuženi za ratne zločine, Tužilaštvo ih je gonilo za krivično delo za koje su već bili optuženi i amnestirani, gonjenje počinje uoči opštih izbora na kojima Albanci mogu da osvoje lokalnu vlast u najmanje tri opštine krajnjeg juga Srbije, a njihov bi bojkot, osim gubitka na lokalnu, značio i to da u parlamentu neće "okrnjiti" najmanje jedno poslaničko mesto iz kvote na koju već računa koalicija na vlasti. A čvrstorukaške

policijske avanture, računica je njihovih izvođača, idu njima u prilog.

Sa takvim prognozama bivši predsednik Srbije Boris Tadić i ministar policije Ivica Dačić odlučili su se na rizičan korak koji čak i ne pokušavaju da suvlasno obrazlože. U zoru 4. maja u Velikom Trnovcu i Vrežnici Žandarmerija je uhapsila Eljhamija Salihija, Mustafu Limanija, Šerifa Abdirija, Nedira Sefedinija i Sevdaija Emurlahija, nekada navodno pripadnika Oslobođilačke vojske Preševa, Bujanovca i Medveđe (OVPBM), a u svet su odaslati snimci policijske brutalnosti kojima je ministar policije pokazivao vlastito poimanje odlučnosti države. Preciznije, bandoglavost i mnogo opasnije namere, kad je reagovao na proteste jedinog albanskog predstavnika u srbijanskom parlamentu, rekavši "Bolje bi im bilo da čuvaju svoje pozicije (do tog trenutka se oglasio jedino Riza Halmi), jer su i oni u tome učestvovali".

Tako je završen prvi krug realizacije predizbornog hapšenja, za koje je Dačić rekao da je obavljeno "po nalogu Tužilaštva za ratne zločine", te da "nema politički motiv".

Sud BiH za genocid u Srebrenici osudio je Milorada Trbića na 30 godina zatvora. To je jedina presuda za genocid pred domaćim pravosuđem.

Apelaciono vijeće Suda BiH je nakon obnovljenog suđenja utvrdilo da **Miloš Stupar** nije imao efektivnu kontrolu nad pripadnicima Drugog odreda Specijalne policije MUP RS iz Šekovića i oslobodilo ga optužbe da je počinio genocid u Srebrenici 1995. godine, odnosno, da je učestvovao u ubistvu oko 1200 Bošnjaka, 13. jula 1995. godine u hangaru zemljoradničke zadruge u Kravici. Za izvršenje tog zločina, odnosno za pomaganje u činjenju genocida u Kravici, u istom sudskom procesu pravosnažno su osuđena šestorica pripadnika Drugog odreda Specijalne policije iz Šekovića, na ukupno 181 godinu zatvora.

Porazno je da je 17 godina nakon srebreničkog genocida i u Sudu BiH i u Haškom tribunalu izrečena samo po jedna pravosnažna presuda za genocid.

Za zločin strijeljanja civila u selu Suha, među kojima su bili i sinovi Bide Ramić, do sada niko nije odgovarao. Nekažnjeno je još ko zna koliko nalogodavaca i izvršilaca najstrašnijih zločina širom BiH. Za neke su, uglavnom niže rangiranim pojedincima izrečene presude u Haškom tribunalu, Sudu BiH i lokalnim sudovima. Budući da pravo i pravda često

u stopu ne prate jedna drugu, mnogi će vjerovatno izbjeći ovozemaljsku ruku pravde.

Zato su suđenje i presuda Ratku Mladiću, kojom bi praktično i rad Tribunala trebao biti okončan, kao i proces protiv Radovana Karadžića, utoliko značajniji, jer bi nakon njima podređenih planera, organizatora i izvršilaca najmonstruoznijih zločina, ovozemaljska pravda, zapečaćena presudama Međunarodnog suda značila da su kažnjeni i najodgovorniji za sve počinjene zločine, kako u Srebrenici, tako u cijelog istočnoj Bosni, Krajini, Hercegovini, Posavini i Sarajevu. To da Ratko Mladić dočeka kraj suđenja i izricanje presude, bio bi neophodan djelić pravde za one, koje je u smrt odvela zločinačka politika srpskog rukovodstva i vojske, kojom je on komandovao. Bio bi to i tračak utjehe za one, koji su ostali da pamte, plaču, tragaju za svojim najmilijim i sjećaju se svih onih nastradalih pod nogama i pred pušćanim i tenkovskim cijevima Vojske Republike Srbije, kojom je komandovao haški optuženik Ratko Mladić..

Izbori su okončani, a uhapšeni Albanci pušteni su tek posle 25 dana besmislenog tamnovanja, jer, kako se ispostavilo, krivična dela koja su im pripisana bila su tretirana kao terorizam i njima se, do ukaza o amnestiji koji je doneo predsednik SRJ Vojislav Koštunica u julu 2002, sudilo pred Okružnim sudom u Vranju.

Isključivo politički razlozi morali su da dobiju bilo kakvo objašnjenje, a različita, iznuđena, blago rečeno neistinita i bahata, došla su iz MUP Srbije u formi saopštenja i Tužilaštva za ratne zločine Srbije koje je pripremalo frizirane informacije za Večernje novosti i Politiku (sudeći po sadržini sajta Tužilaštva i čutanja tužilaca, nikakvog hapšenja, ni oslobađanja iz njihovog delokruga rada nije bilo), kao i službeni belešku kvaziistorijskog sadržaja, o tome šta je radila OVPBM. Da bi ovaj slučaj, pominjanjem ubistva, nasilja nad civilima, pljački, zastrašivanja, dobio na težini.

"Na osnovu zahteva Tužilaštva za ratne zločine, pripadnici Žandarmerije i policajci Službe za otkrivanje ratnih zločina izvršili su na deset lokacija pretres stanova i drugih prostorija. Privedeno je pet osoba zbog osnovane sumnje da su počinili krivično delo ratni zločin prema

civilnom stanovništvu na području opštine Bujanovac. U utorak 29. maja 2012. godine sudija za prethodni postupak Višeg suda u Beogradu - Odeljenja za ratne zločine ukinuo im je pritvor. Kao razlog ukidanja pritvora sudija je naveo okolnost da se protiv osumnjičenih u sudu u Vranju 2002. godine već vodio postupak za iste događaje i protivpravne radnje koje su tada bile drugačije pravno kvalifikovane (udruživanje radi neprijateljske delatnosti u vezi terorizma) i odlukom predsednika tadašnje Savezne Republike Jugoslavije ove osobe su amnestirane", saopštava MUP.

Policija objašnjava pravosudne stvari i, prijateljski, prikriva činjenicu da je iskaze uhapšenih o tome da su amnestirani Tužilaštvo proveravalo tek desetak dana nakon hapšenja, kako piše jedino obaveštena Politika. Što, zapravo, i nije čudno, jer je očito da su glavni tužilac Vladimir Vukčević i njegova ekipa o tom slučaju znali sve i bez provere.

Do ovog akta terora došlo je, naime, nakon političkog dogovora Tadića i Dačića, a po tumačenju Politike, informisane direktno u Tužilaštvo, jutarnje predizborno hapšenje sa batinanjem i pretećim izjavama nije neosnovano: "Kako Politika saznaje, Tužilaštvo za

Zločinac bez kajanja

PIŠE: BOJANA OPRIJANILIĆ

“Pravda je spora, ali dostižna”, glasi čuvena krilatice u koju pouzdano veruje pravdoljubivi deo sveta. Sledstveno tome, međunarodnim i domaćim zakonodavstvom regulisano je da ratni zločini ne zastarevaju, odnosno da ne postoji rok za krivično gonjenje i kažnjavanje počinitelaca ovih nedela. No, uvek i iznova ostaje pitanje: koliko je pravda pravedna ako njena ruka stigne do krivaca tek nakon što oni provedu na slobodi veći deo života, a na optuženičkoj klupi se nađu obično kao već oronuli starci, nakon dugog vremena u kom su njihove žrtve već odavno prtvorene u prah i pepeo?

Pre nešto više od godinu dana, 26. maja 2011, u vojvođanskom selu Lazarevo uhapšen je poslednji haški optuženik, bivši komandant Vojske Republike Srpske Ratko Mladić, nakon punih 16 godina skrivanja. Uprkos optužnici Haškog tribunala, koja je protiv njega podignuta 1995. godine, Mladić je narednih šest godina, sve do izručenja Slobodana Miloševića Hagu, bezbrižno živio u porodičnom

stanu u beogradskom naselju Banovo brdo pod zaštitom obezbeđenja Vojske Jugoslavije. U tom razdoblju viđan je na utakmicama, raznim proslavama u Domu JNA, u gradskim kafanama. Posle petooktobarskih promena, Mladić je napustio porodični stan i narednih godinu dana skrivao se u vojnim objekatima širom Srbije, uključujući i kasarnu na Topčideru. Prema kasnijoj rekapitulaciji, uglavnom na osnovu spisa iz procesa njegovim jatacima, nakon donošenja Zakona o saradnji sa Haškim tribunalom u aprilu 2002. godine i raspisane poternice u maju, ovaj begunac nalazio je skrovišta u stanovima koje su iznajmijuljivali njegovi pokrovitelji. Kad je prošle godine konačno uhapšen, prema izjavi ministra policije Ivice Dačića, utvrđeno je da je Mladić u selu Lazarevo kod Zrenjanina, uz podršku tamošnjih rođaka, boravio ne samo nekoliko dana, već godinama. Iako

ratne zločine Republike Srbije izdalo je nalog za hapšenje petorice Albanaca zbog ratnih zločina u Bujanovcu, na osnovu informacija koje je dobilo od Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srbije”.

Tužilaštvo je izdalo nalog, policija postupila po njemu, deluje logično. Ali, ostavlja pitanja od koga je podatke o ratnom zločinu i “zločincima” Tužilaštvo dobilo i kako to da u zoru predizborne tišine izda nalog za hapšenje ljudi koji su bili dostupni svakoga dana u svojim mestima stanovanja i u Bujanovcu. Pojednostavljeno, odgovor je – po nalogu Dačića i Tadića. Operacija je tekla tako što je policija iskopala amnestirane građane, ili, kao što Politika presuđuje u naslovu, “amnestirane teroriste” (naslovna strana, 2. jun), spise uručila Tužilaštvu koje ih je vratilo uobličine u svojevrstu dnevno-političku poternicu, neoborivi dokument terora nad “teroristima” poželjne nacionalnosti i mesta stanovanja. Ovako ili slično odvijala se eklatantna, zastrašujuća zloupotreba policije i pravosuđa, samovlašće koje se ne može tretirati kao izolovani incident, već jedino kao pravilo funkcionisanja delegitimisanih institucija.

Oslobađanjem ove petorice Albanaca teror nije okončan; u javnost je, preko dva državna dnevnika

dospela jednako strašna ideja koja u njihovoj interpretaciji – ovde tek valja verovati pozivanju na bilo koji izvor – glasi “istraga je toku”. Štaviše, u Politikonom napisu čitamo kako “u Tužilaštvu kažu da bi se mogli krivično goniti samo oni pripadnici OVPBM koji su tokom akcija neku osobu lišili života, sa umišljajem, jer bi tada postojali elementi krivičnog dela – najteži oblik terorizma za koje Zakonom o amnestiji iz 2002. godine nije data amnestija”. Insinucija sračunata da se stvori utisak o tome kako su uhapšeni ubice, tim pre što iz istog teksta saznajemo da “upućeni u ovaj slučaj kažu da petorica osumnjičenih nisu sada puštena iz pritvora zbog ranije amnestije, nego zbog toga što su prestali razlozi za pritvor”, te da su istražne radnje i dalje u toku.

Tako se upućuje stravična poruka da, zapravo, nema slobodnih Albanaca, već samo – neotpečaćenih i nefabrikovanih optužnica. Da manjinska sloboda zavisi od volje i maštovitosti vlastodržaćkog zločinačkog udruženja da instrumentalizuje policijsko – pravosudni represivni aparat. Ima li slobodnih pripadnika većinskog naroda bez slobode za ostale, zvuči kao opšte mesto, večito polazno pitanje u sukobu sa totalitarizmom. U Srbiji se ne postavlja.

je, navodno, raskrinkana mreža Mladićevih neposrednih pomagača, za srpsku javnost i dalje je ostala nepoznanica ko ga je iz političke pozadine podržavao i štito u bekstvu. Po zvaničnoj verziji, u koju teško mogu poverovati i najveći naivci, Mladića ranije nije bilo moguće pronaći. Zdravorazumsko pitanje glasé: kako je, pod žestokim pritiskom međunarodne zajednice, najtraženiji haški begunac, ipak, otkriven u odgovarajućem političkom trenutku?

U kratkom roku, pet dana nakon hapšenja Mladić je izručen Haškom tribunalu pred kojim je optužen za genocid, zločine protiv čovečnosti i kršenja zakona i običaja rata. U 11 tačaka optužnice stavljaju mu se na teret progoni, istrebljenje, ubistva, deportacije, prisilno premeštanje, terorisanje i nezakoniti napadi na civile i uzimanje talaca. Optužnicom protiv Mladića obuhvaćen je i progon Muslimana i Hrvata iz 20 opština širom BiH, terorisanje stanovništva Sarajeva kampanjom artiljerijskih i snajperskih napada, genocid nad više od 7000 Muslimana u Srebrenici u julu 1995, i u još sedam opština u BiH i uzimanje za taoce "plavih šlemova" UN.

U dva prva pojavljivanja pred Sudskim većem i predsedavajućim sudijom iz Holandije Alfonsom Orijem, početkom juna i jula 2011, Mladić je odbio da se izjasni o krivici po tačkama optužnice, a sve optužbe protiv sebe nazvao monstruoznim. U skladu sa pravilima, sudija je u spis uneo da je optuženi izjavio da nije kriv. Na samom početku procesa, odbrana Ratka Mladića zatražila je, inače, izuzeće sudije Orija "zbog utiska da je pristrasan", kao i odlaganje početka suđenja po tom osnovu. Nakon što je 15. maja ove godine predsednik suda Teodor Meron odbio zahtev Mladićevih advokata, oni su najavili da neće izlagati uvodnu reči sve dok tužioc ne završe izvođenje dokaza, te obavestili da se general Mladić neće obraćati sudu.

Reč tužilaštva

Bivšem komandantu Vojske RS, Ratku Mladiću, suđenje je počelo 16. maja ove godine. U uvodnoj reči tužilac Dermont Grum naveo je da se u svim zločinima počinjenim nad nesrpskim stanovništvom u Bosni i Hercegovini, od Markala do Srebrenice, vidi Mladićeva ruka. Tužilac je predočio da su zločini snaga bosanskih Srba bili deo plana da se teritorija koju su smatrali svojom, etnički očisti i poveže sa drugim srpskim teritorijama u Bosni te da im se osigura veza sa Srbijom.

Grum je istakao da se navršilo 20 godina otkako su lideri bosanskih Srba započeli koordiniran i pažljivo isplaniran napad na nesrpsko stanovništvo u BiH i da su civili bili meta samo zato što su druge etničke pripadnosti. Na nekim lokacijama taj napad je dostigao nivo genocida, podsetio je tužilac. On je, između ostalog, rekao da je Mladić držao Sarajevo "na dlanu" od 1992, do 1995, podvrgavajući stanovništvo kampanji terora - neselektivnim granatiranjem, snajperima i opštom blokadom tako da nisu imali hrani, vodu, struju.

Prema planu, na predstojećem suđenju Ratku Mladiću predviđeno je 413 svedočenja, a tužioc će dokaze predočiti hronološki, od progona nesrba u BiH i opsade Sarajeva, do genocida u Srebrenici.

Grum je najavio i da će svedočiti žrtve koji su preživele masakr i pročitao deo njihovih iskaza o masovnim i planiranim likvidacijama. Tako je jedan od svedoka u ranijem saslušanju opisao kako se, dok su Mladićeve snage besomučno ubijale civile, *bacio na tlo i pretvarao da je mrtav. Dok je ležao, čuo je zvuk buldožera. On će na suđenju ispričati kako je čuo vojnika koji kaže drugom da "sve ide po planu"*, najavio je tužilac Grum.

Iskazi većine svedoka, koji su već saslušani u drugim procesima u Haškom sudu, biće uvedeni u dokaze u pisanom obliku, sa pravom Mladićevih advokata da ih zatim unakrsno ispituju.

Tužioc su uvodnu reč završili 17. maja, a tužilac Piter Mekloski istakao je da je Mladić bio "opsednut uništavanjem Muslimana". Mekloski je zatim citirao poruku komandanta Vojske RS

BESTIJALNOST I OKRUTNOST

Bestijalnost i bezosećanost Ratko Mladić nije krio ni sa optuženičke klupe upućujući ironične osmese i neprikladno gestikulirajući u pravcu predstavnika udruženja žrtava iz Bosne

"Kada je ušao i ustao na početku suđenja, pokazao je knjigu kralja Petra; na njoj je pisalo 'Knjiga Kralja Petra', što znači da je hteo da pošalje poruku da je on kralj. Aplaudirao je i posle toga je pokazao prstom preko vrata, da će nas klati, ali ja sam mu pokazala - na kraju krajeva ti si u lisicama i 'sviraš klavir'", opisala je Munira Subašić iz Udruženja majki žrtava Srebrenice a preneli su beogradski mediji. Sudija Ori upozorio je da se "neprikladna komunikacija" odmah prekine

srebreničkim Muslimanima na dan pada Srebrenice: "Možete opstati ili nestati", rekao je Mladić i iste večeri, naredio da se izdvoji i ubije oko 1000 muškaraca iz Srebrenice. Takva naređenja sprovedena su i narednih dana. Od 14. do 16. jula 1995, na više lokacija kod Zvornika, VRS je, naveo je tužilac, sistematski streljala oko 6000 muslimanskih zarobljenika, a potom ih pokopala u masovne grobnice.

Nakon detaljnog opisivanja zločina koji su počinjeni na osnovu Mladićevih zapovesti, tužilac Grum je na kraju pozvao sudije da narodima BiH pruže istinu o svemu što im je Ratko Mladić uradio.

Sudija Ori odložio je nastavak suđenja na kom će započeti dokazni postupak na neodređeno vreme zato što je, kako je obrazložio, tužilaštvo zakasnilo sa obelodanjivanjem dokaza advokatima. Mladićeva odbrana tražila je da dokazni postupak zbog toga bude odložen za šest meseci. Sudeće veće naknadno će zakazati kad se proces nastavlja ispitivanjem prvih svedoka.

Jataci (ni)su raskrinkani

U novom godišnjem izveštaju o stanju ljudskih prava u svetu organizacija Amnesty internešenal ocenila je da je hapšenje Ratka Mladića i Gorana Hadžića „poruka nade u svetlu dugih godina čekanja, ali i poruka upozorenja svima onima koji su mislili da bi uticajni prijatelji, moćne komšije ili interesi mogli da ih zaštite od domašaja pravde“. Amnesty, istovremeno ukazuje da je bez obzira na privođenje pravdi poslednja dva haška optuženika „napredak u borbi

sa nekažnjivošću zločina počinjenih tokom ratova devedesetih bio spor“.

Oči sveta još su uprte u postupanje srpskog pravosuđa u vezi sa ratnim zločinima. Tako, u svom redovnom izveštaju haški tužilac Serž Bramerc navodi da očekuje intenziviranje istrage o mreži pomagača haškim optuženicima, Mladićevih i Hadžićevih jataka. On smatra da ni nakon godine dana od hapšenja Ratka Mladića nije obelodanjeno dovoljno informacija ko je, i kako godinama pomagao i štitio ovog haškog begunca.

“Veoma je važno da saznamo da li su ljudi koji su pomagali beguncima dolazili iz javnih službi, ili su to bili članovi njihovih porodica. To je važno i zato što želimo da budemo sigurni da li su naši sagovornici iz Srbije u prethodnim godinama bili iskreni kada su nam govorili da imaju ili nemaju određena saznanja o tome gde se nalaze haški begunci“, ocenjuje Bramerc. Podsetimo, na optuženičkoj klupi pred beogradskim sudom sedi desetak Mladićevih pomagača a suđenje je počelo ispočetka nakon ukidanja prvostepene presude kojom su bili oslobođeni optužbi za skrivanje bivšeg komadanta Vojske Republike Srbije, od 2002. do 2006. godine. Inače, među optuženima nema nikog iz vrha vojnih i političkih vlasti. Ne mora se mnogo nagađati zbog čega se ne otvaraju novi postupci protiv jataka. Jer, kako je advokat Dragoljub Todorović svojevremeno izjavio za Radio Slobodna Europa, “njihovi jataci (haških beginaca) su država, Vojska. Onaj Mladićev rođak koji je optužen samo je formalno njegov jatak. Glavni jatak je državni vrh i to je razlog zašto oni neće biti otkriveni.“

Ugled i kako ga izgubiti

PIŠE: SLOBODANKA AST

Srbin na čelu UN! Vratili smo ugled Srbiji! Referendum o Srbiji!

Euforičnim naslovima pod kojima su neki mediji objavili vest da je izabran za predsedavajućeg Generalne skupštine Ujedinjenih nacija, doprineo je svakako i sam 37-godišnji šef srpske diplomatije Vuk Jeremić

U intervjuu Večernjim *novostima* Jeremić je rekao da je njegov izbor „priznanje Srbiji i našem narodu“, da sada, njegovom pobedom u UN „Srbija pred svetom stoji ponovo uzdignute glave“, da je ovaj čin i „prilika za promociju državne politike“, pa čak i da „svet od Srbije očekuje liderstvo, predvodništvo i umerenost“. Jeremić je u svom maniru podvukao da će nastaviti dosadašnji kurs prema Kosovu: „u suprotnom bi se izgubio naš pregovarački kapacitet“.

Nema sumnje da je mesto generalnog sekretara UN prestižno i da u izvesnoj meri doprinosi afirmaciji zemlje na jednom simboličnom novu. Ali, malo skromnosti i trezvenosti ne bi bilo na odmet. Koliko se povećao ugled, prestiž, pa i opšta percepcija o državi Katar čijeg dosadašnjeg predstavnika Nasir Abdulaziza al Nasera nasledjuje Jeremić? Malo, vrlo malo.

Na stranu, što neki analitičari izbor Jeremića vide i kao zakulisnu političku utakmicu u kojoj su Srbija i Rusija nadigrale EU i SAD.

Diplomate od ugleda i ozbiljni diplomatski komentatori naglašavaju da funkcija predsedavajućeg Generalne skupštine UN nije mesto sa kog bi se smelo uticati na promociju i nametanje sopstvenih nacionalnih agendi. Prema tome, poručivati da će izbor Jeremića doprineti rešavanju problema u Srbiji, naročito Kosova, nije nikako umesno. Od predsedavajućeg Generalne skupštine UN se očekuje da bude persona vrlo inicijativna, ali neutralna, spremna na kompromise, „mirotovorna“, kako to kaže iskusni diplomata Vatroslav Vekarić. Nametanje interesa i prioriteta sopstvene zemlje je zaista na poslednjem mestu.

MINISTAR-SVAĐALICA

Jeremić je poručio da je njegov izbor i „priznanje spoljnoj politici i diplomatiji Srbije koja je susedima pružila ruku prijateljstva i pomirenja“.

Po mišljenju mnogih političara, analitičara, ali i karijernih diplomata Vuk Jeremić je vodio spoljnu politiku koja je često bila svađalica u regionu. Indikativno je da su neki lucidni analitičari iz susednih zemalja Jeremića ocenili kao „najgoreg ministra spoljnih poslova u istoriji, koji svoju zemlju, kao kakav ministar policije svađa sa susedima, a uloga ministra spoljnih poslova je da eventualne probleme rešava“ (Žarko Puhovski). Jeremić je i u Srbiji poznat kao kreator najtvrdokornije politike prema Kosovu, pa je zemlju često konfrontirao sa EU, ali je zato bio omiljeni političar desno orjentisanih krugova.

Bio je najstrastveniji pobornik ideje da se Međunarodni sud pravde izjasni o legalnosti kosovske nezavisnosti, prvobitni tekst rezolucije o Kosovu koji je predat Generalnoj skupštini UN posle dramatičnih višenedeljnih pregovora između Beograda i Brisela, Borisa Tadića i Ketrin Ešton, radikalno je redigivan i zapravo - povučen.

Srbija je, po Jeremićevim instrukcijama bojkotovala dodelu Nobelove nagrade za mir kineskom disidentu Liju Sjaobou. Problematici spoljnopolički potezi su nas isuviše često svrstavali tamo gde nam nikako ne bi trebalo da bude mesto: glasanje o ljudskim pravima u Iranu, pravo na povratak u Gruziju, pa čudna ljubav sa Azerbejdžanom, ovekovečena podizanjem spomenika u centru Beograda Gajdaru Alijevu, „legendarnom predsedniku Azerbejdžana“, koji je odgovoran za rat sa oko 30.000 mrtvih i milion prognanih. Pred tim činjenicama Srbija zatvara oči, Azerbejdžan ima naftu, zemni gas, zato valjda južnokavkasko-zapadnobalkansko prijateljstvo, kako to Jeremić kaže, rame-uz-rame, ne treba nikoga da čudi!?

Očigledno, uspesi na svetskoj diplomatskoj sceni bili su znatno ređi od naših gafova.

Ovoj sumornoj slici svakako je doprinela i kadrovska politika u našem Ministarstvu spoljnih poslova (MSP): posle prvog talasa aplauza kojim su u svetu dočekivane i naše diplomate posle petooktobarskih promena, došlo je do velikog tapkanja u mestu, a onda i do erozije ugleda naše diplomatije.

POBUNA U MINISTARSTVU

Partokratija, politizacija i privatizacija „kadrovanja“ u spoljnoj politici naveliko je uzela maha. Uostalom, kao i u mnogim drugim važnim segmentima društva. Sindikat diplomata uputio je nedavno zvanični pisani protest - kritiku kadrovske politike u Ministarstvu spoljnih poslova - predsedniku odbora Skupštine za spoljnu politiku Dragoljubu Mićunoviću, predsednici Skupštine, šefovima poslaničkih grupa parlamentarnih stranaka i naravno, ministru Vuku Jeremiću.

Sa raspadom velike Jugoslavije pedesetak najstručnijih ljudi, ambasadora i ministara savetnika dobilo je otkaz, ili su sami otišli, jer se nisu uklapali u miloševićevsku viziju sveta. Onda dolazi 5. oktobar, Goran Svilanović postaje novi šef diplomatije kome je poručeno „odzgo“ (Vojislav Koštunica) da manje-više zadrži *status quo* i da u Ministarstvu ne sme da bude nikakvih radikalnih rezova. Bila je to „sistematizacija haosa“ kojoj je kasnije najviše doprineo novi šef diplomatije Vuk Drašković koji preplavio Ministarstvo svojim ljudima. Imao je Drašković i dobrih kadrovskih poteza, u svet je poslao neke pisce, dobra novinarska imena, ali bilo je i mnogo impulsivnih, ničim opravdanih ekspres-lansiranih diplomatskih karijera, pa se tako desilo da je, na primer, gospođa, specijalista - ginekolog, promovisana u ekselenciju ambasadora!

Partijski voluntarizam se nastavio itekako i za vreme Vuka Jeremića. Kako drugačije objasniti da su na najviše pozicije postavljeni ljudi koji imaju i strana državljanstva, koji nemaju diplomatskog iskustva, koji su po svim kriterijuma nekompetentni, a neki navodno, nemaju čak ni visoku stručnu spremu, a znanje jezike valjda poželjno, ali nikako bitno!?

EKONOMSKI AMBASADORI

U vreme kad i bogate zemlje smanjuju diplomatsku mrežu, Vlada Srbije je poslala ekonomske ambasadore u Zagreb, Skoplje, Brisel, Moskvu, Berlin, London, Pariz, Čikago, Sarajevo, Toronto, Tokijo, Beč, Prag... Posle dve godine učinak ove ekipe, takozvanih „Dinkićevih diplomata“ je maltene ravan nuli. Trošak je očigledan: gotovo 2 miliona eura godišnje za njihove plate, stanove, obdaništa, školarine njihove dece... Ekonomski savetnici oduvek su bili sastavni deo naše diplomatske mreže, očigledno da je od ovog skupog *in vivo* eksperimenta bilo više štete nego koristi u vreme svetske ekonomske krize i očajnog ekonomskog stanja u našoj ekonomiji.

Pobuna diplomata je samo najnoviji pokazatelj situacije u srpskoj diplomatiji. Kao nekad Ričard Nikson, koji će ostati zapamćen po svojoj poruci novinarima koji su postavljali pitanja o aferi Votergejt: „Nemojte me zbunjivati činjenicama!“ tako i Vuk Jeremić posle svog izbora za predsedavajućeg Generalne skupštine UN izjavljuje da se ne da zbuniti činjenicama koje su prezentirale pobunjene diplomate: on samouvereno tvrdi da je diplomatska mreža Srbije veoma usešna!?

Mladani ministar je očigledno svoje mesto razumeo kao mesto sa koga će predvoditi svet u narednih godinu dana:

„Ko god je imao dilemu oko toga da li je naša spoljna politika u poslednjih nekoliko godina doprinela ili odmogla uspostavljanju ugleda Srbije u svetu, danas više oko toga ne treba da bude zabrinut!“

EKSELENCIJE I REZIDENCIJE

Izgleda da više ni medijima nije zanimljivo da je u MSP došlo do nekih sasvim neobičnih transfera, pa je, recimo, bivša funkcionerka beogradske vlade Radmila Hrustanović tiho postavljena za ambasadorku u Slovačkoj, a njena mlada snaha Ana Hrustanović velikodušno odposlana za ambasadorku u Rimu!? Privredne i političke veze sa Italijom su izuzetno važne da bi kormilo naše diplomatije u toj zemlji preuzela pripravnica u MSP.

Kad je Zorica Tomić postavljena za ambasadorku pri UNESKO javnost je bila šokirana da se za njenu rezidenciju u Parizu plaća 7000 eura mesečno. Vlasti su arogantno prešle preko upozorenja javnosti da je neskromno da jedna siromašna zemlja toliko plaća za parisku rezidenciju nove ambasadorke. Čak je

Sudar simulirane i opipljive stvarnosti

PIŠE: NIKOLA SAMARDŽIĆ

i Božidar Đelić rekao da je ta kirija previsoka. Ništa, nadležni i apostrofirani su ostali pri svom izboru.

A, šta tek reći za našeg anonimnog ambasadora u Vašingtonu, Vladimira Petrovića koji je tek prevaleo 30. godinu i koga valjda kvalifikuje to što je „drugar sa šefom“, što je i američki državljanin (sic!), što je u Džordžiji studirao, radio u nekim advokatskim firmama i bio menadžer predizborne kampanje za gradonačelnika gradića Cicerol!? Kad se ima u vidu da su naši ambasadori u Vašingtonu posle Drugog svetskog rata bili Sava Kosanović, Vladimir Popović, Leo Mates, Marko Nikezić, Veljko Mićunović, Bogdan Crnobrnja, Budimir Lončar, Živorad Kovačević, pa do Petrovićevog prethodnika uglednog profesora Ekonomskog fakulteta u Beogradu Ivana Vujačića... zaista neverovatan potez! Možda je ovaj slučaj najbolja ilustracija koliko je naš diplomatski kadar, čak i na najvišem nivou, neprofesionalan, nekompetentan i loš. Prvi put u istoriji diplomatije Srbije više od 50 odsto kadra čine nekarijerne diplomate. To su ljudi koji su na mesta šefova diplomatsko-konzularnih predstavništava došli pomenu tim partokratskim i prijateljsko-privatnim lestvicama, piše, sa sve imenima, u dopisu pobunjenih diplomata.

U Skupštini Srbije do sada se nije raspravljalo o situaciji u našoj spoljnoj politici i diplomatiji, kao što uostalom nije bilo ozbiljnije rasprave ni o ekonomskoj situaciji ili korupciji. To su sve „nasledeni problemi“, na koje stranke, pa ni opozicione, ne reaguju. Očigledno računaju da će se i njima ukazati mogućnost da postavljaju i štite svoje ljude i svoje partijske interese.

Vratimo se Jeremiću. Jednogodišnje predsedavanje Generalnom skupštinom UN preuzima u septembru. Sumnjamo da će njegovo predsedavanje poboljšati ugled i veze Srbije sa svetom. Verovatnije je da će se samo on lično pozicionirati bolje. Uostalom, i njegovo lobiranje po Africi, Zakavkazju i atlantskom otočju najviše je doprinelo njegovoj ličnoj promociji.

Opšti izbori održani 6. i 20. maja 2012, protekli su u nedemokratskoj atmosferi medijskih, nekad i neposrednih pritisaka na biračko telo usled opšte potrebe vladajuće elite u celini da se potisnu i marginalizuju svi reformski zahtevi. Samo naizgled su se dominantne partije približavale poziciji političkog centra: levica i desnica su zapravo na istovetnim platformama na kojima ih zbližavaju nacionalizam, izolacionizam i socijalizam. Drugim rečima, elita je nastupila udružena oko osnovnih zajedničkih poruka koje se čitaju u nastavku populizma kao okvira političkog diskursa, u izmicanju reformskim zahtevima EU, i očuvanju državnog kapitalizma kao izvora korupcije i partokratije.

Vitalnost političke elite u Srbiji zasnovana je na koncentraciji ilegalno stečenog kapitala u odsustvu mehanizama otvorene tržišne ekonomije, na nepostojanju interesa EU i suseda da značajnije utiču na institucionalne promene i politički razvoj, i na sistemu obmana zvanične i poluzvanične medijske prezentacije stvarnosti. Odgovor biračkog tela bio je, na jednoj strani, nastavak podrške establišmenu, a na drugoj, veoma izražena apstinencija koja je u drugom krugu nadpolovičan bojkot predsedničke izbore jasno lišio političkog legitimiteta. Zbunjenost i apstinencija biračkog tela sigurno neće doprineti snaženju institucija, niti će ohrabriti reformske zahvate o čijoj je neophodnosti vladajuća struktura dovoljno obaveštena.

Sistem medijskih obmana se u toku prethodnih administracija pre svega vezivao za aktivnosti bivšeg predsednika Borisa Tadića, za njegov kabinet i najbliže prijatelje i saradnike. Tadić je ponovio Miloševićev uspeh u medijskim manipulacijama, obuhvatajući i srednji, građanski sloj, koji je, nekad veoma uzdržan u Miloševićevoj epohi, ovoga puta prihvatio čitav sistem podvala zasnovan na Đokoviću, Tesli, Jeremiću, Kusturici, Putinu, pravoslavlju, o sopstvenoj izuzetnosti i svetскоj nepravdi. Verovatno je tek bolno suočavanje sa odsustvom neposredne ekonomske i političke

perspektive doprinelo Tadićevom porazu na pred-
sedničkim izborima.

Srpska tranzicija se razvijala na kulturnim i
moralnim razvalinama politike koja je poražena u
svim segmentima, osim u osnovnim uverenjima srp-
skog društva, i u partikularnim interesima formal-
nih i neformalnih političkih i ekonomskih grupacija.
Kao sistem institucija i sistem vrednosti, Srbija je,
istorijski pripala evropskoj peferiji (Ruska Federaci-
ja, Ukrajina, Belorusija, Moldavija) koju karakterišu
autoritarna politika, autarhična ekonomija, državno-
oligarhijski kapitalizam i kontrolisani mediji. Srbija
je na evropskom začelju u domenu slobode medija,
tržišnih i institucionalnih performansi, ekonomskih
sloboda i lakoće poslovanja. Karakteristike zatvo-
renog društva u takvim sistemima ogledaju se u
začaranom krugu i uzajamnoj sprezi medijske pro-
pagande i uniformisanja većinskih stavova i vred-
nosti. U kvazidemokratskim procedurama, kakvi
su izborni procesi u poluslobodnim i autoritarnim
režimima, stavovi i vrednosti, zaobilazeći korekti-
ve institucija ili javnih rasprava, neposredno oblikuju
karakter političkog liderstva. Zakonodavstvo i prav-
osuđe, time i mediji, ponovo se podvođe pod izvrš-
nu vlast i njene vaninstitucionalne partnere (oligarsi
i obaveštajne službe izuzete iz parlamentarne, sud-
ske, nekad i vladine kontrole, verske zajednice, obra-
zovne, naučne i kulturne institucije, „ugledne javne
ličnosti“, itd).

Erozija medijske sfere i vladavine prava odigrala
se gotovo simultanim odlukama, „u paketu“. Zakon
o izmenama i dopunama Zakona o javnom informi-
sanju iz 2009. znatno je pooštrio kaznenu politiku
za kršenje profesionalnih normi, i precizirani su pri-
vredni prestupi koji mogu dovesti do zabrane izda-
vanja glasila. Izglasavanju Zakona prethodili su pro-
testi novinara, vlasnika medija, strukovnih i nevladi-
nih organizacija, intelektualaca i pojedinih političa-
ra. Godinu dana nakon izglasavanja Zakona, Ustav-
ni sud ocenio je neustavnim odredbe koje propisuju
drakonske novčane kazne za medije. Ocenjeno je da
takve kazne predstavljaju kršenje slobode medija i

izražavanja, da nisu u skladu sa Ustavom odred-
be koje se odnose na obavezu tužilaštva ili suda
da pokrene pojedine postupke, odnosno da poje-
dine kazne mora izreći, kao ni odredbe koje upis
u registar javnih glasila dovode u vezu sa zabra-
nom izdavanja glasila, i da su neustavne odredbe
kojima se kršenje pretpostavke nevinosti i krše-
nje odredaba koje štite maloletnike proglašava-
ju za privredni prestup. Ustavni sud je odlučio i da
pokrene postupak za ocenu ustavnosti odredbe
koja daje ovlašćenje nadležnom ministru da bliže
uredi način vođenja registra. Takođe je odlučeno
da nisu u saglasnosti sa Ustavom ni sa međuna-
rodnim konvencijama odredbe koje propisuju ko
može biti osnivač javnog glasila, itd.

Set pravosudnih zakona iz 2009, (Zakon o
uređenju sudova, Zakon o sudijama, Zakon o Viso-
kom savetu sudstva, Zakon o javnom tužilaštvu,
Zakon o državnom veću tužilaca, Zakon o sedi-
štima i područjima sudova i javnih tužilaštava)
nametnut je bez javne rasprave i u proceduri ispu-
njenoj nezakonitim i ličnim pritiscima, arbitražom
zasnovanom na bračnom ili vanbračnom intimnom
statusu tužilaca, sudija i advokata i primenom partij-
skih listi podobnih i nepodobnih kadrova. Prethodno
nije primenjen Zakon o lustraciji. Rad Ustavnog
suda bio je blokiran od oktobra 2006, do decembra
2007. Nezavisnost pravosuđa zasnovana je na radu
Visokog saveta sudstva (VSS) koji je konstituisan
političkom voljom koncentrisanom u izvršnoj vlasti.
Kadrovska rešenja su veoma osporavana u naučno-
stručnoj javnosti. VSS je, štaviše, najznačajnije odlu-
ke donosio u nepotpunom sastavu.

Anti-liberalno zakonodavstvo doprinelo je izgrad-
nji simulakruma vladavine prava. Time su izrazi-
to suženi potencijali i performanse svake ekonom-
ske aktivnosti, uključujući delovanje medija. Vaspit-
na uloga javnog servisa i medijske sfere posredno
je dovedena u pitanje ozbiljnim narušavanjem rav-
noteže resora vlasti, i srozavanjem sistema vredno-
sti u svakodnevici nacionalističke, antievropske i,
naročito, antiameričke propagande, kao najvažnijom

ulogom političara ili istaknutih javnih ličnosti. Namevanje izvršne vlasti i političkih partija sferama javnog delovanja dodatno je podstaklo korupciju, ekonomsku i imovinsku nestabilnost, poslovnu neefikasnost i nedovoljno pravno obezbeđivanje ugovora i investicija. Ugroženi su javni red i mir, a društvo prepušteno fizičkim pritiscima organizovanih bandi pod pokroviteljstvom sportskih društava, političkih organizacija i pojedinih sektora policije, vojske i crkve. Političari ucenjuju i reketiraju strane korporacije. Veliki broj malih i srednjih preduzeća doveden je, za račun tajkuna do ekonomskog kolapsa. Država nije samo najveći poslodavac, ona po nalogu političara i oligarha, ispisuje javne optužnice, i određuje pritvor svima koji se zamere političarima ili tajkunima. Pritvor, u pojedinim slučajevima uz posebne oblike torture, pre svega zahvaljujući neljudskim uslovima smeštaja optuženika, može trajati mesecima ili godinama. Mediji nemaju ekonomski interes, ili se ne usuđuju, da javnosti prezentuju pojedini kršenja ljudskih prava i ugrožavanja osnovnih ustavnih načela i vladavine prava.

Republička Radiodifuzna agencija je jedan od karakterističnih surogata regulative koja bi trebalo da pripada pravosuđu, i ona svojim radom doprinosi razvoju upravo onih anomalija radi čijeg je suzbijanja osnovana: nered u medijskoj strukturi, netransparentna vlasnička struktura, ili svakodnevnne povrede etičkih i profesionalnih normi. RRA je samo jedna od institucija koje su suviše, i koje derogiraju ulogu i rad tužilaštava i sudova. Sa više od 130 državnih agencija, Srbija je apsolutni evropski rekorder. Efikasnost institucija, i pravosudnih, i regulatornih, pravo je tome suprotna.

Godišnji izveštaj Helsinškog odbora za ljudska prava ističe da su mediji „nesposobni da se odupru ekonomskim i političkim centrima moći“, i da su tabuizirane najvažnije teme naše prošlosti i budućnosti: „odnos prema ratnoj prošlosti, percepcija suseda i odnosa u regionu i korupcija“. Radikalizacija govora mržnje u medijima beležila je rast tokom druge polovine 2011: takve poruke se smatraju najprisnijim okvirom odnosa s biračkim telom. Srpsko društvo su upravo mediji prethodno učinili raspoloživim, i zainteresovanim, da percepciju stvarnosti i ličnu ekonomsku porodičnu ili profesionalnu odgovornost prevedu, utope u teorije zavere i netrpeljivost, nekad i mržnju usmerene na tradicionalne „srpske neprijatelje“.

Vladin Savet za borbu protiv korupcije objavio je 19. septembra 2011, izveštaj koji je ukazao na visok stepen kontrole medija. Većina medija izbegavala je da izveštava o saznanjima Saveta, koji je ukazao na netransparentnost vlasništva u medijima i ekonomski uticaj države, i na veoma spornu ulogu Radio televizije Srbije (RTS). Umesto uloge javnog servisa, RTS je servis političkih stranaka i vladajućih elita. Savet je upozorio da je nad medijima uspostavljena potpuna politička kontrola, da se o događajima izveštava selektivno i nepotpuno, a da korupcija u medijima „obesmišljava objektivno informisanje i onemogućava javni nadzor nad društvenim delatnostima“. Savet smatra da su tri osnovna problema medija u Srbiji netransparentnost medijskog vlasništva, ekonomski uticaj državnih institucija i pitanje uloge javnog servisa.

Savet je izrazio zabrinutost zbog prisustva off shore kompanija u vlasničkim strukturama medija. Od 30 analiziranih najznačajnijih medija u Srbiji, 18 je s nedovoljno jasnim vlasništvom. Off shore kompanije su od početka jugoslovenske dezintegracije posredovale u odlivanju kapitala koji se izvlačio iz velikih banaka i kompanija. U tim transakcijama učestvovala su ličnosti od najvišeg ličnog poverenja tadašnjeg predsednika Srbije, potom i Savezne Republike Jugoslavije. Savet podseća da su neke od tih ličnosti i dalje veoma prisutne u vlasničkoj strukturi medija s netransparentnim vlasništvom. Ekonomski uticaj državnih institucija učinio je medije podložnim, i ekonomski zavisnim, od javnih funkcionera i s njima povezanih ličnosti. Državne institucije odvajaju velika budžetska sredstva namenjena oglašavanju, čime se ostvaruju lična i partijska promocija. Moguće je da se deo tih sredstava nezakonito koristi za bogaćenje uključenih pojedinaca i kompanija.

Savet je u izveštaju izneo preporuke kojima se zahtevalo više transparentnosti u sferi vlasništva nad medijima, upotrebe budžetskih sredstava za reklamiranje i promociju, i u sektoru oglašavanja. Za više od polovine od 30 najznačajnijih medija u Srbiji, utvrđeno je da je vlasništvo nejasno. Političari i državni funkcioneri kontrolišu medije i finansiranjem usluga agencija za odnose s javnošću i privatnih produkcija. U tom interesnom lancu deo

budžetskog novca završava na privatnim računima. Vlasnici agencija za oglašavanje su takođe visoki stranački ili javni funkcioneri ili njima bliske osobe. Zahvaljujući partijskim i javnim funkcijama uspostavili su monopol u sferi oglašavanja, koji utiče i na rad Javnog servisa, mada se RTS načelno finansira vezivanjem uplata građana za račune takođe monopolističkog javnog preduzeća Elektrodistribucije Srbije.

Izveštaj Saveta otvara još neka značajna pitanja. Da li su regulatorna tela, podložna izvršnoj vlasti i netransparentnim uticajim finansijskih oligarha u stanju da odgovorno i moralno obavljaju svoju propisanu funkciju? Da li su vladina ili paravladina regulatorna tela uopšte potrebna? Da li u prikrivanju činjenica o vlasničkoj strukturi medija učestvuje i RRA koja objavljuje samo podatke o vlasnicima stranih pravnih lica, a ne i o stvarnim vlasnicima, koji su obično političari ili oligarsi? Da li se interesi „skrivenih vlasnika medija“ podudaraju sa interesima građana? I, da li su „skriveni vlasnici medija“ u stanju da objektivno procene sopstveni dugoročni interes, ne samo javni, uticajem na dezintegraciju društva i političku radikalizaciju.

Istraživanje o medijskim sadržajima koje je radio Fond za otvoreno društvo, objavljeno polovinom 2011, upozorava da centralne tv emisije RTS nisu u funkciji izveštavanja o pitanjima opšteg interesa. One su zapravo transmisija poruka vladajuće elite javnosti, lišenih vrednosne analize i kritike. Dnevnik RTS ukinuo je ili marginalizovao teme od opšteg javnog interesa, koje su štaviše zastupljene veoma visoko na listama prioriteta koje ističe građanstvo u ispitivanjima javnog mnjenja: niske ekonomske performanse društva, odsustvo vladavine prava, nezaposlenost, prezaduženost zemlje, korupcija, kriminal, partokratija. Vrednosne i ideološke razlike između političara i političkih partija, i između vlasti i opozicije svele su se, u takvom kontekstu, na nevažne nijanse. Politički „analitičari“, veoma često nastavnici univerziteta ili naučni istraživači, pretresaju javnu politiku površno, neuko i sa stanovišta interesa političkih i ostalih elita, umesto u njenoj vrednosnoj sferi i sa stanovišta realnih i dugoročnih interesa društva.

Mediji su u Srbiji istovremeno simptomi, žrtve i saučesnici antimedokratskih, antitržišnih i antievropskih pritisaka na društvo u celini. Istovremeno Javni servis i biznis mediji se suočavaju s materijalnom oskudicom i niskim opštim ekonomskim i društvenim performansama. U isti okvir se može spestiti pitanje vladavine prava. Prema zvaničnoj statistici, više od desetine stanovnika Srbije, oko 750.000, živi ispod granice siromaštva. Oko trećine zaposlenih radi u javnom sektoru i time prirodom stvari takođe zatvoreni u zoni političke cenzure i autocenzure. Država raspolaže trećinom ukupnog ekonomskog potencijala, kojim nestručno, rasipnički i koruptivno gazduje. (U tome je slična svakoj drugog državi koja ne dopušta razvoj kapitalizma, slobodnog tržišta i vladavine prava). Skupština Evropske federacije novinara održana u junu 2011, u Beogradu, zaključila je da većina zaposlenih u medijima ima veoma male plate, i da su izloženi pritiscima formalnih i neformalnih centara moći.

Mediji su postali neraspoređeni, neki od njih i nesposobni da obaveštavaju ne samo o lokalnim prilikama, nego i o stvarnosti međunarodne politike i ekonomije. Veoma posećeni internet portal B92, medijske kuće nastale iz hrabre i popularne radio stanice koja je, zahvaljujući i konkretnoj zapadnoj pomoći uspevala da ostane jedan od usamljenih svetionika u godinama ratne agresije, političkog nasilja i ekonomske degradacije, vodi upornu medijsku akciju na svojoj BIZ stranici kojom najavljuje slom EU i eura, zapadnih berzi i ekonomije, i skorbu budućnost u kojoj će autoritarne velesile (BRIK) preuzeti kontrolu nad svetskim tržištem.

U tranziciji bi mediji trebalo da imaju ne samo informativni, nego i korektivni karakter. Reformama se ne koriguje samo sistem, reforme su korekcija same ljudske prirode. Srpsko društvo je zaustavljeno u razvoju, u zatvorenom krugu medijskih uticaja i njihove realizacije u političkom i ekonomskom sistemu, u društvenoj strukturi i sistemu vrednosti. Karakter medija, institucionalizacija vladavine prava, ekonomska struktura i potencijali, i struktura mišljenja koje se formira pod uticajem medija, u korelaciji su koju je moguće precizno utvrditi. Podrška srbijanskog društva nastavku ekonomskih reformi, realizaciji evropskih integracija, razvoju demokratije i tržišne ekonomije u tom smislu odražava opšti imovinsko-pravni domet razvoja, podložnost javnim autoritetima, i odsustvo samopouzdanja i samopoštovanja

pred izazovima otvorenog društva i tržišne ekonomije. Prema istraživanju Galupa koje je pokrilo 36 zemalja, samo 31 odsto Amerikanaca prihvata stav da „preduzetnici eksploatišu tuđi rad“, a da takav stav deli 70 odsto Bugara, 79 odsto Litvanaca, 73 odsto Slovenaca i Slovaka, ili 69 odsto Hrvata. Istočni Evropljani su usvajali brže nego zapadni Evropljani ili Amerikanci, tokom poslednjih nekoliko godina, logiku, da deficit i nepravdu proizvode oni koji rade i stvaraju, a ne vlada koja reguliše i troši. Mediji su siromašni i neslobodni u siromašnom i neslobodnom društvu. Takvi mediji nisu u stanju da korekcijom opštih tendencija zaštite javni interes i ponude onaj sistem stavova i vrednosti koji doprinosi razvoju otvorenog društva, demokratije i vladavine prava. The Heritage Foundation Srbiju svrstava na 98. mesto u domenu ekonomskih sloboda i 37. od 43 evropske zemlje. Time se našla u društvu „uglavnom neslobodnih“, sa Zambijom, Šri Lankom, Brazilom Egiptom, Nikaragvom. Od država u regionu ispod Srbije je samo BiH. Rangiranje je obavljeno na osnovu procena i parametara vladavine prava, vlasničkih prava, korupcije, ograničenja izvršne vlasti, poreskih sloboda, regulatorne efikasnosti, slobode poslovanja, monetarnih sloboda, sloboda ulaganja, finansijskih sloboda. Freedom House (FH) izveštaj *Nations in Transit* za 2012, upozorava da su upravo države koje su postigle najveći demokratski uspeh nakon hladnog rata najranjivije u domenu razvoja demokratije, pošto su u proteklih pet godina veoma primetni stagnacija ili nazadovanje. FH smatra da samo 14,5 odsto čovečanstva živi u državama u kojima se mediji mogu smatrati slobodnim. U većini država, vlade i vanvladini sektori kontrolišu posredstvom medija mišljenja i stavove, i učutkuju glasove koji pozivaju na odgovornost institucija, dobru i pravednu vladavinu i slobodan ekonomski razvoj. Srbija je svrstana među delimično slobodne. Za 2009, na skali od 1 do 7, dok je 1 najviši nivo demokratskog razvoja, Srbija je dobila 3,25 za izborni proces, 2,50 za građansko društvo, 4,00 za nezavisne medije, 3,75 za demokratičnost vlade, 3,50 za demokratičnost lokalnih vlasti, 4,50 za vladavinu prava, 4,50 za korupciju, sa ukupnim skorom 3,71. Medijske slobode, vladavinu prava i korupciju i taj izveštaj smešta među prvenstvene izazove slobodama i demokratiji.

Političko iskustvo iz perioda prethodne administracije podsetilo je na nepostojanje političke

opozicije i na slabost civilnog društva u razvoju medijskih sloboda, tržišne ekonomije i vladavine prava. Antiliberalno i antidemokratsko zakonodavstvo bilo je podrška korumpiranim političarima i političkim partijama u savezu sa ekonomskim oligarsima kao monopolistima sa uporištima moći u prethodnom autokratskim režimu Slobodana Miloševića. Ozbiljna i delotvorna podrška oslobađanju medija i uzdizanju svih performansi srpskog društva možda doći samo spolja. Epoha velikih revolucija (1763-1848) podseća da se ni ekonomski, politički ili kulturno najrazvijenija društva (SAD, Britanija, Francuska, itd.) nisu transformisala kao usamljeni, potpuno zatvoreni entiteti. Srpsko društvo se održava u frustrirajućem podsećanju na evropske i američke sankcije i NATO intervenciju (1991-1999). EU još uvek nije u stanju da svoje vrednosti u društvima kakvo je srpsko promoviše jasno kažnjavajući korumpirane političare i njihove interesne krugove i, jasno podstičući medije, političare i civilno društvo usredsređene na konkretne reforme i liberalizaciju svih sektora politike, ekonomije i kulture.

Neodlučnost, možda i slabost misija EU i OEBS, doprinela je da se zapostave prioritetni zadaci u domenu reforme pravosudnog sistema i vladavine prava, a u medijskoj sferi pitanja državnog finansiranja regionalnih javnih servisa, izlaska države iz vlasničke strukture medija i privatizacije medija čiji su osnivači nacionalni saveti. Proces definisanja medijske strategije trajao je, zbog opstrukcija duže od dve godine, da bi usvajanje medijske strategije 2011, postalo uslov sticanja statusa kandidata za članstvo u EU. Primena Medijske strategije, međutim, zavisi pre svega od sudbine ulaska Srbije u pregovore sa EU i otvaranja poglavlja 23. i 24. koji se odnose na vladavinu prava i reformu bezbednosne strukture koja i dalje, u svojim nereformisanim i nedemokratizovanim krugovima, takođe učestvuje u kreaciji medijske politike i oblikovanja javnog mnjenja. Ulogu medija bi, konačno, možda trebalo posmatrati u svetlosti izostanka kapaciteta vladavine prava da se ispita politička pozadina ubistva premijera dr Zorana Đinđića. Atentatu je prethodila organizovana, sinhronizovana medijska akcija satanizacije i kriminalizacije premijera. Potom su mediji nedovoljno jasno, nekad i pristrasno, pratili odjeke atentata i pojedinosti sudskog procesa abolirajući i politički i krivično odgovorne, uključujući i sebe same.

Bloger-pokret protiv Putina

Na ruskoj sceni je generacija koja se nije zastrašila Putinom. Prvi put su u maršu ljudi nezadovoljni nečim drugim - a ne nedostatkom hleba i salame. Na primer, atmosferom lične nebezbednosti, zbog zloupotrebe položaja i nasilja službenih lica. Ili zbog potkupljivosti činovnika i nepostojanja pravosudne zaštite za građanina

PIŠE: PETAR POPOVIĆ

“Partija lopuža i prevaranata!” - napisao je o Ujedinjenoj Rusiji Aleksej Navaljni, ruski bloger, ne sluteći krajem 2011, da će ga ta tako sročena definicija proputinske vladajuće partije povući u vrh domaće popularnosti.

Navaljni nije bio anonimna društveni aktivista. Njegov blog, posvećen razotkrivanju slučajeva korupcije u ruskoj vlasti učinio ga je rado čitanim još 2008. Ipak - tek ukazivanje na samo leglo lopovluka (posredstvom položaja i politike), učinilo je da popularnost Navaljnog unutar Rusije krene strmo naviše. Broj redovnih čitalaca njegovih priloga na “mreži” povećao se sa 11.000 - 2010, na 60.000 - 2011, a broj tviter-sledbenika dosegao je 120.000 već krajem te godine.

Uoči izbora za Dumu Rusije 4. decembra, glas Navaljnog u kampanji protiv Putinove partije bio je već vrlo snažan i jasno prepoznatljiv. Glasajte za bilo koga, samo nemojte glasati za Ujedinjenu Rusiju! apelovao je ruski bloger.

Njegova krilatica “o prevarantima i lopovima” smesta je bila najšire prihvaćena, tako da je čak i levo orijentisana Pravična Rusija preuzela definiciju za slogan sopstvene izborne kampanje. I nije pogrešila, povećala je popularnost - sa pet odsto očekivanih na 13 odsto osvojenih glasova.

Lider pravičnih Mironov zahvalio je kasnije Navaljnom za “pozajmicu”, jednom post-izbornom Tviter-porukom.

Vratite pokradene izbore

U novembru 2011, Navaljni je do grla bio u kampanji protiv vladajućih. Putin kontroliše medije, podrignute vlasničkom diktatu državnih kompanija za

gas i naftu. Tribina Navaljnog postao je internet. Pokrenuo je on-lajn konkurs za najbolji plakat i najbolju “yu-tjub” pesmicu - razume se, sa žaokom na račun partije vlasti. Njegov video, o toliko ponavljanim a onda izneverenim obećanjima Putinove partije 2002, (“Podsetimo prevarante i lopuže na njihov manifesto...”), imao je 1,800.000 “gledalaca”.

“Oni nisu samo lagali, nego su zemlju doveli u stanje kad i sva druga očekivanja deluju kao šegačenje”, komentarisao je.

Uspeh je donosio nadahnuće. Slomljen je monopol Putinove “zombi-kutije” - govorio je bloger misleći na strogo kontrolisanu televiziju. “Naučili smo kako da milionima ljudi dostavimo informaciju bez televizije”, blogovao je Navaljni.

Generalna proba te alternative u informativnom prostoru Rusije usledila je 5. decembra - sutradan posle izbora. U Moskvi, tzv. egzit pul glasalih ukazivao je na samo 30 odsto glasova Putinove partije - a službeno objavljeni rezultat na 46 procenata. Na internetu su se pojavili video snimci “prepariranja i filovanja” glasačkih kutija, od onih zaduženih za njihovo čuvanje. “Vratite pokradene izbore!” objavio je Navaljni, apelujući sloganom na građane da izađu i zahtevaju poništavanje glasanja.

Blogeri Rustam Adagamov i Oleg Kašin, dva takođe poznata imena, ali i drugi solidarisali su se u pozivu - a onda, 5. decembra, na ulicama se ukazala masa građana, koja je kao u nekakvom filmu, narastala u pokretu prema naznačenom mestu.

Ni hleba, ni salame, već zakonitosti

Kremlj je bio zbunjen. Još kratko vreme premijer (do predsedničkih izbora 2012), Putin se nije oglašavao. U proteklih 11 godina, nikad toliko ljudi nije protestovalo protiv postupka njegovih vlasti. Događaj je okončan sa stotinama povređenih ili privedenih u policiju - ali za Rusiju u rukama njenih "silovika", ovo je bilo nešto kao prodor svežine i neočekivano otvaranje prozora.

Nikad, pre ovog događaja opozicija, bili to Njemcov, Riškov, Kasjanov, Kasparov, Limonov, ili bilo ko drugi - nije uspela da na ulice izvede više od dve ili tri hiljade pristalica. Bez obzira na to kakav bi bio miting ili razlog protesta. A sad, prvi put se tu obreo jedan drugi, uočljivo mlad i spontano okupljen svet, pokazujući da je na sceni generacija koja se nije zastrašila Putinom. Neko ko ne mari za njegove "bezbednjake" u političkoj vlasti ili za njegov lični KGB bekgraund. Prvi put su u maršu ljudi nezadovoljni nečim drugim - a ne nedostatkom hleba i salame. Na primer, atmosferom lične nebezbednosti, zbog zloupotrebe položaja i nasilja službenih lica. Ili zbog potkupljivosti činovnika i nepostojanja pravosudne zaštite za građanina.

Pojava ovih ljudi, zasluga je ruskih blogera i razvijenih internet aktivnosti. Internet je otkriven kao savremen, neslućeno efikasan i široko dostupan medij, kao nikad ranije. Nešto što je u ruskom slučaju bilo u stanju da funkcionalno zameni i, zamenilo je nekadašnji drevni disidentski "samizdat", iz vremena Saharova i komunističkog Kremlja. Sve ono što je putinskim pritiskom, u pokušaju da se iskoreni oterano u ilegalu, ukazalo se na ruskom internetu, samo mnogo kreativnije, otvarajući prostor manifestacijama duha koji nikad nije nedostajao ruskom narodu.

Dakle, Navaljni je možda personalni i autorski simbol ove aktivnosti, ali blogger-pokret protiv Putina, to nije samo Navaljni. Naprotiv, postoji mnoštvo drugih "navaljnih". Broj video-klipova na "ju-tjubu", političkih polemika, satira ili pesama, u stalnom je porastu - a o pojavi se može govoriti kao o pokretu tek uslovno, tek pošto se sve to što se neprekidno stvara i narasta svede na neki "tematski zajednički imenitelj" i vidi se da je proizvod široke aktivnosti anti-putinski. Koliko god bili raznovrsni svi ovi prilozi manifestuju jedno - ili kritički, ili pak podsmehljiv i omalovažavajući stav prema vrhu ruske

piramide vlasti, Putinu, Medvedevu, policijsko-političkoj oligarhiji i njihovoj partiji.

Kandidat naše ludnice

Satira, izgnana još 2000, sad je ponovo tu, sa još oštrijim ubodima, vratila se kroz "ju-tjub". Na primer, čuvene "Lutke" ("Kukli") koje su anatomski analizirale kamarilu oko Jeljcina, u vreme blistavih dana NTV. Putin i Kukli, to nije moglo zajedno i NTV je prva od Putinovih medijskih žrtava. Ali tu nisu sada samo "Lutke" već i izumi vršnjaka ruske nezavisnosti. Recimo, Dmitrija Ivanova - s priložima kao taj o "klonovima Putina" koji kuju plan da preuzmu Rusiju ("Putinova strašna tajna", Kamikadze-d.ru) i milionskom klik-posetom poklonika ovog rada.

"G.Slobodni", lik iz istovetno inspirisanog stripa, objavio je u novembru "svoje otvoreno pismo", tad još nadležnom predsedniku Medvedevu, pa apeluje da šef Rusije smeni (tada još) premijera Putina, jer ovaj ponovo hoće u Kremlj, a već u prvom vladanju je "Rusiju vratio u srednjevekovni mrak". I "g. Slobodni" je sa milion klikova. A i hit-protestna pesma muzičke grupe u Jekaterinburgu, "Naša ludnica glasa za Putina. Putin je kandidat za nas"! Itd. Navedeni su samo neki od primera.

Pitanje koje iskrsava tiče se budućnosti i efikasnosti antiputinskog blog-pokreta. Da li će opoziciono orijentisana kreativnost izrasti u političku snagu i istisnuti Putina, ili će Putin produžiti stazom a epizodu zaboraviti kao folklor na margini?

Kao i uvek na početku nekog procesa, još je rano za pouzdan odgovor. Neke od poena upisali su i blogeri i Putin. Blogeri su održali kritičnu masu i ponovili uspešne izlaske pristalica na trgove u još nekoliko prilika, najviše povodom Putinovog povratka u Kremlj, a poslednji put 12. juna. Opet, Putin, uzdržao se od instiktivnog posezanja za prekomernom silom, isturivši napared "perjani jastuk" - spremnost da sa neistomišljenicima otvori dijalog.

Ovakva situacija potrajaće do jeseni. Onda će posmatrača na sve dalje zaključke uputiti ruski lokalni izbori.

Ambasadori

PIŠE: BORA ČOŠIĆ

Nešto se čudno dešava u svetu, malo malo pa pojedini stvor potegne strojnicu i pobije masu ljudi, koliko mu bude na dohvat. Katkad to je samo minijaturno klanje, dečko utamani deo svog školskog razreda, tu strada i koji profa, što se slučajno onde zadesio, ali ponekad to je čitav holokaust, kao onomad na norveškom otoku, sva sila leševa ostala je iza nasmešenog ubojice. Sledi potom golema istraga, je li taj subjekt lud, ili se samo napio, nalopao droge, šta li? Treba utvrditi i kvalitet, strukturu, poreklo oružja, bude nekad kod takvog i čitav arsenal, dovoljan za četvu vojnika. Pa onda ovi stručnjaci za pištolje ili mašingevere još kako tako izlaze na kraj u svom ispitivanju, na mnogo većoj su mucu doktori psihijatrije, uboga deca Frojdova, koja ne znaju odakle da počnu. Jer, u mozgu takvog pacijenta nema jasnog otiska fabričke tvrtke, lako je videti kako je sa *kalašnjikovim*, ali šta će se sa tim nasmešenim Norvežaninom, od kojeg nećeš dobiti ni najmanji podatak o tvornici u kojoj je njegova svest proizvedena. Jer ova, kao i svesti svih nas, produkovana je u jednoj golemoj seriji, naoko istovetne ljudske robe, sa malim fabričkim felerom ovde ili onde. Jedino što se postavlja pitanje, da li se pojedini kvar određene vrste može uzeti kao "feler", ili je to neminovni sastojak svake pojedine ljudske izrađevine. Šta ako je poriv kojim se mlavi po okolnim sugrađanima samo razvijena do maksimuma ona bazična ubilačka ćelija, kao što u svima nama postoje, virtualno, stanice zloćudnih bolesti? Jedna preživela povratnica iz Aušvica, upozorila me je: *Ljude ne treba dovoditi u neljudske situacije*. Tako nevino jagnje ljudskosti kojoj ruski pisac ispevao je odu gordosti, ulučivši priliku, skida svoje dragoceno runo od kojeg se pletu puloveri, a iz ćeljusti rastu mu Hobesovi vučji zubi.

Zbog toga je jalov posao inspiciranje mozgovnih ćelija po duševnim bolnicama, ne bi li se onde pronašao sićušni simbol noža ili kukute. *A pitanje: da li bolest rađa zločin, ili zločin, nekako po prirodi svojaj, uvek biva praćen nečim nalik na bolest*, to pitanje ni junak Dostojevskog nije bio spreman da razreši. Šta ako je *amok* samo alibi za legitimno svojstvo čovekovog životinjstva, prekršeni društveni ugovor o njegovoj pripitomljenosti? Koji se diljem sveta krši u svakodnevnoj ubilačkoj praksi, makar i ne uvek uz konačno rešenje. Milioni ljudi, bili to Rusi ili Irci, ili ko zna koji, pijani ili ne, tuku svoje žene i decu, kao što stražari maltretiraju zatvorenike, nadzornici najamne radnike, učitelji svoju školsku nejač. Čovek, pripitomljena životinja, traži priliku da, uz pomoć ovog ili onog opijatika, lude namisli, ideologije, zakonskih ili poluzakonskih odredaba, koristoljublja ili gole strasti, iskaže svoju bazičnu prirodu. Tako se ispostavlja da Anders Breivik, čovek sa norveškog otoka, ili onaj iz erfurtske gimnazije ili ko zna odakle, akreditovani je ambasador ljudske vrste, njegov žalosno ovlašteni poklisar. Pogrešno je tvrdio naslov nemačkog filma, *Ubice su među nama*, mi smo te ubice, jedni među drugima. Silne stvari mogu se naći već u onoj staroj knjizi koja o zločinu i kazni pripoveda. Gorak i lišen iluzija, Dostojevski je utvrdio tu pomamnu ideju kako *svi ljudi dele se nekako na "obične" i "neobične"*. *Obični treba da žive u pokornosti, i nemaju prava prekoračivati zakon, zato što su oni, znate, obični. A neobični imaju prava činiti svakojake zločine i na sve moguće načine gaziti zakon, zato što su oni neobični...* Ali evo, šta da mi kažete: kako da čovek razlikuje te neobične od običnih? I da raspozna ta njihova svojstva, ambasadorska?

120-godišnjica Titovog rođenja

PIŠE: SVETOZAR ORO

„Iako je preminuo prije 32 godine, sjećanja na Tita su i dalje vrlo prisutna u svakodnevnom životu građana širom avnojevske Jugoslavije, kao da i nije umro, kao da je još uvijek živ.

Trostruki narodni heroj i maršal Jugoslavije ostao je da živi ne samo u sjećanjima i javnim komunikacijama, već i trajno u historijskoj nauci, kulturi i umetnosti: u enciklopedijama i školskim udžbenicima, u književnim djelima velikih pisaca, u skulpturama i na platnima slavnih vajara i slikara, u igranim filmovima najboljih glumaca i režisera, u nezaboravnoj partizanskoj i narodnoj pjesmi, muzici i igri osvjedočenih kompozitora i narodnog stvaralaštva, u srcima miliona Jugoslavena i građana širom svijeta, posebno nesvrstanog.

Takve ličnosti, kao što je Tito, poslije biološke smrti duhovno ne umiru. One ne odlaze u zaborav, već ostaju da žive sa nama i narednim generacijama koje dolaze ili, kako bi veliki Njegoš rekao, Tito i dalje živi sa nama: 'Blago onom ko do vijek živi - imao se rašta i roditi', rekao je Njegoš...

...Tito je za svojih 88 godina života ostvario svoje lične i revolucionarne ciljeve u najtežim mogućim uslovima tri najveća svjetska rata u historiji čovječanstva: Prvi svjetski rat, Drugi svjetski rat i treći, globalni hladni rat između najvećih i najjačih svjetskih sila - zapadnog istočnog svijeta...

...Bez Tita i Partije, deset godina nakon Titove smrti, početkom devedesetih, jugoslovenski nacionalizmi razbili su glavno Titovo djelo: bratstvo i

jedinstvo i avnojevsku Jugoslaviju, jer tadašnja vodstva partije, armije i drave nije su bila na nivou zahtjeva tog vremena.

Danas smo, 32 godine posle Titove smrti i 22 godine nakon tragičnog razbijanja Jugoslavije i bratoubilaštva, razdijeljeni u sedam država liječimo ratne posljedice i molimo za prijem u Evropsku uniju. Ali nas oni teško primaju i pored ispunjavanja rigoroznih uslova, jer niko iz EU ne želi one koji su razbili svoju domovinu dok ne dobiju čvrste garancije da to neće ponoviti u novoj zajednici država...

...Stoga nije čudno što su lijeve demokratske snage, u gotovo svim republikama, nakon razbijačkog 'naravoučenija', u usponu i što se, i Titovim vremenom i vizijom, polako vraćaju na političku scenu.

U tome im sjećanje i sve naglašenije prizivanje Tita znatno pomaže. Dobro je što su sačuvane sve avnojevske republike, jer život pokazuje, iako više nemamo zajedničku državu - da narodi i republike mogu, moraju i žele živjeti zajedno u slozi i prijateljstvu, poput, recimo, skandinavskih zemalja, ali bez bratoubilačkih jama i kama.

Za naše narode je, sigurno velika sreća što smo imali Tita. Sa njim su se jugoslovenski narodi najzad oslobodili vjekovnih zavojevača i svi postali svoji na svome, zajedno i posebno.

Neoprostivo je što to nasljednici nijesu dosledno očuvali i baštinili..."

Iz reči na svečanoj akademiji povodom 120-godišnjice rođenja Josipa Broza Tita, 25. maja, 2012.

Anti-teizam među zvezdama

PIŠE: SRĐAN JOVANOVIĆ MALDORAN

Osuđujem lažne proroke, osuđujem pokušaje da se ljudima oduzme sposobnost racionalnog donošenja odluka, da se iz ljudi iscedi slobodna volja - i uz to i vraški velika količina novca. Religije se razlikuju po stepenu idiotizma kojim su prožete, ali ih ja sve odbacujem. Za većinu ljudi religija nije ništa drugo do zamene za disfunkcionalni mozak.¹

Džin Rodenberi, tvorac *Zvezdanih staza*

Zvezdane staze predstavljaju kolekciju televizijskih serijala i filmova koji su popularni već desetlećima. Stvoritelj prvog serijala (poznatiji kao *Star Trek: The Original Series*, tj. *Zvezdane staze: originalni serijal*) bio je Džin Rodenberi, znani ateista, koji je svoj ateizam (pa i anti-teizam) na mala vrata uveo u svoje remek-delo. Primetno je, budući da je preminuo već daleke 1991. godine, i da se anti-religiozna orijentacija *Zvezdanih staza* nastavila i posle njegove smrti, možda čak i dobijajući na intenzitetu u serijalu *Star Trek: Deep Space 9* (Duboki svemir 9, kreatora Rika Bermmana i Majkla Pitera). Njegov stav prema religiji je lako predstaviti jednostavnim citatom: „Prisećam se kompletne začuđenosti, jer su stvari o kojima su pričali bile prosto lude. Bilo je vreme pričešća, kad se jede ta nafora, i time jedeš Hristovo telo i piješ njegovu krv. Moj prvi utisak bio je 'Isuse, stavili su me među gomilu kanibala...' Pretpostavljam da mi je od tog doba postalo jasno da je religija u suštini besmislica, da predstavlja magijske, sujeverne stvari“.²

1 <http://www.quotiki.com/quotes/2045> original: 'I condemn false prophets, I condemn the effort to take away the power of rational decision, drain people of their free will - and a hell of a lot of money in the bargain. Religions vary in their degree of idiocy, but I reject them all. For most people, religion is nothing more than a substitute for a malfunctioning brain'.

2 Quotations are from David Alexander, *Star Trek Creator Roc*, New York, 1994; and Terrance Sweeney, *God 6*, Winston Press, Minneapolis, 1985. I remember complete astonishment because what they were talking about were things that were just crazy. It was Communion time where you eat this wafer and you are eating the body of Christ and drinking His blood. My first impression was "Jesus Christ, this is a bunch of cannibals they've put me down

Kako bi bilo lakše shvatiti kritiku religije tokom razvoja *Zvezdanih staza*, nužno je postaviti svaki serijal na njegovo hronološko mesto, smestiti ga u kontekst određenog kulturološkog *zeitgeist*-a, vremena u kojima su se određeni serijali razvijali. Kako ćemo pokazati, intenzitet napada na religiju u kasnijim ostvarenjima *Zvezdanih staza* je odista silniji, ali isto tako i odveć proporcionalan *zeitgeist*-u vremena. Kritizirati religiju krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih u Sjedinjenim Američkim Državama nipošto nije isto kao i kritizirati religiju na početku XXI stoleća pred svetskom publikom.³ Krenimo, stoga, od šezdesetih i od samog *modus operandi* Džina Rodenberija.

Zvezdane staze: Originalni serijal i prvi filmovi.

Tipičan način pristupa kritici 'božanskog' u Originalnom serijalu vidimo u stereotipu 'lažnog boga'. Naime, moćna, bogolika bića koje posada svemirskog broda *Enterprise* sreće u velikom broju epizoda bivaju 'razotkrivena', demistifikovana i, možda najvažnije - objašnjena. Sa objašnjenjem - glavnim oružijem nauke - sav misticizam i spiritualnost nestaju. Broj epizoda u kojima se ovo dešava je odista imponozantan: "Return of the Archons", "A Taste of Armageddon", "Catspaw", "The Apple", "The Paradise Syndrome", "Who Mourns for Adonais", "And the Children Shall Lead", "For the World is Hollow and I Have Touched the Sky" i "Plato's Stepchildren". U tom duhu se i javlja peti film *Zvezdanih staza*, *The Undiscovered Country* (Neotkrivena zemlja). Novi antiheroj, Sajbok, inače Spockov brat, iako Vulkanac predstavlja suštu suprotnost Spocku. Nije zainteresovan za logiku, razum i nauku - njegov cilj je da pronađe Boga. Batalivši nauku i zdrav razum, Sajbok želi da pronađe vuklanski mitološki raj - *Sha Ka Ree*, u kome, sudeći po staroj vuklanskoj mitologiji, obitava Bog, u samom *centru galaksije*. Primetimo odmah jedan momenat koji netrenirano oko lako može da propusti. Moderna

among . . . I guess from that time it was clear to me that religion as largely nonsense, was largely magical, superstitious things [Alexander pp 36 - 37].

3 Kritizirati religiju je trenutno možda i popularno. Sve je veći broj autora koji kreću u otvorene napade na religiju, autora među kojima su i poznati naučnik Ričard Dokins, pa i kognitivni filozof Danijel Denet. Vidi: Jovanović, Srđan: *Antihristi XXI stoleća: kratak prikaz najznačajnijih dostignuća kritike religije na početku novog veka*, Humanicus, br. 2, 2009.

kritika religije često ukazuje na činjenicu da religiozna individua veoma arogantno stavlja sebe, svoja verovanja i svog boga u centar svemira: „Monumentalna ironija religijskog diskursa može se videti u učestalosti kojom vernici hvale sami sebe zbog svoje poniznosti uz istovremenu osudu naučnika i drugih nevernika zbog njihove intelektualne arogancije. Ustvari, ne postoji pogled na svet koji zaslužuje više prekora zbog svoje arogancije nego što je pogled na svet jednog vernika: stvoritelj sveta interesuje se za mene, svestan je mog postojanja, voli me i nagradiće me posle smrti; ono u šta u ovom momentu verujem, a što je uzeto iz Biblije, ostaće kao najbolja izjava o istini do kraja sveta; svako ko se ne slaže s mojim mišljenjem provešće večnost u paklu“.¹

U viziji jednog, u slučaju koji nam Sem Heris predstavlja, hrišćanina, subjekat stavlja samog sebe u sam ontološki centar - kao što se nekada mislilo da je Zemlja centar svemira i da se Sunce okreće oko nje, kao što subjekat kantovski okreće božiju ljubav i interesovanje direktno ka sebi, u Zvezdanim stazama je razmera povećana na - galaksiju. Imajmo u vidu - astronomija nas uči kako je solarni sistem samo jedan od mnogih u galaksiji Mlečnog puta, i da se, štaviše, nalazi na samom rubu iste, da ni ne pominjemo kako je Mlečni put samo jedna galaksija u tzv. Lokalnoj skupini, čak ne ni previše velika, među gugolpleksom drugih. Okrenuti sopstveno božanstvo ka planeti Zemlji, kad je jedino planeta Zemlja poznata, proporcionalno je postavljaju istog u centar Galaksije, kada je samo ta galaksija poznata.

Vraćajući se prema Bogu centra galaksije, film *Zvezdane staze V* vodi gledaoca do istog, gde protagonisti zvezdanog broda Enterprise odista dolaze do centra galaksije i susreću se sa entitetom koje im se predstavlja kao Bog. Međutim, ono što se dešava sledeće je odveć neočekivano - Bog od njih traži *prevoz (sic!)*, tražeći svemirski brod za svoje

1 'One of the monumental ironies of religious discourse can be appreciated in the frequency with which people of faith praise themselves for their humility, while condemning scientists and other non-believers for their intellectual arrogance. There is, in fact, no worldview more reprehensible in its arrogance than that of a religious believer: the creator of the universe takes an interest in me, approves of me, loves me, and will reward me after death; my current beliefs, drawn from scripture, will remain the best statement of the truth until the end of the world; everyone who disagrees with me will spend eternity in hell..' Harris, Sam. *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason*. New York: W.W. Norton & Co, 2004.

potrebe. Kirkov besmrtni odgovor je bio jednostavan - *Šta će Bogu svemirski brod?* Ubrzo postaje jasno da biće koje obitava u centru Mlečnog puta nije nikakvo božanstvo. Posada svemirskog broda *Enterprise* je tražila Boga - i nije ga našla. 'Možda on (Bog) i nije tamo, Bouns. Možda je upravo ovde, u ljudskom srcu', prokomentarisao je Džejms Kirk.²

Svemoćni Q

Drugi po redu serijal *Zvezdanih staza*, i poslednji na kome je Rodenberi lično radio, bio je *Star Trek: The Next Generation* (Zvezdane staze: sledeća generacija), u kome je svemir Džina Rodenberija još više razvijen, sa potpuno novom postavom (Kapetan Žan-Luk Pikard i drugi). Primetimo najpre sledeći korak u napuštanju religije. Dok smo u prvobitnim Zvezdanim stazama imali Spoka, koji ipak ima i ljudsku stranu, Spoka koji se nalazi na strani logike, nauke i razuma, ali se ipak bori sa ljudskom, emotivnom, *iracionalnom* stranom, u *Sledećoj generaciji* Spokovo mesto preuzima android Dejta, koji emocije ni ne poseduje. On predstavlja savršeno oruđe logike na palubi novog *Enterprisea*. Iracionalnost je u potpunosti isključena.

Idući dalje od pojedinačnih likova, već u prvoj epizodi novog serijala *Zvezdanih staza* javlja se entitet znan pod imenom *Q*, koji će se javljati tokom čitavog serijala, uključujući i poslednju epizodu *All good things...*, pa čak i u serijalima *Deep Space 9* i *Voyager*. *Q* predstavlja, moglo bi se reći, sve što bi čovek mogao nazvati imenom *Bog*. To je svemoćno, sveprisutno biće, koje je u stanju da stvori, uništi, i u suštini uradi šta mu je god po volji. U stanju je da stvori nove rase i da uništi stare. Sposobno je da stvori planetu u treptaju oka, u potpunosti je sveprisutno i svemoćno. Svi atributi Boga su tu. Međutim, da li ijedna individua na palubi *Enterprisea*, od kapetana Pikarda do emotivnog Klingonca Vorfa, čak i jednom pretpostavi da je *Q* - Bog? Odgovor je negativan. Bog nikome nije više ni potreban. I sam Niče je u svoje vreme uskliknuo - *Bog je mrtav*, dok danas francuski filozof Mišel Onfre govori kako Bog nije mrtav, već je živ - no, samo kao *fikcija*.

Duboki svemir 9

Serijal od sedam sezona, *Duboki svemir 9* (*Star Trek: Deep Space 9*) vodi do možda najjače

2 Maybe he's not out there, Bones. Maybe he's right here, in the human heart.

indirektne kritike religije koju Zvezdane staze poseduju. U rodenberijevskom duhu predstavljanja ljudskih osobina raznim rasama, u Dubokom svemiru 9 nailazimo na rasu Bejdžoranaca. Živeći na planeti Bejdžor, na samom rubu Alfa Kvadranta, Bajoranci su odista religiozna rasa. Više je no jasno da, kao što Vulkanci predstavljaju razum i logiku, Klingonci emocije i impulsivnost, Bejdžoranci predstavljaju *pobožnost*. Locirana nedaleko od planete Bejdžor, nalazi se crvotočina koja vodi direktno do druge strane Galaksije. Crvotočina predstavlja kamen temeljac religije slabo razvijene rase Bejdžoranaca, budući da oni misle da u Crvotočini obitavaju božanstva. Grade im se hramovi, uspostavljaju se crkve i striktna crkvena hijerarhija. Bajoranci doslovce obožavaju jednu rupu u svemiru. Međutim, imajući u vidu da je nauka izrazito razvijena u svetu Zvezdanih staza, brzo postaje jasno da bića koja obitavaju u Crvotočini nisu ništa drugo do rasa vandimenzionalnih bića koja ne mogu živeti u normalnom svemiru i linearnom vremenu. I Bejdžoranci ma je objašnjena situacija. Ipak, Bajoranci ostaju pri svojim verovanjima. Jedan od glavnih likova Dubokog svemira, Bejdžoranka Kira Noris, sama objašnjava: 'Znam da su za Zvezdanu flotu proroci ništa više do vanzemaljaca iz crvotočine, ali za mene su oni bogovi. Ne mogu to da dokažem, ali opet, ni ne moram, jer je moja vera u njih dovoljna'.³ Paralela sa stvarnim, našim svetom je više nego jasna. Kao što je i u stvarnom svetu, sa razvojem nauke, postalo više nego jasno da bljesak munje na nebu nije Tor Gromovnik niti Sveti Ilija, da mistična bića, bogovi i aždaje ne postoje, većina ljudi je ipak religiozna, uprkos ogromnoj količini naučnih dostignuća i objašnjenja. Isto tako i Bajoranci odbijaju naučno objašnjenje, želeći da se zadrže u sopstvenom misticizmu i neznanju. U tertulijanovskom maniru Kira čak odgovara da ne može da dokaže da su to bogovi, te odmah dodaje da 'nema ni potrebe', jer je po sredi vera. *Credo, quia absurdum est*.⁴

3 . I know that to Starfleet, the prophets are nothing more than wormhole aliens, but to me, they are gods. I can't prove it, but then again, I don't have to, because my faith in them is enough.

4 'Natus est Dei Filius; non pudet, quia pudendum est: et mortuus est Dei Filius; prorsus credibile est, quia ineptum est: et sepultus resurrexit; certum est, quia impossibile.' Tertullian, *de Carne Christi*, u engleskom prevodu moguće naći na http://www.tertullian.org/articles/evans_carn/evans_carn_04eng.htm.

Enterprise

Jedini serijal Zvezdanih staza čije je snimanje otkazano zbog nedostatka gledanosti bio je *Star Trek: Enterprise*, najnoviji među serijalima, sa samo četiri sezone. Ne ulazeći u gledanost i umetničke vrednosti u ovom eseju, jedna epizoda treće sezone mi je privukla pažnju zbog svoje više nego ikad direktne kritike religije.

Kako bi pozadina date epizode bila jasna, najpre ukratko o glavnim dešavanjima: posada svemirskog broda *Enterprise* je poslata u tzv. *Delphic Expanse*, čudnovat region galaksije u kome zakoni fizike nisu uvek konzistentni. Kroz prostor su razbacane velike artificijelne sfere, veličine malog planetarnog meseca, koje generišu distorzije u prostoru. Jedna neobična, vandimenzijalna rasa tuđinaca je te sfere tu i donela kako bi transformisali sam prostor u nešto njima prihvatljivije i time se i sami naselili u Mlečnom putu, pri tom ga uništavajući i transformišući, nemajući ni najmanjeg obzira za hiljade rasa koje tu već žive. U epizodi *Chosen Realm*, pak, posada svemirskog broda *Enterprise* nailazi na grupu religioznih fanatika, Trianonce, čija im vera govori kako treba obožavati sfere i njihove stvoritelje. Budući da je posada *Enterprisea* već sletela na jednu od sfera radi ispitivanja, Trianonci su to shvatili kao 'desakralizaciju', te su posle otimanja *Enterprisea* osudili jednog člana na smrt. Paralelu sa srednjim vekom i odnosom nauke i crkve je skoro nemoguće propustiti.

Idući dalje, nailazimo i na lokalnu verziju 'Svetog rata' - Trijanonci se bore protiv jedne druge grupe religioznih obožavatelja sfera, nazivajući ih 'hereticima'. Posada *Enterprisea* očekuje da je ta druga grupa učinila neopisive blasfemije, međutim, saznanje ih ostavlja gotovo šokiranim. Blasfemija koju su 'heretici' počinili je viđena u dijalogu:

Archer: Ovi ljudi protiv kojih se borite... šta ih čini hereticima?

Yarrick: Mi verujemo da su Stvoritelji kreirali Izabrano kraljevstvo za devet dana. Oni misle da jo to bilo za deset dana.

Archer: I zbog toga ratujete duže od stoleća?⁵

5 Archer: „These people you're fighting... what makes them heretics?”

Yarrick: „We believe the Makers created the Chosen Realm in nine days. They believe it took ten”.

Archer: „For that, you've been at war for over a century?”

Još jednom, paralela sa stvarnim svetom je izrazita. Setimo se samo šizme između katoličanstva i pravoslavlja, a potom i između katoličanstva i luteranstva. 'Velike' razlike u religijskom pogledu na svet su više nego dovoljne da se krene u rat. O sličnome je pisao još pre nekoliko stoleća Džonatan Svift u svojim čuvenim 'Guliverovim putovanjima', u kome je 'problem' religijske šizme upoređen sa razlikom u mišljenjima 'kako treba razbijati jaja'. Kraj same epizode, pak, je najupečatljiviji. Kada kapetan Arčer povratu kontrolu nad brodom, Trijanonci bivaju vraćeni na njihovu planetu, od koje je ostao samo svet u pepelu. Dve strane, boreći se za svoje religijske nazore, međusobno su se istrebile. 'Obe strane su desetkovane. Veliki gradovi više ne postoje. Milioni su mrtvi. Vaša religija je trebalo da donese mir? Evo vam mir'.

Kritika religije u naučnoj fantastici nije ništa novo, niti začuđujuće. Ipak, govorimo o naučnoj fantastici. Budući da je ovde reč o naučnoj fantastici u okviru filmskih i televizijskih ostvarenja, vredi navesti i neka druga uspešna ostvarenja filmske naučne fantastike u kojima nalazimo na sličan *modus operandi*. Popularni američki serijal Zvezdana kapija (*Stargate: SGI*) postupa sa religijom gotovo identično kao i Zvezdane staze. Od inicijalnog filma *Stargate* pa sve kroz deset sezona serijala koji se nastavio na fabulu razrađenu u prvobitnom istoimenom filmu, nailazimo na moćna bića koja koriste svoju tehnološku naprednost kako bi vladali drugima, kojima se predstavljaju kao bogovi. Prva od takvih rasa su tzv. *Goa'uldi*, parazitska crvolika bića sa onime što se u engleskom jeziku često označava kao *god complex*. Iako nipošto božanskog porekla, *Goa'uldi* vladaju mnogim, manje razvijenim svetovima, čijim su se stanovnicima predstavili kao bogovi. Posle milenijuma i milenijuma vladavine, većina je počela i sama sebe da smatra za božanstva. Iz serijala u serijal, tim komande Zvezdane kapije se bori protiv ovih bića, razotkrivajući ih pred manje razvijenim narodima i objašnjavajući kako kod *Goa'ulda* ništa nije božansko sem egoizma i agresivnosti, u definiranju božanskog vema sličnom opisu Ričarda Dokinsa, koji je u svojoj knjizi *The God Delusion* judeo-hrišćanskog boga nazvao 'megalomanijakalnim, sadističkim siledžijom'. U poslednjim serijalima Zvezdane kapije, četvoročlani tim O'Nil-Džekson-Karterova-Til'k se ponovo sreće sa još jednom rasom bića koja žele da ih ostali

posmatraju kao bogove, *Oriji*, koji su predstavljeni kao fundamentalistički hrišćanski kler srednjeg veka, sa spaljivanjem knjiga, prisilnom konverzijom i spaljivanjem 'heretika' na lomači. Celokupni *Stargate SGI* serijal je baziran na *borbi protiv bogova*.

Još zanimljiviji za analizu je najnoviji serijal *Battlestar Galactica*, serijal koji je dobio neverovatan broj pozitivnih kritika sa mnogih strana, zahvaljujući svojoj ozbiljnosti, trezvenosti, odista kompleksnoj i kvalitetnoj fabuli i dobro definisanim likovima. U *Galactici* nailazimo na čistu borbu politeizma protiv monoteizma, gde su monoteistički kiborzi Sajlonci u ulozi glavnog neprijatelja jednog politeističkog ljudstva. Kiborzi, naime, veruju u Jednog Boga, i rade sve što je potrebno kako bi konvertovali ostatak galaksije u monoteizam, uključujući i masovno istrebljenje. Bog kiborga je predstavljen istim atributima kao i judeo-hrišćansko božanstvo, opisan kao Jedan, kao Jedini, kao Istina i kao Put. U ime tog boga kiborzi ubijaju, u paraleli sa stvarnim svetom koja ledi krv u žilama.

I u literarnim ostvarenjima naučne fantastike nalazimo na prevlast ateizma i anti-teizma, od Artura Klarka pa do Isaka Asimova. Klarkove knjige su bile spaljivane čak i kada nisu sadržavale direktnu kritiku religije. Nema se tu, pak, čemu čuditi. Setimo se o čemu govorimo - o naučnoj fantastici.

IZVORI I IMDB OZNAKE:

Tertullian, *de Carne Christi*, u engleskom prevodu moguće naći na http://www.tertullian.org/articles/evans_carn/evans_carn_04eng.htm.

David Alexander, *Star Trek Creator*, Roc, New York, 1994;

Harris, Sam. *The End of Faith: Religion, Terror, and the Future of Reason*. New York: W.W. Norton & Co, 2004.

Jovanović, Srđan, *Antihristi XXI stoleća: kratak prikaz najznačajnijih dostignuća kritike religije na početku novog veka*, Humanicus, issue 1, 2008

Swift, Jonathan, and Laurence Sterne. *Gulliver's Travels*. Chicago: Encyclopædia Britannica, 1955.

Star Trek: *The Original Series* na http://www.cbs.com/classics/star_trek/video/video.php.

Star Trek: *The Undiscovered Country*, 1991. <http://www.imdb.com/title/tt0102975/>.

Star Trek: *The Next Generation*, 1987. <http://www.imdb.com/title/tt0092455/>.

Star Trek: *Deep Space 9*, 1993. <http://www.imdb.com/title/tt0106145/>.

Star Trek: *Enterprise*, 2001. <http://www.imdb.com/title/tt0244365/>.

Kikinda: Bara, krokodili i poneka suza

PIŠE. GORDANA PERUNOVIĆ FIJAT

U drugom krugu predsedničkih izbora u Kikindi, Boris Tadić je osvojio 48,9% glasova a Tomislav Nikolić 47,7%, samo što to Tadiću nije više vredelo. Na pokrajinskim izborima po većinskom sistemu, Miloš Šibul (LSV) pobedio je Svetislava Vukmiricu (SNS) za više od hiljadu glasova. Kikindu će u pokrajinskoj skupštini predstavljati Miloš Šibul (LSV), Ilija Vojinović (DS), Vesna Bjelić Francuski (SPS), Ladislav Tomić (SNS) i Milenko Jovanov (DSS) – poslanika ima za svaki politički ukus. Ili barem za većinu političkih ukusa. U republičkoj skupštini ostaje da Kikindu predstavlja stari kadar, Oto Kišmarton (SNS), koji Kikindu predstavlja već u drugom mandatu (prvo kao radikal, posle kao naprednjak) i za sve vreme nije ni jednom izišao za govornicu.

Izbori u Kikindi 6. maja protekli su ovako: upisano: 51.729 birača, glasalo 32.060 (izlaznost 61,9%), nevažećih listića bilo je 1.511 (4,4%). U prvom krugu predsedničkih izbora Nikolić je dobio 8.574 glasa, Tadić 8.392, Dačić 3.920 i Jovanović 2.039. Na republičkim izborima SNS je imao 8.451 glas (26,4%), DS 7.503 (23,4%), SPS 3.817 (11,9%), Preokret 2.540 (8%), DSS 15.24 (4,8%), SVM 1.457 (4,8%) i SRS 1.445 (4,5%). Na lokalnim izborima, SNS je osvojio 8.043 glasa (24,5%) i 12 mandata, DS 6.839 glasova (20,8%) i 11 mandata, LSV 3.953 glasova (12%) i 6 mandata, koalicija oko SPS 3.751 glas (11,3%) i 6 mandata, DSS 1.669 glasova (5,1%) i 2 mandata i SVM 1.428 glasova (4,4%) i 2 mandata. Snaga Kikinde – kuka i motika, SRS, Preokret i URS ostali su bez mandata, tako da se sastav lokalne skupštine značajno izmenio u smislu da po prvi put za mnogo godina u njoj nema radikala.

Ovo su bili podaci, a ni komentari nisu izostali. Za početak, u nekim kikindskim krugovima bilo je izraza očajanja, onako pravog, ljudskog. Visoki kikindski funkcioner SNS navodno je plakao kao malo dete posle prvog kruga izbora, jer je očekivao da njegova stranka uzme sve mandate na lokalnu, ili barem

većinu. Zauzvrat, posle Nikolićeve pobede, kad su naprednjaci u žaru slavlja pravili vatromet, bakljadu i neverovatnu buku ispred prostorija DS, neki od ljudi u tim prostorijama plakali su takođe (što sam videla, dakle, nema „navodno“), uplašeni s razlogom, sećajući se možda 2004. godine, kad su u Kikindi pobedili radikali i pootpuštali mnogo ljudi bez otpremnine. Međutim, već sutra je na grad legla teška tišina, puna iščekivanja i dogovaranja. Pravi opis predstavljao bi naslov iz „Decentralizatora“: mala bara, krokodili gladni. A gde su krokodili, tu bude i suza – i razloga za suze, neizostavno.

- Tolika kampanja, toliko novca, toliko rada, toliko su nas zivkali da iziđemo na izbore – i na kraju pobedi Šešeljev najbolji drug! Stvarno, više neću da izlazim na izbore, barem ću manje da se nerviram – izjavila je nezvanično moja komšinica Julija Ember (63), predstavница one tihe građanske većine koja uvek i uredno – iziđe na izbore, šta god govorila u međuizbornom periodu.

- Ne znam šta su se svi natripovali što je Nikolić pobedio pa na Fejsbuku pišu da uzimaju vizu, odlaze bilo kuda. . . Gde da idete, ljudi, **kome trebate?** Ostajem, jer svakako nemam kuda da odem, pa će biti nekako, preživeli smo već svašta – kaže diplomirana filološkinja, profesorka mađarskog jezika (31), nezaposlena uprkos potrebi za ovakvom strukom. Daje časove, učestvuje u projektima, prevodi stripove iz Mađarske, volontira. Muž i ona očekuju svoju prvu bebu, oboje rade honorarno a honorari ne dostižu ni za ishranu. Vremena kad su kikindske trudnice zaposlene na tri meseca odlazile na plaćeno porođiljsko odsustvo – da bi im, u toku odsustva, **radni odnos** na određeno vreme prerastao u stalno zaposlenje – prošla su osamdesetih godina prošlog veka, pa je razumljivo da ih današnje generacije trudnica ne pamte. Sad je drugi tretman, drugi su uslovi, osim što se tiče nataliteta, koji opada iz godine u godinu, isto kao i u ono doba. Nedavno kikindski lekari

navedoše u medijima podatak da su porođajni stolovi u ovdašnjoj bolnici stari preko četrdeset godina i da su neophodni novi - koji, avaj, staju po 4000 evra komad. Nije najjasnije zašto su odvratni neudobni stolovi na kojima se žene muče satima - toliko sku- pi. To su, naime, najobičniji stolovi prekriveni debe- lim presvlakama od zelene i bele plastike, nema- ju monitore niti bilo koji uređaj koji spasava majku, dete ili oboje pa dakle nema razloga da koštaju toli- ko mnogo evra. Drugo je pitanje (koje su Kikindanke postavljale na sajtovima gde se raspravljalo o stolo- vima): gde nestadoše **ultrazvuci**, dijagnostički aparati, posteljina, lekovi i ostala oprema iz silnih donacija koje su tokom poslednje dve decenije stigle u kikin- dsko zdravstvo, zašto porodilje moraju da se tuširaju hladnom vodom, zašto u porodilištu nema ni osnov- nih stvari i zašto žene borave u bolnici u poderanim spavaćicama.

Konstitutivna sednica SO Kikinda - to je ona na kojoj odbornici polažu zakletve - zakazana za 3. jun, odložena je „do daljnjeg“. Već je unapred dogovore- no i u medijima objavljeno da će predsednik opšti- ne biti Sava Dobranić (DS) nasledjujući Iliju Vojino- vića (takođe DS), a njegov zamenik Miloš Latinović (SPS). Mesto predsednika Skupštine opštine pripa- lo je u ovom deljenju Ligi socijaldemokrata Vojvo- dine, pa Đurđina Jerinkić, odbornica LSV, preuzima funkciju od Šandora Talpaija (SVM) koji je do sada bio predsednik Skupštine. Podeljeni su i resori u Izvršnom veću - dva mesta demokratama, po jedno SPS-u, LSV i SVM. Članovi IV iz DS, SPS i SVM osta- li su iz starog saziva. Jedina nova članica je Draga- na Dukić (LSV). Stari i novi funkcioneri primili su i čestitanja, kad je sednica, u poslednji čas, otkaza- na (a materijali već bili prosleđeni odbornicima!) s obrazloženjem da se čeka - formiranje pokrajinske i republičke vlasti. Pametnom dosta: neko se nije dogovorio kako je nameravao, neko nije dobio ono čemu se nadao, pa su pregovori produženi. Ništa strašno, uobičajeni manevri u ovdašnjoj politici; međutim, ovaj događaj izazvao je more suza, teš- ke glavobolje, besomučnu zvonjavu mobilnih tele- fona, razboljevanja naprečac, odlaske na bolovanja i ostala odsustva, a mnogi **činioci** kikindskog poli- tičkog života su postali neprijatni čak i prema svo- jim partijskim kolegama. Odlaganje sednice posta- lo je, za kratko vreme, pitanje svih pitanja, emitov- ano na crvenom kajronu u programu obe lokalne televizije, kao da se dogodilo ko zna šta i kao da se oni koji se o svemu pitaju neće dogovoriti prilikom

sledećeg okupljanja. „Zna“ se i ko postaje novi direk- tor i gde, koji „stari“ direktori ostaju na svojim mesti- ma, a koja je firma sad „pala u tal“ (stari izraz za nasledstvo, prim. GPF) kojoj od stranaka. Svaka će gledati da umnoži broj „svojih“ direktora, a tradicio- nalno u ovakvim deobama najbolje prolazi SPS, pravi pobednik ovih izbora, na lokalnu i svuda.

- Može im se. Kad nisu nikada kažnjeni za sve što su nam radili, zašto ne bi i nastavili? Cela politika je uostalom samo deoba funkcija, nikakve brige za lju- de i njihove sudbine tu nema, niko ne rešava nije- dan problem. I sve ostale političke stranke samo se ugledaju na SPS, vide da - tako treba. Kad se setim kako sam nekad išao da se derem na mitin- zima, sam sebi sam smešan i sramota me je pred ženom i decom, jer oni su se još onda užasava- li od svega toga i govorili mi da se **džabe blami- ram** - komentariše kivno učesnik petooktobarskih promena.

Dok su sve oči bile uprte u politička zbivanja na lokalnu (osim očiju njih koji su imali prećih briga), upoznala sam roditelje kojima se ostvarila jedna od roditeljskih noćnih mora: njihov sin, srednjoš- kolac, prebijen je u Zrenjaninu, zato što je sa svo- jim školskim drugom, u kafiću - pričao mađarski. Desilo se to odavno: samo mala štura vest u novi- nama, sa inicijalima napadnutih maloletnika, izazi- vala je neugodan osećaj da se opet kuva još jedan od mnogih nacionalizama. U susretu sa stvarnim ljudima, sa imenom i prezimenom, koji žive u istom gradu gde i ja, vest je dobila svoju stvarnu užasnu dimenziju. „Sveži“ incident u nedalekoj Mužlji - kad je petoro mladih Mađara prebijeno, a jedan dos- peo na lečenje u novosadskom Urgentom centru - ponovo je probudio poznatu bojazan.

-Ja sam iz Mužlje, kod nas je to **tradicija** da se srpski i mađarski momci tuku prilikom izlazaka i **vodu noževima**. Toga je bilo uvek, ništa straš- no, ne znam što se sada toliko priča o tome, kakvi međunacionalni incidenti - čudi se Ljubica Lolić

A propo diskriminacija

PIŠE: NATAŠA LAZOVIĆ

(52), nezaposlena ilustrujući tako onu vrstu svesti koja se pred nacionalizmom potpuno zatvara, odbijajući da ga bilo kako razume osim da ga smesti u „tradiciju“, koja, izgleda, objašnjava sve. Samo, nije problem u tome kako sredovečna domaćica razume ili ne razume opasnost od nacionalizma, nego što se potpuno isto ponašaju i oni od kojih zavisi naša sigurnost u mestima u kojima živimo. Ili „ne razumeju u čemu je problem“, ili kažu da je „tako bilo oduvek“ ili ističu da su u pitanju „pojedinačni slučajevi“. Jesu slučajevi pojedinačni - daleko bilo da postanu masovni - ali, ovakva društvena klima pogoduje jedino onima koji premlaćuju druge, da prođu nekažnjeno i da nastave sa svojom praksom. Iskustvo, vidi se, ne uči ničemu.

Krajem proleća i početkom leta 2012. godine dinar je padao i padao, a evro rastao i rastao. U izlozima u centru Kikinde pojavile su se matorske slike na panoima - kao i svake godine. Ljudi su zastajali i gledali fotografije nasmejanih mladih lica svršenih srednjoškolaca i osnovaca. Novost je od pre nekoliko godina i pano s fotografijama dece koja su - završila zabavište. Mašta prosvetnih radnika ne zna za granice, uprkos činjenici da sve više roditelja ne može da finansira matorske zabave s pripadajućim fotografisanjem, banketom i kostimografijom za mlade generacije koje završavaju neki od nivoa obrazovanja. Uzdisaće sećajući se školovanja - deca, a i roditelji - kad se mladunci nađu na evidencijama nezaposlenih. Dok leto traje, niko ne misli na to: mladi su sasvim zadovoljni i sa jednim sladoledom u stomaku i jednim sećanjem na povorku maturanata kroz strogi centar, kad su defilovali doterani kao iz modnog časopisa, kao da im roditelji nisu bez posla ili bez plata. Ostali se ionako ponašaju kao da su navikli na sve. Osim na svakodnevna poskupljenja hrane i ostalog.

Još smo jeftini mi i naš život.

Krokodili će se već nekako dogovoriti, oni nemaju taj problem.

Duga tradicija neravnopravnog postupanja prema muškarcima i ženama u vezi sa radom uslovlila je potrebu za sveobuhvatnim regulisanjem društvenih odnosa u cilju izjednačavanja njihovog položaja. Prava žena tokom XX veka ubrzano se razvija i njihov položaj se sve više unapređuje. Međutim, još uvek žene imaju niže plate od muškaraca, manje su zastupljene na rukovodećim mestima, teže pronalaze posao i duže ostaju nezaposlene, a često su stavljene pred dilemu između roditeljstva i karijere. Loša ekonomska situacija, ratovi, nedovoljna podrška države i društva, neodgovarajuća aktivnost sindikata, kao i mnogi drugi faktori, na prvom mestu neefikasno sprovođenje zakona državnih organa, na primer, inspekcije rada, doprineli su tome da se žene u vremenu tranzicije, uspostavljanja tržišne ekonomije i teške utakmice na tržištu rada ne snađu dovoljno dobro.

Ekonomski razvoj, demokratske institucije i pravni okvir jesu neophodni, ali ne i dovoljni uslovi za unapređenje položaja žena u politickom i javnom životu. Politicka kultura, partijska i medijska kultura, javno mnjenje i stanje društvene svesti, takođe predstavljaju faktore koji utiču na pripremu i osposobljavanje žena za politički život. Institucionalni kontekst određuje politički aktivizam žena. Prisustvo žena u političkom životu je potvrda legitimiteta političkog procesa i različitosti kao aksioma modernog demokratskog društva.

U novije vreme položaj žena na radnom mestu se umnogome popravio, najviše zahvaljujući međunarodnom angažmanu na uspostavljanju smernica i obaveza koje su države dužne da poštuju radi unapređenja zaštite žena. Međutim, retke su oblasti života u kojima žene nisu diskriminisane, ili bar drastično više diskriminisane od suprotnog pola, pokazala su različita istraživanja. Sve više žena radi u najslabije plaćenim privrednim granama i uslužnim delatnostima, uz širenje jaza između plaćenog rada muškaraca i žena. Nedovoljna plaćenost žena je više izražena u prosveti, zdravstvu i socijalnom osiguranju, gde su žene zaposlene u velikom broju. Razlike

u plati su se poslednjih godina proširile na sve kategorije zaposlenih. U naročito nepovoljnoj situaciji su majke s decom, a žene se više nego muškarci suočavaju i sa starosnom diskriminacijom. Poslodavci izbegavaju da zapošljavaju žene koje imaju više od 40 godina, te one, nakon gubitka prethodnog radnog mesta gotovo da nemaju šansu da nađu novo zaposlenje. S obzirom da u većini slučajeva ne ispunjavaju uslove za penzionisanje, ostaju bez redovnih ličnih primanja. U ovakvoj egzistencijalnoj nesigurnosti je veliki broj žena. Svaka treća zaposlena žena strepi od gubitka posla, a najviše strepe zaposlene u privatnim firmama - 47 odsto. Mnoge žene rade bez ugovora o radu, bez plaćenog radnog staža i doprinosa za penzijsko, socijalno i zdravstveno osiguranje, bez prava na odsustvo na radu i plaćen godišnji odmor i bez ikakve zaštite na radu. Ekonomski položaj žena određuje i činjenica da je znatno više žena radnica nego žena poslodavaca. Žene su mnogo manje zastupljene i na visokim menadžerskim funkcijama. Često broj zaposlenih žena u kompanijama i velikim preduzećima zadovoljava standarde, ali u suštini žene su mnogo ređe na poziciji donosilaca odluka. Preduzeća i državne ustanove pri zapošljavanju preferiraju muškarce, što navode i u oglasima. Žene, osim toga često bivaju isključene iz izbora prilikom zapošljavanja i unapređenja zbog bračnog stanja ili zbog starosti, bez obzira što stručnošću zadovoljavaju sve uslove. Samim tim prisiljene su da prihvataju manje atraktivne i lošije plaćene poslove, ili čak moraju da pristaju na ugovore u kojima stoje nezakoniti uslovi, na primer „da neće ostati trudne“.

Takođe uloga žena u politici je često marginalizovana. Mediji i društvo su manje osetljivi na ženska pitanja i dostignuća političarki. Žene se ne percipiraju kao ravnopravni politički akteri i mediji i dalje ne razvijaju svest o ravnopravnosti žena i muškaraca. One su ređe zastupljene u medijima, a i ako su zastupljene često govore o „ženskim temama“, kao što su socijalna zaštita, dečiji dodatak, ravnopravnost polova. Položaj muškaraca i žena, iako jednak pred zakonom, nije još uvek ravnopravan u društvu. Jednakost u pravima, ne garantuju automatski i ravnopravan položaj. Pобољšanje položaja žena nije samo pitanje zakonodavne reforme, već sveobuhvatne promene odnosa društva i države prema ženama. Ipak, legislativna reforma predstavlja osnov bez kog je nemoguće unaprediti ostvarivanje prava žena u praksi. Srbija još uvek nije usvojila

opšti zakon o zabrani diskriminacije iako njegov nacrt postoji već nekoliko godina. Usvajanje opšteg zakona protiv diskriminacije je jedna od prvih obaveza naše zemlje u procesu pridruživanja Evropskoj uniji, a ostvarivanje, u što većoj meri, radnih prava žena predstavlja svakako bitan korak na tom putu.

Položaj žena u kompanijama, politici i državnim institucijama se, tvrde sagovornici Tanjuga, ipak popravlja, mada pravo na ravnopravno učešće oba pola u procesima odlučivanja i vlasti, kao i izjednačen položaj prilikom zapošljavanja nije ostvareno u punoj meri. Žene u parlamentu čine 21,6 odsto, u Vladi Srbije 18,5 odsto, zauzimaju nešto manje od polovine pozicija pomoćnika ministara, a među državnim sekretarima ih je 22,7 odsto, iako su pripadnice „lepšeg pola“ većinsko stanovništvo i čine 51,4 odsto populacije (podaci se odnose na prethodni saziv parlamenta, prim. ur). Političku volju da se izgradi i unapredi rodna ravnopravnost u velikoj meri „koče“ stereotipi. U institucijama vlasti, u odnosu na period s početka 2000. godine, došlo je do izvesnih pozitivnih pomaka, ali rezultati još uvek nisu zadovoljavajući. Posle izbora 2000. godine u Skupštini Srbije je bilo 12,4 odsto žena, a sada, nakon propisivanja obaveze za manje zastupljen pol u Zakonu o izboru narodnih poslanika, u skupštinskim klupama sede 54 dame. U lokalnim skupštinama posle izbora 2000. godine bilo je manje od sedam odsto žena, a uvođenjem obavezne kvote za manje zastupljen pol, posle lokalnih izbora 2004. zastupljenost žena povećala se na 21,3 odsto. Većina partija je, pak, damama namenila potpredsedničke „fotelje“. Slična je situacija i u privredi - među zaposlenima je sve više žena, ali ne i na rukovodećim funkcijama.

U zdravstvu, sudstvu, obrazovanju, socijalnoj zaštiti i farmaciji, položaj žena je prilično izjednačen, ako ne i povoljniji u odnosu na muškarce. Istraživanje „Infostuda“, sprovedeno krajem prošle godine, pokazalo je da žene u Srbiji zarađuju 8,5 odsto manje od muškaraca na istim pozicijama. Razlika je veća u privatnim i stranim, nego u državnim i domaćim firmama, pokazuje istraživanje u kome svaki peti ispitanik smatra da ona nije

opravdana, dok 41 odsto njih navodi da muškarci dobijaju više povlastica za isti uloženi trud. Mogući razlog za razliku u zaradi, prema istraživanju je, uverenje da žene ređe dobijaju šansu da napreduju, jer se svakog časa mogu odlučiti da zasnuju ili prošire porodicu i napuste kompaniju, kao i porodijsko odsustvo na koje gube najmanje godinu dana u građanju karijere, pa sporije i napreduju.

Žene su sputane različitim barijerama u zapošljavanju i vertikalnoj pokretljivosti, što pokazuju podaci o ekonomskoj aktivnosti žena, izboru obrazovanja i zanimanja, učešću žena na rukovodećim položajima i prestižnim poslovima, kao i podaci o visokom stepenu nezaposlenosti. Dok uspešan nastup na tržištu rada zahteva nove aspiracije, praćenje modernih tehnologija i specifična znanja, nasleđeni obrasci uslovljavaju da se žene najčešće bave loše plaćenim zanimanjima, poslovima koji ostavljaju dovoljno vremena za porodicu i podizanje dece, ili je pak reč o radnim mestima koja podrazumevaju strpljenje i pažnju, pa su tipična zanimanja učiteljice, nastavnice, poslovi koji se odnose na pružanje zdravstvenih ili socijalnih usluga. Dobro plaćeni poslovi koji su visoko pozicionirani kad je u pitanju razvoj karijere najčešće zahtevaju fleksibilno radno vreme, radno angažovanje izvan uobičajenog radnog vremena, česta putovanja i duža odsustvovanja od kuće, što predstavlja prepreku za održavanje balansa između porodičnih obaveza i radne uloge, tako da se nasledena inferiornost žena nastavlja i u novim tranzicionim uslovima u Srbiji.

Da bi žena izgradila karijeru mora, pre svega da bude dobro organizovana, ali i da potraži podršku roditelja ili bebi sitera, koji bi je odmetnuli u delu porodičnih obaveza. Generalno je potrebno da žene ulože dosta napora i prilično rade na karijeri, da bi obezbedile isto ili bolje mesto, od kolege jačeg pola.

Ravnopravnost polova, u smislu Zakona, podrazumeva ravnopravno učešće žena i muškaraca u svim oblastima javnog i privatnog života. Međutim, toga ipak ima nedovoljno u većem delu javnog i političkog života. Ono što nas treba posebno da brine je to što žena nema dovoljno tamo gde se donose odluke, kreira buduću Srbiju.

Može se reći da Srbija ima različite mehanizme za unapređenje i zaštitu rodne ravnopravnosti, ali ipak u praksi žene i muškarci često nemaju ista prava. Društvene, političke, ekonomske i kulturne nejednakosti su i dalje prisutne.

Srećan čovek

PIŠE: NENAD DAKOVIĆ

Najpre, imao sam malu nedoumicu oko naslova. Da li srećan, ili srećni čovek, kao kod Brehta dobar, ili dobar čovek iz Sečuana? Jasno je jedino da je reč o pridevu, a ne o imenici; ne znam koji bi gramatički oblik bio ovaj oblik „srećni“, vezan za jedninu, a ne za množinu. Jasno je, uostalom, da samo ovaj pridev omogućuje opšti pristup temi koja me trenutno interesuje.

Znate, čitam ovih dana jednu knjigu o Niče u kojoj se Niče prikazuje kao mislilac oslobođenja, naravno, bez ekonomske analize koja se vezuje za Marksa. Iako je to legitimno, ja uporno razmišljam o temi Niče i sreća, Niče kao mislilac sreće. Možda upravo zato što me prati njena patnja, što me boli njena tuga. (Neću otkriti ko je ona.) Dakle, da li postoji „srećan čovek“? Da li je Niče bio srećan?

Najpre, lako je odbaciti ovu zamisao, no, možda me ova nepodnošljiva lakoća odbacivanja upravo prisiljava da krenem drugom ulicom koja vodi prema sreći, iako mi se grudi stežu od tuge (stenokardija stabilna).

Na ovom mestu je tekst prekinut i izbrisan iz nepoznatih razloga. (I ovo je moja izmišljotina). Verovao sam da imam njegovu štampanu verziju, ali nemam. To me je nateralo na pisanje ove druge verzije i evo kako počinjem iz početka.

Pre svega, sreća nije imenica već pridev, što znači da sreća ne postoji izvan i nezavisno od onoga ko, možda, teži sreći. Sreća, prema tome, nije stanje ili topos. Pre će biti da niko od nas ne zna šta je sreća, iako svi teže ka sreći. To je zaista neobično. Pre će biti da postoje jedino trenuci sreće praćeni intenzivnim emocijama koje su verovatno odgovorne za ovu konfuziju. Hoću da kažem, da izvan banalnih stereotipa o sreći nije moguće napraviti ni konačni bilans tzv. srećnog života. Kao da nema epiloga i još manje „srećnog kraja“, koji zato postoji jedino u bajkama. Kako izaći iz ove aporije?

Da li to znači da su naše misli samo perušene, utišane, kontrolisane emocije, pošto u nekim snažnim emocionalnim stanjima mišljenje više i nije moguće. Možda je sreća samo naša eshatološka iluzija? Mislim ipak da ne postoji neposredni odnos

A Evropa sve dalje i dalje

PIŠE: IVAN MRĐEN

između sreće i smrti, što je očigledno bilo Montenegrovo stanovište u eseju koji je posvetio ovom pitanju. Beskonačni život bio bi besmislen i tužan, ali o tome ću tek pisati. Treba sačekati poslednji dan da bi se moglo odgonetnuti da li je naš život bio srećan ili nije, pisao je Montenji. On je verovao da naša sreća istovremeno zavisi i od sudbine kao i našeg duha i duše. Montenji nije ulazio detaljnije u odnos duha i duše, dok ja verujem da je ispitivanje ovog odnosa između mišljenja i emocija od najveće važnosti za snalaženje u ovom pitanju.

Šta Montenji misli pod sudbinom nije baš najjasnije, pošto je mišljenje ono što se opire sudbini, ako ona uopšte postoji. Naravno da je očigledno da je sudbina, ustvari, sinonim, za neizvesnost koja pogađa i prati svaki život i trajanje, koje je, po prirodi stvari, ograničeno. Lako je zaključiti da je, prema Montenegroju, naša sreća epilog ovih sila i njihove borbe i sukoba: sudbine, duha i duše i da tako mora da bude. Na kraju, jedino „lepa smrt“ (što je Montenegrojev izraz u eseju o sreći) odlučuje o tome da li je naš život bio srećan ili nije. To je pomalo neobično, ovo Montenegrojevo ulagivanje smrti. Ipak, njegovi eseji traju više od pet vekova.

Ja ne verujem u sudbinu, iako je moj otac, koji nije čitao Montenegroja, bio veliki vernik sudbine. Sreća je pre dete naše duše i duha u njihovoj borbi protiv sudbine koja, ustvari, ne postoji. Svakako od nas je odgovoran za svoj život i sreću. To zvuči banalno, ali nije. Nema konačne sreće kao ni konačnog mišljenja o sreći. Sreća je promenljiva u ovoj jednačini kojoj jedino samo naše mišljenje nameće statičnost. Ne može se, najzad, misliti sreća pošto je ona promenljiva a ne konstanta u ovoj jednačini. Zato je za postfilozofa sreća nepredvidiv egzistencijalni projekat, jer život nije logička kategorija, niti filozofska konstrukcija u potencijalnoj metafizici sreće.

Da li je Niče bio srećan?

Umesto sreće, ponovo esej... Umesto eseja, ponovo esej.

(iz neobjavljene knjige „Umesto eseja“)

„Bilo nam je lepo dok smo bili pijani, pa nismo ni primetili kad je prestalo da bude lepo“. To mi je rekao moj prijatelj iz Sarajeva Tomo Nevrt krajem devedesetih u Beogradu, ali ja nisam siguran da li se to odnosilo na čuvenu utakmicu Jugoslavija - Zapadna Nemačka u polufinalu Evropskog prvenstva 1976. Godine, ili na čitav naš zajednički život u zajedničkoj državi.

Toga sam se setio ovih dana, dok u Poljskoj i Ukrajini traje četrnaesti završni turnir nadmetanja evropskih fudbalskih reprezentacija, uz još jedan uzdah što jedini put kad je fudbalska Evropa gostovala u Beogradu (i Zagrebu, kao glavnim centrima tadašnje Jugoslavije), ja nisam mogao da gledam te utakmice, jer sam tada bio u - Sarajevu. Radio sam kao novinar u redakciji lista Sedme armijske oblasti „Narodni borac“, koja je bila smeštena u Domu JNA u centru grada, pa sam uz dozvolu za izlazak „od 00 do 24“, veći deo sarajevskih dana i noći proveo u stanu mog prijatelja Miroslava „Dade“ Hegenbergera.

To prijateljstvo nastalo je krajem šezdesetih, tokom tri nezaboravna letovanja u Trpnju na poluostrvu Pelješac, a učvršćeno je tokom sedamdesetih nebrojenim putovanjima na relaciji Beograd - Sarajevo, kumovanjima, svadbama, zajedničkim dočecima Nove godine, posetama vojnicima... Ne zato što smo mi, Beograđani, tako hteli, već zato što su se oni međusobo družili i bili čvrsto povezani: naši sarajevski pajtosi bili su Tomo Nevrt, Zoran Čapin, Nikola Žigic, Malik Hadžomerović i već pomenu ti Dado“. U to vreme ni nama ni njima nije bilo važno nešto o čemu ću puno razmišljati tokom onih godina kad sam osećao grižu savesti zbog svega što se u prvoj polovini devedesetih događalo Sarajevu i Sarajlijama, jer se mi, jednostavno, nismo ni pitali „šta je ko“, već „kakva je raja“. Dado Hegenberger, po ocu Čeh, po majci Srbin, oženjen Srkinjom, danas sa dva sina živi u Kanadi, Zoran Čapin, koga ni dan-danas nisam upitao šta su mu roditelji, oženjen Srkinjom, uglavnom živi u Budvi, a sin mu Aco igrao košarku za reprezentaciju Slovenije, Tomo Nevrt, i po ocu i po majci Hrvat, oženjen

Srpkinjom, čitav rat proživio je u Sarajevu, da bi iznenada umro početkom aprila 2008. godine, Malik Hadžiomerović, po roditeljima Musliman, oženjen Muslimankom, koja je sa dvoje dece otišla u Švedsku, povremeno je u Sarajevu, posle višegodišnjeg boravka u Libiji i još nekim arapskim zemljama, Nikola Žigić, po ocu Srbin, po majci Hrvat, oženjen Srpkinjom, ceo rat proveo je u Sarajevu i danas je jedini koga mogu da sretnem u gradu na Miljacki.

Sa njima sam u stanu „Dadine“ majke, nedavno preminule gospođa Ljubice, na Grbavici 17. juna 1976. godine gledao televizijski prenos najblistavijeg poluvemena u istoriji jugoslovenskog fudbala, kad su na beogradskoj Marakani, golovima Danila Popivode i Dragana Džajića „plavi“ povelj protiv svetskih šampiona, reprezentacije Zapadne Nemačke, sa 2:0. Nikad neću utvrditi kako nam je svima promaklo ono što se događalo u nastavku te utakmice, iako je najbliže istini već pomenuto tumačenje Tome Nevrtta da nam je „bilo lepo dok smo bili pijani, da nismo ni primetili kad je prestalo da bude lepo“.

Ostalo je istorija: taj završni turnir u zemlji koja će deceniju i po kasnije prestati da postoji ostaće zapamćen po tome što su sve utakmice u regularnom toku završene nerešenim rezultatima. „Plave“ je u drugom poluvremenu i u produžecima dotukao izvesni Diter Miler sa tri pogotka, u finalu su triumfovali fudbaleri Čehoslovačke, jer su bolje pucali penale od Nemaca, a na pobjedničkom peharu upisano je i treće ime države koja će krajem osamdesetih godina prošlog veka prestati da postoji (posle SSSR i Zapadne Nemačke, red je došao i na ČSSR).

Napisao sam pre četiri godine veliki tekst za Nacionalni magazin za normalnu komunikaciju, Status, pretenciozno naslovljen sa „Evropska fudbalska prvenstva i ja“, iz koga prepisujem neka poglavlja koja na svoj način dokazuju tezu iz naslova ovog teksta. Bez obzira što je Jugoslavija pre toga dva puta igrala u finalu (u Parizu 1960, izgubila od SSSR u produžecima 1:2 i u Rimu 1968, u drugoj utakmici, posle 1:1 u prvoj, poražena od Italije 0:2) ova utakmica sa Nemcima bila je i ostala i sportski, i politički, i sudbinski – možda najkarakterističniji događaj u istoriji nekadašnje zajedničke države. Od sjaja do rasula, od neslućenih visina do apatije i zaborava, od vrhunskih pojedinaca do razbijene zajednice... mogao bih da nađem bar još desetak simbola te vrste, danas kad naknadna pamet ne dozvoljava ništa drugo osim neumitnih konstatacija.

Kad je u aprilu 1992. godine počeo rat u Bosni i Hercegovini i kad je međunarodna zajednica uvela sankcije Saveznoj Republici Jugoslaviji, mnogi nisu hteli da veruju u njihovu ozbiljnost sve dok iz Švedske nije vraćena reprezentacija, koja je otputovala na Evropsko prvenstvo. Kasnije smo se svi na razne načina uverili kako je živeti u izolovanoj i od sveta prokazanoj državi, ali tih prvih dana sankcije su doživljavane kao velika nepravda, isključivo zbog toga što je toj reprezentaciji sa Dejanom Savićevićem, Draganom Stojkovićem, Peđom Mijatovićem... oduzeto pravo da bude najbolja u Evropi.

Ostalo je istorija: umesto SR Jugoslavije u Švedsku je pozvana Danska, kao drugoplasirana u našoj kvalifikacionoj grupi, da bi oni 26. juna 1992. godine u Geteborgu u finalu pobedili ujedinjenu Nemačku sa 2:0 i time još više učvrstili uverenje da su „plavi“ vraćeni iz Švedske, samo zato što su bili glavni favoriti za prvo mesto.

Deseti jubilarni završni turnir Evropskog fudbalskog prvenstva 1996, u Engleskoj je prvi koji je odigran po sadašnjoj šemi sa 16 reprezentacija na finalnom turniru. Veliki broj novih država napravio je priličnu gužvu u kvalifikacijama, pa su čelnici UEFA odlučili da dupliraju broj učesnika na glavnoj predstavi. SR Jugoslavija nije ni učestvovala u kvalifikacijama, jer je prvu utakmicu po delimičnom ublažavanju sportskih sankcija odigrala tek 23.

decembra 1994. godine u Porto Alegreu protiv Brazila (0:2), dakle u vreme kad su širom Evrope već uveliko trajala nadmetanja za put na Ostrvo.

Ne zato što sam tada radio u „izdajničkoj“ redakciji Vremena, ne ni zbog toga što i dan-danas žalim za državom u kojoj sam rođen i odrastao, ali tokom tog prvenstva navijao sam za Hrvatsku, prvenstveno zbog činjenice što su u svom sastavu imali pet „Čileanaca“, članova one mlade reprezentacije Jugoslavije koja je 1987. godine osvojila titulu svetskog prvaka. Robert Jarni, Igor Štimac, Robert Prosinečki, Zvonimir Boban i Davor Šuker, plus sjajni Alen Bokšić i Goran Vlaović, to je bila ekipa „iz našeg kraja“, bez obzira na sva ludila koja su trajno opteretila veze između Hrvatske i onoga što je preostajalo od nekadašnje zajedničke domovine.

Hrvati su u četvrtfinalu izgubili od Nemaca, koji su potom u finalu „zlatnim golom“ Olivera Birofa pobedili nikad bolju reprezentaciju Češke, ali su nagovestili ono što će eksplodirati dve godine kasnije, na Svetском šampionatu u Francuskoj, kad su osvojili treće mesto.

U Francusku se plasirala i Jugoslavija i to posle impresivnih 7:1 i 5:0 protiv Mađara u „baražu“, ali je prečka koju je iz penala pogodio Predrag Mijatović protiv Holandije u osmini finala sprečila bolji plasman ovdašnjeg dela „Čileanaca“ (osim Peđe, tu su još bili i Branko Brnović i Siniša Mihajlović).

Hrvati i Holanđani su na neki način reperne tačke i poslednjeg učešća Jugoslavije na Evropskom prvenstvu, onom koje su 2000. godine zajednički organizovali Belgija i Holandija. Voljom žreba Jugoslavija se našla u kvalifikacionoj grupi sa Republikom Irskom, Maltom i dve selekcije iz nekadašnje zajedničke države - Makedonijom i Hrvatskom. Čak i da se izabranci Vujadina Boškova nisu plasirali na Evropsko prvenstvo, ovdašnja javnost bi im sve oprostila posle utakmice odigrane 9. oktobra 1999. godine u Maksimiru, jer su sa tih 2:2 eliminisali hrvatsku reprezentaciju. Još kad se doda ono „istorijsko hvatanje za Jarnijeva jaja“ (zaista ne znam kako ovo suptilnije da napišem) „Batice“ Mirkovića, zbog čega smo veći deo utakmice imali igrača manje... kud ćeš više povoda za opštu euforiju, kojom su „plavi“ ispraćeni na svoje poslednje Evropsko prvenstvo.

Sa tog turnira pamti se čudna utakmica koju su 13. juna 2000. godine u belgijskom gradu Šarlroa odigrali Jugoslavija i Slovenija, u čijem sastavu su briljirali upravo igrači koji su veći deo karijere proveli u Beogradu, Darko Milanić, Džoni Novak i Zlatko Zahović u Partizanu i Milenko Aćimović u Crvenoj zvezdi. Istorija kaže da je u 52. minutu Slovenija, drugim golom Zahovića, povelala sa 3:0, da je u 60. minutu isključen prenervozni sadašnji selektor i horovođa reprezentacije Srbije Siniša Mihajlović, da se onda razigrao Ljubinko Drulović i da su „plavi“ sa igračem manje za sedam minuta, sa dva gola Save Miloševića i jednim Drulovićevim, izjednačili na 3:3.

Bila je to, kad se pogleda iz današnjeg ugla, „labudova pesma“ jugoslovenskog fudbala, čitava jedna epopeja sadžana u sedam minuta jedne utakmice protiv nekadašnje „braće“. Ko smo i šta smo u evropskim fudbalskim razmerama pokazali su nam Holanđani 25. juna 2000. godine u Roterdamu, pregazivši nas „k'o plitak potok“. Tih 6:1 ostaje, bar za sada, poslednji rezultat koga su fudbaleri sa ovih prostora zabeležili na evropskim šampionatima, jer se kasnije ni kao Srbija i Crna Gora, ni kao Srbija nisu plasirali na završne turnire (2004, u Portugalu, 2008, u Austriji i Švajcarskoj i sad, 2012, u Poljskoj i Ukrajini).

Putovanje u srce utopije (6)

Zoran Janić: Moskovski dani Krleže i Benjamina

Uprkos protoku vremena koje nas deli od doba evropskog komunizma i njegove „prve zemlje“, SSSR, u evropskim intelektualnim krugovima jos uvek je aktuelna tema odnosa tadašnjih naprednih, levo orijentisanih intelektualaca. To je i razlog što će Povelja u nekoliko narednih brojeva objaviti zanimljiv književni esej Zorana Janića o putopisima po „zemlji utopije“ dvojice istaknutih literarnih figura tog vremena, Miroslava Krleže i Valtera Benjamina

Iako joj je lekar izričito zabranio da ostane u gradu, preporučivši joj boravak na planinskom vazduhu, u nekom šumskom lečilištu, Asja je, uprkos svemu, rešila da o

Ubrzo nakon paljevine Rajhstaga odlazi u Pariz, kao jedan od mnogih koji će u Francuskoj potražiti utočište od rastuće plime fašizma. Koji mesec pre njega tamo je izbegao i njegov berlinski poznanik i kolega Jozef Rot, galicijski Jevrej, novinar i književnik, s kojim se Benjaminova sudbina višestruko ukršta. Nostalglični autor *Radeckog marša* posećio je Sovjetski Savez iste godine kad i Benjamin i Ernst Toler, kome je Asja bila dodeljena kao prevodilac. Na vest o Tolerovoj smrti (inače njegovog dobrog prijatelja) Rot se sručio na pod kafea, gde je imao običaj da sedi i piše za kafanskim stolom, uz vinsku mušicu nadahnuća (bio je nepopravljivi alkoholičar), da bi četiri dana kasnije, ne dolazeći svesti, izdahnuo u bolničkom prihvatilištu; događa se to krajem maja 1939, u Parizu, a svega nekoliko meseci nakon toga izbija i Drugi svetski rat. Pariske godine Benjamin provodi uz povremene izlete do Danske, gde posećuje Brehta (Benjaminov mlađi brat Džordž, koji je ostao u Berlinu, biće uhapšen 1934, i nestaće u Mathauzenu 1942), uz višenedeljne odlaske u Ibicu i Monte Karlo, u pansion koji drži njegova sestra. Honorari koje dobija od *Časopisa za društvena istraživanja*,

pod uredništvom Adorna i Horkhajmera (uglavnom je reč o naručenim tekstovima) predstavljaju tih godina njegov jedini stalni izvor prihoda.

Evropa, u koju nadire fašizam, sve se više pretvara u golemu klopku bez izlaza. Odmah po francuskoj okupaciji, kao nepoželjni stranac, Benjamin biva interniran, ali zauzimanjem francuskog ogranka PEN koji će izdejstvovati kod vlasti da njihov nemački kolega bude pušten, ubrzo izlazi i odmah preduzima korake ne bi li se nekako prebacio do Sjedinjenih Država Amerike (dobavlja i vizu za Njujork). Prvi pokušaj da iz marsejske luke, preobučen u mornara, isplovi teretnim brodom na otvoreno more neslavno se završava. Sledeći pokušaj bio je već bolje organizovan; sa ženom izvesnog Garlanda, logoraša s kojim je zajedno bio interniran, i još jednim saputnikom (njenim sinom), preko Pirineja, iz okupirane Francuske sporednim putevima nastoje da se domognu neutralne Španije. Na tegobnom putu pridružuje im se i grupica od četiri žene, isto tako izbeglice kao i oni; preko uvala i strmih obronaka, grupa napreduje veoma sporo. Ponekad, na naročito strmim mestima, po rečima frau Garland koja je preuzela na sebe ulogu putovođe, prisiljeni su da idu doslovno četvoroonoške; svaki čas moraju da zastanu i naprave predah, jer Benjaminovo bolesno srce teško izdržava toliki napor; on sa sobom tegli i kožnu torbu punu rukopisa ("od neprocenjive važnosti", kako se poverio svojim saputnicima). Na granici, šok i neizmerno razočaranje: pogranična patrola odbija da ih propusti dalje; po novodobijenoj naredbi, dospeloj pre neki dan, njihovi papiri više ne važe. Te večeri, u hotelu u kome su ostali da prenoće, Benjamin ispija smrtonosnu dozu morfijuma i ostavlja oprostajno pismo. Lekari su sutradan mogli samo da konstatuju smrt (pogranične vlasti, nakon toga, ipak menjaju odluku i celu grupu propuštaju dalje).

Nije bez neke ironije to što njegovi poslednji dani - za njega koji je film proglasio prvom i najvažnijom umetnošću našeg modernog doba - nisu bili lišeni izvesnih filmskih dramatskih elemenata i obrta. Torba sa dragocenim rukopisima je nestala i, po rečima Benjaminovog prijatelja Šolema, u njoj je zacementirana radna verzija *Arkada*, nezavršene knjige na kojoj je Benjamin radio godinama. Upravo u tim poslednjim, tragičnim danima iskovan je postament za njegov budući neprikosnoven status ikone među

akademske svetom, u što će Benjamin prerasti u poslednjim decenijama XX veka; njegovo ime postaje sinonim za martira i sveca koji u danima apokalipse beži pred fašizmom, ali ga ruka smrti sustiže na korak od izbegavanja; biografske datosti sasvim dovoljne da se u već gotove kalupe, na projekciju uvek spremne mašte intelektualaca, ulije odgovarajući herojski sadržaj i zapali mirišljavi tamjan nekritičkog obožavanja.¹ Još kada se rukopis *Arkada*, nakon rata, iznenada pojavljuje na svetlosti dana - kopija, poverena u ruke Žorža Bataja, bila je mudro pohranjena na policama pariske Nacionalne biblioteke - svi preduslovi za stvaranje mita bili su već tu.

Istinitosti radi, ako zagledamo malo bolje u naličje tog mita i zagrebemo ispod površine, moramo priznati i neke činjenice što se ne uklapaju u opšteprihvaćenu sliku o Benjaminu. Onu hroničnu nemaštinu na koju se žali u pismima tokom celog života moramo uzeti s velikim rezervama; kao pasioniranom bibliofilu, njegova lična biblioteka broji više od dve hiljade naslova (mnoge od tih knjiga su izuzetno vredne); ni njegova omiljena Kleova slika "Angelus Novus", koja ga je pratila pri čestim seljakanjima, takođe nije predstavljala mali izdatak; neki savremeni istraživači došli su do cifre od 100.000 evra kao današnji ekvivalent njegovih ukupnih honorara za dečije emisije na nemačkom radiju. I njegova posmrtna slava "ukletog i neshvaćenog genija", posledica je određenog spleta okolnosti koje su mu išle naruku.² U Americi, gde su izbegli ostali članovi frankfurtskog Instituta, i gde se najviše propagiralo njegovo delo, najglasniji eksponenti i najverniji adeпти njegovog učenja postaju pripadnici Nove američke levice, za koje je

1 I srpsko izdanje Benjaminina je u tom duhu. U uvodu Benjaminovih *Eseja* Zoran Konstantinović piše: "Suočen sa činjenicom da će mu, možda, već sutrašnji dan doneti najsvirepija mučenja, Benjamin je doneo odluku da ne sačeka trenutak izručenja, već je dobrovoljno pošao u smrt, unevši u svoje krhko telo otrov koji je skriveno nosio sa sobom". Valter Benjamin: *Eseji*, Nolit, Beograd, 1974, str. 17.

2 To povećano interesovanje za Benjaminov rad ima i svojih dobrih strana; sem nečuvenog skandala oko odbijanja njegove disertacije (što je verovatno najveći akademski skandal XX veka), na svetlost dana izišle su i neke neugodne činjenice o stepenu zavisnosti Adornove teoretske misli od Benjaminovih originalnih ideja i pogleda, što često stoji na granici plagijata.

potpuno nepoznat teorijski rad ruskih avangardista okupljenih oko magazina *LEF* s početka veka. Benjaminov esej *Umetničko delo u veku tehničke reprodukcije*, ugaoni kamen svih modernih istraživanja i omiljeni plen akademskih citiranja, nezaobilazno mesto tolikih fusnota, napomena i apendiksa - nedavno je u Parizu izvesni francuski istoričar predložio svojevrсни moratorijum na korišćenje Benjaminovih citata u akademskoj literaturi, u trajanju od najmanje 50 godina - bavi se sličnim problemima kojima su se godinama pre njega već bavili članovi *LEF* (Brik, Treťjakov, Arvatov i Tarabukin), pri čemu su u svojim zaključcima otišli mnogo dalje od samog Benjaminina, kome je rad celog tog kruga bio potpuno nepoznat ili možda tek delimično poznat i to iz druge ruke (iz razgovora sa Brehtom). Benjaminove postavke o filmu bile su zastarele još 1936, kada su prvobitno bile formulisane, zasnivajući se isključivo na Ejzenštajnovoj tehnici montaže.¹ Ni njegova lingvistička teorija, na tragu Novalisa i mističnog simbolizma, nije ništa aktuelnija kad su u pitanju dometi nauke o jeziku XX veka. Šta je onda to što Benjaminina stavlja u središte svih današnjih rasprava o modernizmu i postmodernizmu?

On koji je pisao da je vazduh prezasićen teorijama raznoraznih autora sklonih da "nekoj privatnoj situaciji pridaju rang svetosti", sam je pisao iz ugla svog duboko pesimističkog iskustva, a eto, dogodilo se da je njegovo snažno osećanje istorijske katastrofičnosti, obojeno nekim hroničnim beznađem, upravo glavna oznaka savremenosti; potvrđuje više da ta savremenost nikad nije tako savremena kao što izgleda. Na pitanje jednog komentatora: "Zašto bi rasprava o trgovačkim navikama Pariza iz XIX veka uopšte bila važna za nas?" (odnosi se na Benjaminove *Arkade*) odgovor se krije u našem čitanju Benjaminina, koje je u mnogome slično njegovom osobitom čitanju modernizma kao svojevršne alegorije, gde se u efemernim artefaktima savremene civilizacije kriju vizuelni znaci i signali novog; za savremenog čoveka, fragmenti odbačenog i naizgled nevažnog su nosioci alegorijskog značenja celine. Stoga nam je i tako bliska Benjaminova slika sveta: po njoj, ceo je kapitalizam zapravo

alegorijski san Istorije, a potrošna dobra industrijske kulture su samo njegovi fetiši; somnambulni frojdizam proširen na neki najopštiji socijalni nivo usled kolektivnog dejstva sna ljudi kao nesvesnih subjekata istorije. U tome se, po svemu sudeći, krije i objašnjenje obnovljenog interesovanja za Benjaminina - u tome što u našem današnjem čitanju guste, aforistične i do visokog sjaja uglačane Benjaminove proze stoji već ugrađena velikim delom izvesna "katastrofičnost", kao deo našeg pogleda na svet i našeg iskustva, i već po tome je Benjamin naš bližnji.

No, postavlja se tu i jedno drugo pitanje. Ako Benjamin već pokazuje tako fatalno nepoznavanje sebe samog, kakvo se može videti iz njegovog odnosa sa Ašjom (za razliku od njegovih velikih učitelja Kafke, Prusta i Kjerkegora, koji su bili savršeno svesni svojih fundamentalnih ljudskih nedostataka), ako najvećom ljubavlju naziva nešto što je zapravo pre njena mazohistička parodija ili travestija, postavlja se pitanje koliko uopšte možemo verovati njegovim teorijama koje pretenduju da objašnjavaju svet?

I ne samo to. Nakon čitanja Benjaminina, još neka druga pitanja se tu sama od sebe nameću, nudeći u isto vreme sobom i odgovor. Ima li dakle ljubavi na ovom svetu? Ne, nema. Je li moguće u potpunosti razumeti sebe ili neko drugo ljudsko biće? Ne, nikako. Jesmo li kadri možda mišlju obuhvatiti svet? To tek ne. Pa šta nam onda preostaje? Upravo ono što smo odbacili: ljubav, misao i razumevanje. Više od toga nikome nije dato.

Na lokalnom groblju u Porthou, pre odlaska za Portugal, njegovi saputnici zakupiće parcelu u kojoj će Benjamin biti sahranjen. Hana Arent, koja je posetila groblje nekoliko meseci nakon toga, nije, međutim, mogla da pronade humku sa Benjaminovim imenom. Samo mesto, na brdu iznad zatona koje gleda na Mediteransko more, Arentova je opisala kao "jedno od najlepših koje je ikad u životu videla".

Kasnije se, izdvojen od ostalih, na dnu parcele sa pogledom na zaliv pojavljuje i jedan usamljen grob sa urezanim Benjaminovim imenom; česti dolasci turista bili su dovoljan razlog da uprava groblja podigne taj spomenik. "Mesto je svako prekrasno, ali je grobnica apokrifna", napisao će Geršom Šolem, jedan od najbližih Benjaminovih prijatelja.

(KRAJ)

1 Mandeljštam o antipoetskoj strani montaže: "Međutim, savremeni film sa svojom metamorfozom trakavice pretvara se u najotrovniju parodiju na mogućnost oruđa poetskog govora, zato što se kadrovi u njemu kreću bez borbe i samo smenjuju jedan drugi". Osip Mandeljštam: *Razgovor o Danteu*, Reč i misao, Beograd, 1979, str. 6.

VOJVODA

PIŠE: OLGA ZIROJEVIĆ

Nakon nedavnih predsedničkih izbora ovoj sveslovenskoj i praslovenskoj reči i dalje ne pretila opasnost da u XXI veku postane arhaična.

Reč je, ustvari, o složenici od sintagme **voje** - < **voja** u značenju "vojnici" ili "vojska" i od - **vođa** od **voditi**, znači *onaj koji vodi vojsku, zapovednik vojske, vojskovođa*. Ova titula je od davnina postojala kod svih slovenskih naroda (kasnije će je preuzeti i neki susedni neslovenski). U doba vojne demokratije vojvoda je bio vođa plemena, odnosno saveza plemena u vreme rata.

Vojvoda (lat. *belli dux*, u nemačkom govornom području *Herzog*) je visoka titula koja je u periodu Nemanjića podrazumevala vojnu funkciju, a kasnije, u vreme despotovine, i vojnu i civilnu vlast u oblasnoj i lokalnoj upravi.

Još od Nemanjinog vremena vojvoda je najviši vojni čin posle vladara. Otuda su vojvode pripadale krugu najkрупnije vlastele i zapovedale su odredima vojske jedne ili više župa. Shodno *Dušanovom zakoniku* vojvode u vojsci imaju istu vlast kao i car; tačnije, car svoju vlast vrhovnog zapovednika prenosi na vojvode. Vojvode dobijaju apsolutnu sudsku vlast i za sporove koji spadaju u nadležnost vojnog suda.

U vreme despotovine, vojvode dobijaju još veći vojni značaj jer se vode gotovo neprestani ratovi za odbranu i očuvanje zemlje, pa se tako u njihovoj funkciji objedinjuju vojna i civilna vlast na poverenoj im teritoriji. Poznati *Zakon o rudnicima despota Stefana* (iz 1412), zna samo za vojvode u čijim je rukama bila i vojna, i upravna, i sudska vlast. Jedna od mera militarizacije zemlje bila je i ta što su raniju vlastelukrajišnike, koji su upravljali krajištima, sada zamenili vojvode-krajišnici, koji su dobili još veća ovlašćenja i obaveze.

Titula vojvode postoji i u bosanskoj državi Kotromanića, kao i u Zeti Crnojevića. U ovoj poslednjoj, titula se održala i posle pada zemlje pod tursku vlast, kad su vojvode postale plemenske starešine u Crnoj Gori i Hercegovini. Prema narodnoj tradiciji, naziv vojvode ili velikog vojvode preuzimaju, u toku Prvog i Drugog srpskog ustanka narodni prvaci koji

U svadbenim običajima Srba i Crnogoraca, pored kuma, starog svata i devera, vojvoda je još jedan svat bez koga se ne može obaviti svadbeni ritual (u dinarskim predelima uobičajen je naziv čauš, čaja). Naziv je u vezi sa tradicionalnim vojničkim poretkom svadbene povorke i ulogom koju ima predvodnik. Vojvoda je skoro uvek obučen u neobičajenu odeću, tačnije, prerušen. Ima posebnu okićenu kapu, a oko vrata nosi venac crvenih paprika, a često i belog luka. Nosi i palicu kojom pretili i plaši svatove i prolaznike udarajući, usput, po ogradama i kapijama. Stvaranje buke, razuzdanost i lascivno ponašanje ovde je u funkciji odstranjivanja htonskih demona. Ukratko, svojim prisustvom i ponašanjem vojvoda ("najgrđi svat") treba da obezbedi uspešan čin venčanja i plodnost mladenaca u braku, kao i da onemogući uticaje zlih sila.

su se istakli u ratu, potiskujući tako kneževu kao stare organe vlasti.

Inače, ovaj slavizam (poput brojnih drugih) ušao je i u osmanski rečnik. U XV veku u osmanskim dokumentima (na srpskom jeziku) termin vojvoda bio je sinonim za krajiškog bega i sandžak-bega. U ovom carstvu titulu vojvode nosilo je i lice zaduženo da upravlja posedima (hasovima) sandžak-bega u jednoj ili više nahija, kao i posedima drugih visokih državnih dostojanstvenika i pripadnika carske porodice.

Predanje pripisuje ovu titulu istorijskim ličnostima kao i likovima iz narodne epike. Vojvoda je, između ostalih, kosovski junak Miloš Obilić. A glavni junak lepe narodne pesme o opsadi i padu grada Stalaća na Moravi je vojvoda Prijezda (zasad bez potvrde u istorijskim izvorima).

Ovu titulu nosile su takođe, i starešine senjskih uskoka, a "tako se zove i Ārnautin čuvar manastira Deviča i Dečana" (reč je o poznatim "manastirskim vojvodama"). Vojvode je, od samog početka (XIX vek), imao i četnički pokret. Kad je proglašena Srpska Vojvodina, za prvog vojvodu izabran je Stevan Šupljikac (srpski graničarski oficir u austrijskoj

Četnički vojvoda vrhovni komandant

PIŠE: STIPE SIKAVICA

službi), a posle njega titulu vojvode uzeo je austrijski car.

Ova titula je najviši vojnički čin u srpskoj, a potom u jugoslovenskoj vojsci. Dobijao se samo za naročite ratne zasluge; srpska vojska imala je četvoricu vojvoda: Radomira Putnika, Stepu Stepanovića, Živojina Mišića i Petra Bojovića. Za ratne zasluge u Prvom svetskom ratu francuski maršal Franš d'Epere imenovan je za počasnog vojvodu jugoslovenske vojske.

Osim navedenih značenja vojvoda je i *plemička titula članova nekih vladarskih porodica*; zatim *jedan od svatovskih časnika* i, najzad, *junačina, ljudina*.

Reč ima i leksikologijsku familiju, pa je tako **vojvodić** *sin ili unuk vojvodin*, ali i *prezime* (uz oblike *Vejevoda* i *Vivoda*); **vojvoditi** *znači imenovati koga za vojvodu*; **vojvoditi se** *izdavati se za vojvodu*; a **vojvodovati** - *biti vojvoda, zapovedati*; **vojvodstvo** - *čast i dostojanstvo vojvode, voćstvo, zapovedništvo, vojvodina*; **vojvotkinja** - *titula žene ili kćeri vojvode ili člana vladarske porodice* i, najzad, **vojvodina** *je oblast i pokrajina kojom upravlja vojvoda, kao i zvanični naziv za Autonomnu Pokrajinu Vojvodinu* (prvobitno ime: *Vojvodstvo Srpsko i Tamiški Banat*).

Postoje i složenice: *vojvod-baša, podvojvoda, nadvojvoda, nadvojvotkinja*.

Pomenimo na kraju, da se Poljska i danas deli na vojvodstva s vojvodom (wojewoda) na čelu. U početku je to bio kraljevski namesnik u vreme mira i vojni starešina u ratu. Sredinom XII veka svaka pokrajina ima i svog vojvodu. Stvaranjem vojvodstava, vojvode su administrativne i vojne starešine i članovi senata. Dužnost im je bila doživotna. U vremenu sadašnjem oni su predstavnici centralne vlasti u svom vojvodstvu i imenuje ih premijer.

"Kao dobrovojac sam bio u ratu i zbog toga se ne stidim. Dodeljena mi je titula četničkog vojvode. Ali kad je Slobodan Milošević 1993, srpske radikale napao i optužio da držimo naoružane trupe i spremamo rušenje vlade, onda smo rasformirali četnički pokret. Tada sam rekao da kao četnički vojvoda moram uvek ostati četnik i da ću, ako me neko nekad ponovo pozove, ponovo braniti Srbiju".

To je suština radikalsko-nacionalističke hipoteke Tomislava Nikolića, koliko do juče predsednika Srpske napredne stranke. Pa, je li moguće da četnički vojvoda bude izabran za predsednika države Srbije, odnosno, može li četnički vojvoda da bude vrhovni komandant oružane sile Republike Srbije? Netom završeni predsednički izbori su pokazali - da može.

Pre izborne završnice, nekim intelektualcima u Srbiji, a zagovornicima liberalne demokratije, od te se mogućnosti dizala kosa na glavi. Najdalje je u tom smilu otišla profesorka antropologije dr Zaga Golubović izjavom - da će se ona odseliti iz Srbije ako Nikolić Tomislav, u drugom poluvremenu izborne utakmice protiv Tadić Borisa, nadigra svog rivala; a valjda u isti mah dramska se spisateljica Biljana Srbljanović zgrozila nad mogućnošću da svoj glas pokloni Tadićevom protivkandidatu; dočim je kolumnista nedeljnika Vreme Teofil Pančić svoj apsolutni otklon od negdašnjeg Šešeljevog najbližeg saradnika izrazio upitnikom prezira: "Čega je ime Tomislav Nikolić?"

Pa, čekajte, dame i gospodo! Istina, Tadić Boris nije nosio ni četnička obeležja, ni četničko oružje u ratovima devedesetih. Profesor Žarko Korać je tu činjenicu saopštio iskazom u kome stoji da Tadić "nema prošlost" kakva je Nikolićeva. Ali, da li se Boris Tadić maksimalno zalagao za izjednačavanje četničkog (esencijalno fašističkog) pokreta sa partizanskim (esencijalno antifašističkim) pokretom? Jeste! Je li Boris Tadić na sve načine podpirao opsežnu akciju srpskih pročetničkih pojedina i organizacija u traganju za posmrtnim ostacima četničkog vrhovnog komandanta iz Drugog svetskog rata, Draže Mihajlovića? Mnogi indikatori

nude potvrđan odgovor, i samo je još falilo da se lično lati ašova i krampa, da zasuču rukave, pa da, zajedno sa Slobodanom Homenom, prekopava Adu Ciganliju u traganju za kostima "prvog gerilca Evrope"! Pripada li Boris Tadić srpskom nacionalističkom taboru kao što pripada i Tomislav Nikolić? Bez dileme, da! Ima li iko iz užeg rukovodstva Demokratske stranke ko nije srpski nacionalista? Nema, kao što ga nema ni u Srpskoj naprednoj stranci, jedina je razlika u tome što naprednjaci to ističu otvoreno, a demokrate samo na mestima na kojima je deplasirano pokrivati se plaštom Evropske unije.

Naravno, ni do sada nije bila nepoznanica ni to šta netom izabrani predsednik Srbije misli o genocidu u Srebrenici, a šta o Vukovaru i tamošnjim zločinima srpskih vojnih i paravojnih formacija. Ali, nije baš tako jednostavno naći prave odgovore na pitanja: zašto je Nikolić, još i ne uzevši državno kormilo u ruke, javno degradirao genocid u Srebrenici do nivoa tzv. običnog zločina, i zašto je Vukovar proglasio bivšim (a možda i ne misli samo u perfektu!) srpskim gradom? Šefovi država, BiH i Hrvatske, Bakir Izetbegović i Ivo Josipović, na te teške uvrede odgovorili su, prvi - da očekuje da se Nikolić izvini srebreničkim žrtvama i bošnjačkom narodu, potom i da ga predsednik Srbije pozove u goste, a drugi - da će doći na Nikolićeve inauguracije samo ako se on javno odrekne četništva i četničke ideologije. Da bi Nikolić mogao da zvanično pozove Izetbegovića da poseti Beograd, mogao bi, ali da se izvini Bošnjacima - to bi za novog srbijanskog predsednika već bilo preteško opterećenje, baš kao što je ne manje opterećenje i to da se odrekne četništva,

što se, uostalom, potvrdilo i Josipovićevim (i Izetbegovićevim) odsustvom sa njegove inauguracije.

Svemu uprkos, potpisnik ovih redaka je uveren da ovdašnja javnost nema toliko razloga da se hvata za glavu zbog izjava "Tome Grobara", koliko ima razloga za zabrinutost zbog poplave žalopojki koje svedoče o tome da Tadićeve stranački i ini tražbanti nisu bili (niti su) u stanju da uzroke izbornog kraha svog lidera potraže u katastrofalnim rezultatima njegove i svoje dugogodišnje vladavine ovom nesrećnom zemljom. S tim je u bliskoj vezi i činjenica da su Tadićeve politički/e sledbenici/e i neki/e zagovornici/e izbora "manjeg zla" uzroke izbornog debakla bivšeg šefa države pronašli ponajpre i ponajviše u onim građankama i građanima koji su u prvom izbornom krugu u glasačke kutije ubacili tzv. bele listiće, a u drugom se krugu odlučili na apstinenciju, pa su to svoje ingeniozno otkriće, a nakon rečenih izjava novog predsednika Srbije, izrazili gotovo na trijumfalan način: eto vam Nikolića, birali ste ga, on je predsednik po vašoj meri! A kao kruna tom likovanju usledilo je podsećanje na Tadićeve posete Srebrenici i na ispriku Bošnjacima i njihovim žrtvama; a zatim i podsećanje na to da je Tadić, zajedno sa Ivom Josipovićem, pohađio spomen obeležje na Ovčari i tamo se izvinio Hrvatima i njihovim žrtvama. I nakon svega, logičkim sledom, a sa neke nadmene intelektualne visine, postavljeno je pitanje: a kada će Nikolić da uradi tako nešto? Iz istih je usta, iz istih kolumnističkih pera izleteo cinično-superioran odgovor: Nikad!

I još jednom, stanimo malo! Tačno je da se Boris Tadić, u svojstvu šefa države u Srebrenici izvinio Bošnjacima, a u Vukovaru Hrvatima. Međutim, iza svakog njegovog izvinjenja, jedva prevaljenog preko usana, usledio je veznik "ali" i neizostavan Tadićev amandman: da on očekuje da se "druga strana" izvini "srpskom narodu i srpskim žrtvama" u ratovima devedesetih. Upravo težnja da se uspostavi nekakva simetrija zločina, pokazuje da Tadićeva izvinjenja nisu bila iskrena, da ih stoga nisu ni prihvatili ni Bošnjaci ni Hrvati, i kao takva - ta izvinjenja na suštinskoj ravni niti su imala, niti su mogla imati ikakvu vrednost. Tome i na ovom mestu valja dodati makar još dve činjenice: prvu, da Skupština Srbije, u kojoj je Tadićeva koalicija imala većinu, nije bila u stanju da donese poštenu rezoluciju o Srebrenici u kojoj bi doslovno bila zapisana ta "strašna strana reč - genocid"; i drugu, ta ista Tadićeva Srbija nije prihvatila Rezoluciju Evropskog parlamenta o Srebrenici iz januara 2009. godine, kojom je odlučeno da se u svetu demokratske Evrope 11. jul obeležava kao Dan sećanja na genocid u Srebrenici! U čemu je bitna razlika između Tadića i Nikolića s obzirom na njihov odnos prema rečenim zločinima? I zašto bi istovetan odnos prema Vukovaru i Srebrenici bio za Tadića preimućstvo da i po treći put sedne u fotelju šefa države, a za Nikolića velika prepreka da ga na tom mestu zameni?

Najzad, ovdašnjim javnim prostorom, prvenstveno kanalima neformalne komunikacije, cirkuliše i ovo pitanje: kako će se izbor Tomislava Nikolića za predsednika države, koji je po Ustavu preuzeo i palicu vrhovnog komandanta oružane sile, odraziti na samu vojnu organizaciju i na odbranu i bezbednost Srbije? Budući da je pitanjem obuhvaćena veoma široka i ne manje osetljiva oblast, i budući da je Nikolić prilično prevrtljiv čovek (što se lako iščitava iz njegove političke biografije), nema tog eksperta koji bi mogao precizno predvideti njegovo ponašanje u svojstvu vrhovnog komandanta. Pa ipak, izveno je da su ta pitanja u znatnoj meri limitirana načelnim parametrima stvarnosti.

Na primer, krajem procesa profesionalizacije Vojske Srbije, Nikolić i njegovi najbliži partijski (i ostali) savetnici i saradnici najavljivali su kako će oni, osvoje li vlast, Vojsku vratiti, sa profesionalnog na sistem regrutne obaveze. To gotovo da je nemoguća misija iz više razloga: najpre, oni nemaju apsolutnu parlamentarnu većinu, pa nisu u poziciji da definišu neku novu odbrambenu i bezbednosnu politiku koja

bi izlazila izvan okvira važećih strateško-doktrinarnih dokumenata; drugo, malo je verovatno da će i Nikolić iskakati izvan svojih ustavnih i zakonskih ovlašćenja kao što je činio Tadić; treće, ne mogu se ni Nikolić ni nikolići poigravati golemim siromaštvom građana ove zemlje (jer bi i povratak na regrutni sistem bio i skup, i komplikovan, i ne tako brz proces); četvrto, Srbija bi izgubila i ono malo kredibiliteta u svetu što ga je stekla najviše zahvaljujući reformatorima vojske i odbrambenog sistema (premda je reforma izvedena samo na nivou prihvatanja tehničkih i tehnoloških standarda koji su važeći u zapadnoj vojnoj alijansi, ali ne i u usvajanju vrednosti drugačijih od nacionalističko-patriotskih kakve su dominantne u glavama oficirskog kora).

Takođe, temeljem tih istih parametara dalo bi se zaključiti da će i pod Nikolićevom predsedničkim mandatom Srbija ostati (formalno) vojno neutralna, da se demarkaciona linija prema Severnoatlantskom paktu neće pomerati sa propagandne fraze "oni su nas bombardovali", i da će se Rusi iz tzv. baze za vanredne situacije (čitaj: vojne!), instalirane na niškom aerodromu "Konstantin Veliki", primicati srbijanskoj prestonici. Svemu uprkos, deplasirana su naklapanja o tome kako Nikolić u svojstvu vrhovnog zapovednika Vojske Srbije predstavlja ne mali rizik po mir i stabilnost u regionu. Za razliku od Tadića koji je uzurpirao sve izvore vlasti, Nikolić je već na startu mandata "pokriven" mnogim nadzirućim reflektorima, i to je dobro.

Niko pametan ne očekuje bog-zna-šta od "Tome Grobara", ali već je ne mala stvar to što su birači u paramparčad razbili DS-Tadićevu mantru koju su, smeštenu ispod neizvesnosti i straha građana za vlastitu budućnost, konstantno držali na radnoj temperaturi: "Mi možda i jesmo grešili, ali boljih od nas u Srbiji nema"!

Rehabilitacija Draže bio bi udarac antifašizmu

PIŠE: RADE VUKOSAV

Četnici Dragoljuba Draže Mihailovića su u Drugom svetskom ratu izvršili masovne pokolje nedužnog civilnog stanovništva na području Srbije, Crne Gore, Sandžaka, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, u tolikoj meri da se mogu porediti sa nacistima Adolfa Hitlera i ustašama Ante Pavelića. Naravno, ne po obimu, ali po srazmeri geografskog prostora i naseljenosti istoga. Procenat je približan. Dražini četnici su se i ponašali i vršili iste zločine, posve istim metodama kao i karadžićevci u BiH, pod komandom generala Ratka Mladića. Ustvari, po starom utvrđenom projektu o „srpskim zemljama“, ono što su Dražini četnici činili, nastavili su karadžićevci u BiH. Osnovni cilj i jednih i drugih bio je čišćenje teritorija od nesrpskog stanovništva. Četnici, kako su „popularno“, tzv. pripadnici Kraljevske vojske u otadžbini, sami sebe nazivali, bili su osvedočeni zločinci, na širokom području bivše Jugoslavije u Drugom svetskom ratu. Poput osmanskih *akindžija* su, ponegde organizovano, ponegde samovoljno ubijali, silovali, pljačkali i palili. Pljačkanje im je bio omiljen posao. Bradati, poput sadašnjih pripadnika *Al-kaide* i *vehabija*, nedisciplinovani i neuredni, bili su najjadnija i najnedisciplinovanija vojska u Drugom svetskom ratu. Takoreći, svaka grupa četnika je imala četničkog „vojvodu“, kako su te „vojvode“ sebe nazivali. Pisac ovih redova je 6 meseci bio među njima, plus više od četiri meseca, po zadatku partizana, u Italijansko-četničkom štabu u Konjicu, što je i opisao u knjizi *fatalni učinci opakih projekata*. Postoje obimni dokazani prikazi četničkih pokolja u Podrinju, Sandžaku, Crnoj Gori, u dolini Neretve i Rame i po celoj BiH, pa i u Srbiji. Rođen sam i odrastao u selu Spiljani, kod Konjica, u kome je bilo samo 8 pravoslavnih kuća. Ustaše Ante Pavelića, osvedočeni nacisti su, čim su došli na vlast, počeli pokolj Srba, Jevreja, Roma i osumnjičenih Hrvata. Brojniji susedi, katolici i muslimani u Spiljanima su nas sačuvali od ustaškog pokolja, pa smo preživeli kritičnu 1941. godinu. Naš komšija u Spiljanima Rade Andrić, katolik, kad god bi ustaše došle u selo, slao je malu Ivku, koja

je dotrčavala da nas upozori: „Evo ustaša u selu, čuvajte se“. Taj divni čovek, Rade Andrić, stasit i lep, završio je život sa prerezanom grkljanom kad su četnici Draže Mihailovića, 1943. godine došli u dolinu Neretve i Rame. Mala Ivka je ostala siročica. Majka joj je još ranije umrla, pa je Ivku usvojila njena tetka.

General Ratko Mladić, rođen kod Kalinovika, koji je bio privremena „prestonica“ Draže Mihailovića za vreme bitke na Neretvi tj. nemačke operacij „Vajs“ (Weiss), odgojen je četničkom ideologijom, pa su svi naši muslimani za njega „Turci“. Čudesna je naša mitologija. Marko Mrnjavčević, sin Vukašinov, nakon poraza srpske vojske na Marici 1371. godine, postaje turski vazal koji je, 1396. godine, na strani sultana Bajazita, poginuo u borbi s vlaškim vojvodom Mirčetom. Njegovo vazalstvo nije zasmetalo da, kao „Kraljević Marko“, postane naš najveći mitološki junak, najopevaniji u brojnim pesmama naše junačke epike. Tako je i Draža, iako se nije borio protiv fašizma, nego protiv antifašizma koji se čak i dogovarao i saradivao sa okupatorima. Draža za Vuka Draškovića i njegove istomišljenike je srpski junak i krivo osuđena žrtva, koju treba rehabilitovati. Na čudan način je Dražine četnike već rehabilitovao, čime su stavljeni u ravan antifašističkih boraca.

Kod nas se i čuda mogu legalizovati. Po tome su i saradnici okupatora koji su onemogućavali otpor u Francuskoj, Holandiji, Belgiji, Norveškoj... krivoosudeni junaci. Suđenje Draži 1946. godine, u Beogradu, je bilo javno, pred mnogobrojnim našim i stranim novinarima. Suđenje, na kome je nepobitno dokazana krivica, je prenošeno i preko radija, koji su građani Jugoslavije mogli slušati. I svaki dan je opširno praćeno u dnevnoj štampi.

Vrlo slikovitoi sažeto je u Danasu od 12-13. maja 2012. godine, u prilogu VIKEND, Dražinu kolaboraciju, ukratko, opisao Zlatko Paković. Paković, između ostalog, piše kako je Draža u Lipovu, 28. februara (valjda 1943. godine - op.R.V), pred višim britanskim oficirima izjavio: „Moji neprijatelji su partizani, ustaše, muslimani i Hrvati. Kad se s njima budem obračunao, onda ću krtenuti protiv Italijana i Nemaca“. Ispalo je - nikad. A „11. novembra, u Divcima, vođa četnika (nemačkom) potpukovniku Kogartu objašnjava tada da je njegov glavni strateški cilj uništavanje komunista, a da se neće boriti protiv Nemaca, čak i ukoliko bi se Englezi iskrkali

na jadranskoj obali“ (item). Gospodin Paković jasno iznosi da je Mihailović legalizovao jedan deo četnika kod kvinsliške Srpske državne straže Milana Nedića, da je naredio saradnju četnika i Italijana na teroriji koju su Italijani okupirali i držali, naredio je četničke akcije genocida decembra 1941, avgusta 1942, i početkom 1943, u Sandžaku, Foči i Goraždu. „Pavle Đurišić je 10. januara javljao da je ubijeno 400 muslimana - boraca i 1000 žena i dece“, a 13. februara 1943. da su, u fočanskom, čajničkom i bjelopoljskom okrugu „sva muslimanska sela popaljena, pobijeno je 2000 boraca i do 8000 staraca i dece“. Sve je ovo, istorijskim dokumentima opširno dokazano i u knjizi - **Branko Latas, „Saradnja četnika Draže Mihailovića sa okupatorima i ustašama (1941-1945)“.**

Saveznici su prema Draži dugo bili strpljivi u posmatranju, preko svojih vojnih misija i obaveštajnih službi, uveravajući se u Dražinu pasivnost u otporu okupatorima i saradnji sa istima. Odluka je pala. U septembru 1944. godine kralj i izbeglička vlada Kraljevine Jugoslavije, u Londonu donose odluku o Dražinom opozivu i naređenju četnicima da se priključuju Narodnooslobodilačkoj vojsci Jugoslavije i njenom vrhovnom komandatu Josipu Brozu Titu. Radio London je, na srpskohrvatskom jeziku, uzastopno svaki dan, ponavljao ovu odluku kralja i vlade. Rehabilitacija Draže? Šta bi to značilo za nas, za naše odnose sa susedima, za Evropu, za istoriju? Bio bi to težak udarac antifaašizmu, s tim i legalizacija neofaašma. Po tome bi i haški osuđenici, mogli biti rehabilitovani. Pa, ko zna, čak Hitler i njegovi nacisti. Možda će se vremenom naći i takvih „boraca“, kao i za Dražu, koji će naći „razlog i opravdanje“ za to. Ako ni zašto, a ono da, po svome merilu, „isprave istoriju“. Nepobitno je dokazano da su se Draža Mihailović i njegovi četnici borili protiv antifaašista u Jugoslaviji, našli se na strani pobeđenih u Drugom savetskom ratu, pa ne mogu biti rehabilitovani. Saveznici antihitlerovske koalicije ih nisu priznali kao antifaašiste. Ne učinimo taj sramotni sunovrat - nikad i nipošto!

Kiseliš

PIŠE: ANKICA DRAGIN

Provincija iz koje potičem - kraj za koji je oduvek važno da barem hrane ima - zna za kiseliš kao imenicu, a ne sadašnje vreme drugog lica jednine glagola „kiseliti (se)“. Zna i za njen mađarski ekvivalent u koji spada sva „kisela“ zimnica. Drugim rečima: kiseliš je salata, prilog, kada nema svežeg povrća.

Ovakva salata ne smatra se baš naročitom, iako je odlična za mamurluk i probavu uz masna jela. Ni nutricionisti je ne vole: povrće usahlo usled porinuća u prirodu nagrđujuće supstance poput sirćeta, soli i vinobrana. Ume kiseliš i da „krene“: naduje se onaj celofan (ako već nije puk'o po celoj stelaži), pa krene da curi tegla, pa odmeknu krastavci i paprike, pa spašavaj šta se spasti može, uz ponovno pranje flaša i sve po redu.

Našto ovakva kisela priča? Zalazeći onomad po selima provincije ovdašnje suočismo se *anfas* mi, današnji žitelji grada, sa realnošću života u mestima našeg detinjstva poznatim po kujni. Pre gotovo decenije, ali tek u XXI veku, zabrinuo me je podatak da je jedno vojvođansko dobrotvorno uduženje građana tokom prethodnih desetak godina iz svoje besplatne kuhinje u Pokrajini podelilo oko tri i po miliona obroka. Te 2003, začnulo me je to što je, statistički govoreći, svaki građanin Vojvodine iz te kuhinje jeo u proseku po jedan i po put. Usred žitnice bivše SFRJ, usred špajza njene troimene naslednice. Mislim: bilo je svakako tih devedesetih, ali hrane je još uvek bilo. Ili se varam?

Setih se fakulteta. Na početku studija, 1992, je u menzi bilo koječega. Do kraja školske godine imali smo već mesne i bezmesne dane. Mislim da su dva bila mesna, a i to samo za one prve u redovima. Ostalima bi dopali prilozi i salata. Neko se tada šalio da je super dok god salata ne postane glavno jelo. Gle čuda! Salata je, zaobilaznim putem

preko samo testa bez ičega, kuvanog u neosoljenoj vodi jer ni soli nije bilo, već krajem sledeće školske godine postala glavno jelo. Luksuza poput kiseliša nije bilo, nego samo klot kupusa. Nekuvanog, usahlog, bez ičega, čak ni soli.

Setih se još jednog detalja iz menze. Do kraja studija ponovo se pojavila supa i glavno jelo, povremeno i meso, a prošli smo i novu „bečku školu“. Iz menze su nestale viljuške i noževi, pa smo uz termos i jastuče na fakultet nosili i escajg. Otada nikakav obedni bonton nije stran onome ko je tada u menzi uspevao da samo kašikom savlada *one* nazovi-šnicle. (Šnicla je tada bila bilo kakvo, po pravilu žilavo, meso veće od površine kašike.)

Pamtim i početak 1994. godine. Dobila sam za Božić veliku „Milku“ iz inostranstva, a u vreme onih golišavih rafova. Sačuvala sam je do februara da je podelim sa ekipom na faksu. Sva srećna što ću ih iznenaditi i obradovati, ponudila sam ih u prvoj pauzi. Iako isprva neregistrovano, zaprepašćenje na njihovim licima dok sam lomila onu čokoladu, nama tada najveću na svetu, neću nikada zaboraviti. Svi oko mene zurili su malo u onu čokoladu, malo u mene. Ništa mi nije bilo jasno. Ponudila sam ih ponovo. Neki su bojažljivo uzeli komadić i zahvalili se. Neki su oduševjeno cičali i halapljivo grabili po nekoliko komadića odjednom, dok još ima. Radovala sam se zajedno sa njima. Međutim, tada spazih i grupu koja je samo pogledala o čemu je reč i rezignirano se okrenula ne uzevši ni komad. Neko iz te grupe, ne sećam se više ko, tiho je procedio:

„Nismo mi spali na tvoju čokoladu i da se otima-mo oko nje“.

Čokolada je dotad već bila nestala. Nikad neću zaboraviti taj zajedljivi ton koji nam je pokvario ono

malo radosti, kao ni one poglede. Jednima je bilo neugodno i govorili su mi da se ne obazirem na zlobnike. Drugi su postidjeno pognuli glave, a neki su me povređeno gledali stisnutih usana, kao da sam im, u najmanju ruku, podvalila mišomor, pa sad likujem zbog toga.

Zgužvala sam besno prazan omot i bacila ga ojađeno. Nikad neću zaboraviti to osećanje jada i bede zbog koga su se budući akademski građani tako uzmuvali i podelili oko *jedne čokolade*. Shvatile sam jedino da ni za najbolje namere nije uvek ni mesto, ni vreme, a bogami, ni društvo.

Bejasmo tako ove godine i u jednom bačkom selu na glavnoj džadi. Atmosfera pomalo usiljena, nema mnogo lepog da se kaže o životu tamošnjem. Izumire selo, kao i tolika druga. Bila privatizacija, ali mladi odlaze za poslom u grad. Ljudi besni i očajni. Ima starijih koji rade, a ne dobijaju platu i po više godina. Stanje u tim firmama „nije regulisano“, šta god to značilo, pa su im ruke vezane. U selu se svi znaju i teško im je da pričaju o tome. Zato je valjda nepoznatom lakše u poverenju reći ono što svi znaju, a o čemu tako glasno ćute:

„Čak i kada ne dobijaju platu već dve i po godine, ti radnici moraju doručkovati. Moj drugar, čovek od 50 godina, radi tamo već jako dugo, pre neki dan samo što ne plače. Kaže: 'jedan kolega doneo za doručak samo kiseli krastavac. Samo kiseliša ostalo u kući...“

Gotovo dve decenije nakon epizode sa čokoladom, naravoučenije je ipak nešto drugačije: važno je da dobre volje ima. Sa društvom je oduvek išlo najteže.

HELSINŠKE SVESKE

28. Sandžak: Identitet u procepu starog i novog

29. Sandžak i evropska perspektiva

30. Zatvori u Srbiji 2010

da li imate ostala izdanja helsinškog odbora?

SVEDOČANSTVA

20. Milošević vs. Jugoslavija
21. Izbeglice - Žrtve etničkog inženjeringa
22. Srebrenica - od poricanja do priznanja
23. Aleksandar Bošković, Etnologija svakodnevnog života
24. Dubrovnik: "Rat za mir"
25. Zoran Đinđić: Etika odgovornosti
26. Kovanje antijugoslovenske zavere I i II
27. Bosna i Hercegovina - jezgro velikosrpskog projekta
29. Fahri Musliu, Montirani procesi protiv kosovskih Albanaca
30. Srđa Popović, Nedovršeni proces
31. Vukovarska tragedija 1991 I i II
32. Snaga lične odgovornosti
33. Rat u brojkama
34. Raskrinkavanje projekta Velika Srbija
35. Fahri Musliu, Masakr u Suvoj Reci
36. Jens-Martin Eriksen i Frederik Stjernfelt, Scenografija rata
37. Olivera Milosavljević, Činjenice i tumačenja
38. Prijatelji o Seški Stanojlović, Verna svojoj profesiji

OGLEDI

9. Momčilo Isić, Seljanka u Srbiji u prvoj polovini XX veka
10. Tomislav Ognjanović, Čaršija, Utrina ili Srbija
11. Ljiljana Vuletić (priredila), Ksenija Atanasijević: Etika feminizma
12. Olga Popović-Obradović, Kakva ili kolika država
13. Ivan Đurić, Vlast, opozicija, alternativa
14. Olivera Milosavljević, Savremenici fašizma 1
15. Olivera Milosavljević, Savremenici fašizma 2